

U. B. BERGEN

Ms. Ex 2925

Oppgaven går til Universitets-  
biblioteket for utlån/~~utlån~~.

6/1-81  
dato

Kjersti Randers  
underskrift

HØYBØEN - EN ØDEGÅRD PÅ SOTRA

En undersøkelse av bruksperioder og erverv basert på  
bosetningsspor fra eldre jernalder og middelalder

Kjersti Randers

Innlevert som magistergradsavhandling i nordisk arkeologi  
Universitetet i Bergen  
Vinter 1981

## INNHold

FORORD .....	1
1. INTRODUKSJON - BAKGRUNN .....	2
2. MULIGHETER - MÅLSETTING .....	4
3. DEN ARKEOLOGISKE UNDERSØKELSEN AV HØYBØEN GÅRDSELEMENT OG ARTEFAKTMATERIALE	
3.1 Området - Beliggenhet .....	6
3.2 Gårdsområdet før utgravning .....	8
3.3 Kort om gravningsmetodikk .....	11
3.4 De forskjellige gårdselement .....	12
Tuft I .....	12
Tuft II .....	24
Helleveien .....	34
Oppkommet .....	34
Vannrenner .....	34
Naust .....	37
Båtopptrekk .....	38
Gjerder - Rydningsrøyser .....	40
Åkrene .....	40
Gravrøysene .....	43
3.5 Artefaktene .....	45
Grupper, råmateriale, antall og for- deling ..	45
4. DATERING - STEDETS BRUK GJENNOM TIDENE	
4.1 Menneskelig aktivitet i området før det ble gårdsdrift .....	52
4.2 Aktiviteten tar form av gård/gårdsdrift .....	53
4.3 Brudd i gårdsbosetningen og nytt landnåm .....	58
4.4 Gården legges øde .....	74
4.5 Sammenfatning .....	75

5.	GÅRDENS ROM - AKTIVITETER OG FUNKSJON	
5.1	De enkelte rom	77
	Rom Ia	77
	Rom Ib	78
	Rom Ic	80
	Rom I Ia	81
	Rom I Ib	82
5.2	Sammenfatning. Vurdering	84
6.	GÅRDENS ERVERV OG AVKASTNING	
6.1	Gårdens grenser. Innmark og utmark	89
6.2	Åkerbruk	93
	Åkerbruket	93
	Åkerbrukets årlige avkastning	95
6.3	Februk	96
	Storfe	97
	Småfe	98
	Feholdets årlige avkastning	101
6.4	Fiske	103
6.5	Forholdet mellom fiske, åkerbruk, storfe og småfe	106
6.6	Andre aktiviteter av økonomisk karakter	110
	Utvinning og bearbeiding av jern	110
	Husflid - Håndverk	111
	Handel - Kontakter	111
6.7	Sammenfatning	113
7.	NOEN RESULTATER FRA HØYBØEN - OG NOEN ANDRE RESULTATER	
7.1	Brukstid - Ødetid	114
7.2	Husene - Gården	118
7.3	Gården - Samfunnet	123
8.	OPPSUMMERING	126
	KILDER OG LITTERATUR	128
	PLANSJER	

## FORORD

Denne avhandlingen bygger på egne utgravninger av ødegården Høybøen på Vindenes, Fjell kommune, Hordaland. Undersøkelsen inngikk som en del at det såkalte Sotraprosjektet, kommet i stand på grunn av Statoil's oljeilandføringsplaner til Vindenes. Prosjektleder var mag. art. Anne Ågotnes. Utgravningene foregikk over to sesonger, sommeren 1977 og 1978. Et tjuetalls personer deltok, for et kortere eller lengre tidsrom. Feltassistenter begge år var magistergradsstuderende Poul Klejnstrup Jensen og Leif Chr. Nielsen, København.

Vikarierende dosent Svein Indrelid, konservator Bjørn Myhre, stipendiat Bergljot Solberg, Historisk museum og museumslektor Ingvild Øye Sølvsberg, Bryggen museum, Bergen, har kommet med konstruktiv kritikk og gode råd under skrivingen av oppgaven. Førstekonservator Asbjørn Herteig, Bryggen museum, Bergen, og tidligere utgravningsleder på Dreggen, Bryggen, Clifford Long, har vært behjelpelig med å klassifisere keramikken. Cand.mag. Anne Karin Hufthammer, Zoologisk museum, Bergen, har artsbestemt beinmaterialet. Cand. real. Helge Askvik, Geologisk institutt, Universitetet i Bergen, har makroskopisk bestemt steinmaterialet i brynene. Førstekonservator Kristen Michelsen, teknisk avdeling, Historisk museum, Bergen, har analysert jernslagget. Gjenstandene er fotografert av fotograf Ann-Mari Olsen, Historisk museum, Bergen. Manuskriptet er renskrevet av Anne Stigen. Alle takkes for den hjelpsomhet de har utvist. En særlig takk skylder jeg Jan Berge, Botanisk museum, Bergen, som hadde ansvaret for de botaniske undersøkelser. Han har alltid like velvillig stilt sine resultater til rådighet, selv om hans egen avhandling er under arbeid.

Bergen i desember 1980  
Kjersti Randers

## 1. INTRODUKSJON - BAKGRUNN

I mars 1977 ble Historisk museum gjort kjent med at det kunne bli aktuelt å legge en ilandføringsterminal for olje til Vindeneshalvøya på Sotra, Fjell kommune, Hordaland.

Arkeologiske og naturvitenskapelige undersøkelser ble satt igang for å kartlegge verneverdier i området. Prosjektet (kalt Sotra-prosjektet) ble finansiert av Statoil og var et samarbeide mellom Historisk museum og Botanisk museum i Bergen. En rekke fornminner ble registrert og er nå helt eller delvis undersøkt, deriblant ødegården på Høybøen.

Da ilandføringsplanene senere ble skrinlagt, resulterte dette i at de arkeologiske undersøkelsene måtte være avsluttet i løpet av 1978. Selv om tiden var begrenset, er det innsamlet et fyldig datamateriale fra gårdsområdet.

Ødegården ble undersøkt i løpet av to sommersesonger. Åtte ukers feltarbeid ble utført i 1977 med et graverpersonell på gjennomsnittlig fire personer. I 1978 var feltsesongen ti uker med gjennomsnittlig seks personer i arbeid. Jeg hadde selv, hele tiden, ansvaret for utgravningen. Foruten det rent arkeologiske feltarbeid, ble det utført en rekke pollen-analytiske undersøkelser.

Gårdsanlegget var kjent før nyregistreringene tok til i 1977. Per Fett har beskrevet det på følgende måte: "Høybøen er ein nedlagd gard som går for å vere fra før Svartedauden. Her ligg tre hustuffer, overgrodde og lite skjønlege, men i alle høve ikkje med førhistorisk byggemåte". (1967:4)

Fett fikk rett i sin vurdering. De fleste av de undersøkte gårdselementene må ha vært i bruk i middelalderen: to hustuffer,

en nausttuft, hellelagt vei, oppkomme, vannrenner, gjerde, rydningsrøyser og åkre. Både det arkeologiske funnmaterialet, pollenanalysene og flere  $^{14}\text{C}$ -dateringer tilsier dette.

Her finnes, imidlertid, spor som viser at plassen har vært brukt også i eldre tider. Fire gravrøyser med steinkister lå på og i nærheten av gårdsområdet. Alle kan dateres til eldre jernalder. De ryddete åkerareal synes å ha vært i bruk i begge bosetningsfaser. Flere trekullholdige aktivitetsspor ble påvist under tuftene og åkrene. Ingen av disse kan foreløpig knyttes til spesielle funksjoner eller konstruksjoner. De er datert til eldre jernalder ved hjelp av  $^{14}\text{C}$ -metoden, og må oppfattes som spinkle rester etter en tidligere gård på stedet.

## 2. MULIGHETER - MÅLSETTING

Utgangspunktet for denne avhandlingen er, som nevnt, utgravningen av ødegården Høybøen på Vindenes, Sotra. Hovedvekten av det arkeologiske materialet, både artefaktene og de fleste gårdselementene, viste seg å være fra middelalder, skjønt spredte bosetningsspor fantes også fra eldre jernalder. Det er således middelaldergården det er mulig å komme nærmere inn på. Spørsmålet blir, på hvilke måter og i hvilken grad en slik intensiv, lokalt orientert undersøkelse kan benyttes for å gi oss økt viten om en tidsperiode.

Ødegårdens eksistens og beliggenhet gir oss et kildemateriale til informasjon om akkurat denne konkrete gården og om bruken av Vindenes gjennom et visst tidsrom: om når gårdsdriften første gang ble tatt opp, om eventuell periodisitet og ødelegging. Videre burde den kunne belyse middelaldergårdens materielle struktur, dens størrelse, utstrekning og eksistensgrunnlag. Den burde altså fortelle oss noe om hvordan gården så ut og noe om hvordan folk her ute levde og utnyttet miljøet omkring seg.

Gården representerer dessuten en avgrenset periode. Resultatene fra lokalundersøkelsen burde derfor kunne brukes som grunnlag for å trekke slutninger angående gård og gårdsdrift i middelalder generelt.

Gården var, som andre institusjoner, både et produkt og en del av et samfunn. Noe burde derfor kunne sies om dens plassering i dette samfunnet, dens sosiale status, dens kontaktnett og forhold til omverdenen. Dette vil igjen kunne gi oss opplysninger om visse sider ved det sosiale miljø i middelalderen.

En behandling av Høybøens kildemateriale vil ikke gi like fylldig informasjon angående alle disse tre aspekter. Når det

gjelder generelle trekk (derved også hva som eventuelt er spesifikt ved gården) og samfunnsforhold kreves et større relevant kildetilfang. Det foreligger få totalundersøkte gårdsanlegg fra perioden. De fleste undersøkelser er begrenset til hustufterne.

Det synes derfor viktig å få framlagt et så helhetlig bilde som mulig av høymiddelaldergården på Høybøen. Gårdsstruktur, økonomiske og sosiale trekk vil bli forsøkt belyst, i den grad det er mulig. Hovedvekten vil således bli lagt på det lokale plan, samtidig som enkelte linjer forsøksvis vil bli trukket opp og gården til en viss grad plassert i samfunnet.



### 3. DEN ARKEOLOGISKE UNDERSØKELSEN AV HØYBØEN GÅRDSELEMENT OG FUNNMATERIALE

#### 3.1 OMRÅDET - BELIGGENHET

Vindeneshalvøya ligger nordligst på øya Store Sotra, ute i havgapet vest for Bergen (fig. 1) Den strekker seg fra selve bebyggelsen på Vindenes og nordover. Her er svært værhardt. Landskapet er typisk for vestlandske ytterkyststrøk: nakne, forblåste svaberg, lynghei og mindre myrstrekninger. Karakteristisk her ute er det at knauser og svaberg skråner oppover fra øst for så å gå bratt ned mot sjøen i vest. Ingen steder når terrenget høyere enn 55-60 m.o.h. Jordsmonnet er tynt og skogsvegetasjon er det heller sparsomt med. Det er lyngheien som dominerer. To vann ligger på halvøya: Herøyvann i nord, med utløp sørover til Kåsa, og Kvernavann lenger sør med utløp nordøstover.

Rett vest av Vindenes ligger Solsvikhalvøya med noenlunde tilsvarende vegetasjon og topografi. Mellom disse to landtunger ligger Vindenespollen. Fra nord og inn til denne fører en trang straum (fig. 1).

Vindeneshalvøya ligger under Vindenesgårdene og er nå utmark, brukt til sauebeite. Både i straumen og i havet utenfor er det gode fiskemuligheter.

Området kan karakteriseres som karrig og værhardt. Bare enkelte steder gir knauser og viker litt le for vinden. Nettopp innerst i en slik lun vik ligger ødegården, i en sørøstvendt skråning, innunder en fjellrygg som skjerner godt av for nordavinden. Her er godt med sol og bergveggen bak fungerer som varmemagasin (fig. 2).

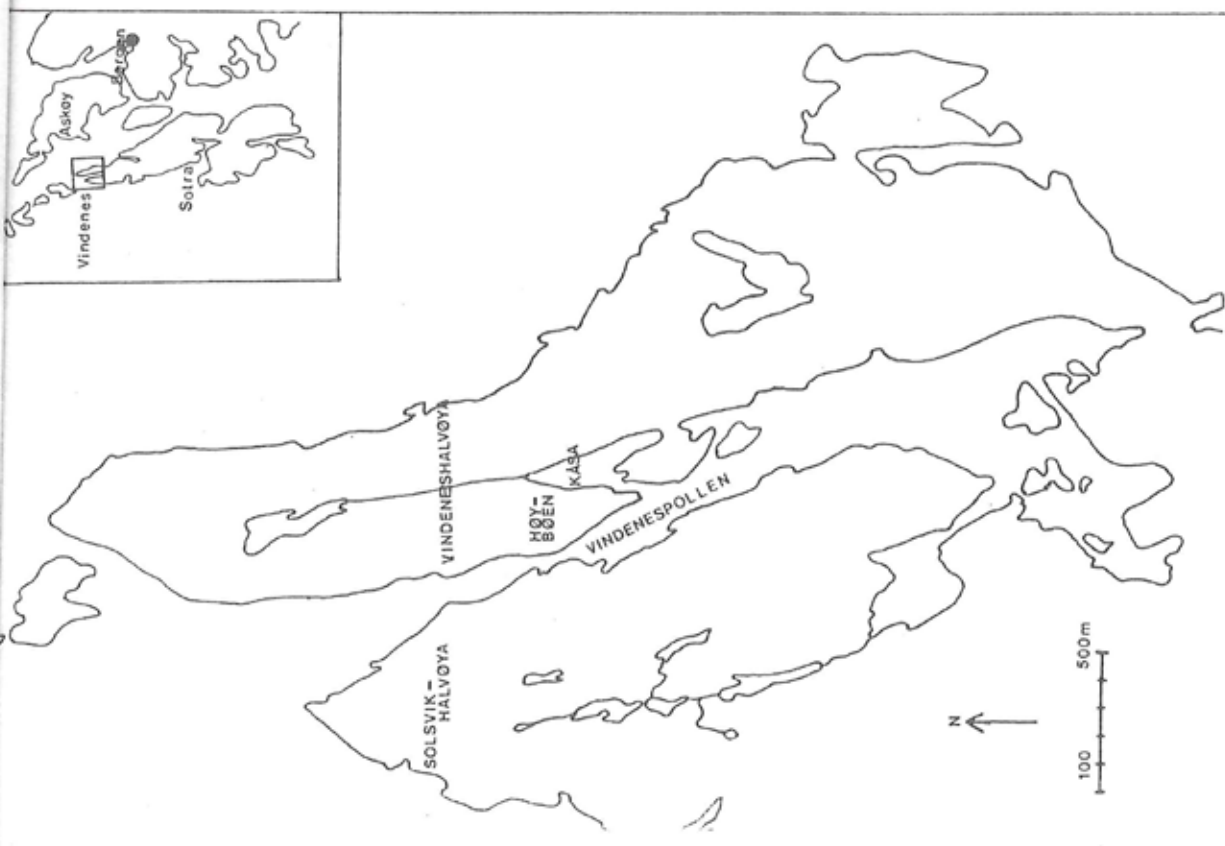


FIG. 1. VINDENESOMRÅDET MED HØYBØEN

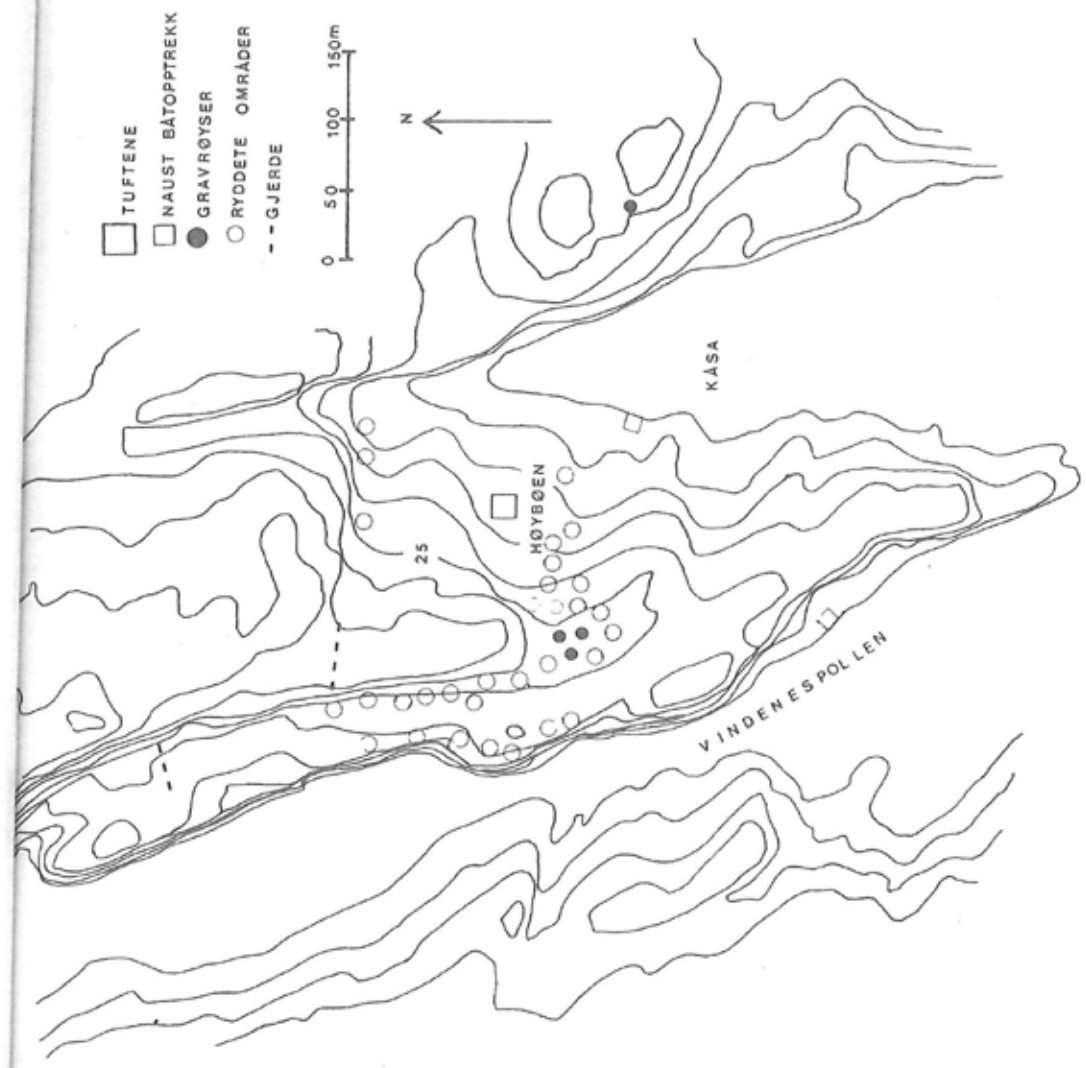
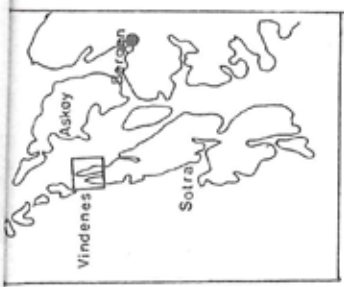


FIG. 2. OMRÅDET VED HØYBØEN



### 3.2 GÅRDSOMRÅDET FØR UTGRAVNING

Skråningen med tuftene strekker seg fra vika Kåsa og vestover til en høyde på 25-30 m.o.h. (fig. 2). Her oppe lå tre gravrøyser, hvorav bare to var klart synlige før utgravningen. Terrenget skråner herfra nedover igjen mot vest, flater så ut og danner en opp til 30 m bred terrasse før det stuper bratt 15 m ned mot straumen. Terrassen løper nordover langs østsiden av denne straumen i ca. 400 meters lengde. Øst for Kåsa hever lendet seg tilsvarende opp i ca. 25 meters høyde. I lyngmarken her lå en fjerde gravrøys, med fritt utsyn ned mot gården (fig. 2).

Omtrent midt i den nevnte skråningen, der denne er flatest, lå restene etter to rektangulære gårdshus, orientert øst-nordøst - vestsørvest, parallelle med hverandre og med den skjermende bergryggen nordafor. Ytterveggene kunne sees, dels som lave voller i terrenget, dels stakk murene opp. Disse var særlig høye og markerte ved tuftenes vestender. Anlegget var godt overgrodd av gress, lyng og einer (fig. 3).

Nede ved Kåsa, sørøst for husene, lå restene av et naust. Bare sørveggen var synlig som en øst-vestgående steinrekke. En liten bergvegg løp parallelt med denne og var antatt å utgjøre nordveggen. Sørvest for tuftene, nede ved straumen der denne vider seg ut til selve pollen, lå et delvis ødelagt båttopptrekk (fig. 2).

Rydningsrøyser, og derved ryddet mark, fantes i ca. 150 meters lengde på platået vest for gravene, i området like vest og sør for husene og i en liten dalsenkning nordafor. Denne dalen er avgrenset mot nord av en bratt fjellrygg. Der denne flater ut mot vest og bort til skrenten ned mot platået, såes et nedgrodd steingjerde. Nede på platået, ca. 100 m før dets slutt mot nord, kunne også observeres en mulig gjerdestump (fig. 2 og plansje 1).

Disse element var synlige på markoverflaten før utgravningen tok til. Flere ting dukket fram under arbeidets gang, og flere ting ligger trolig fremdeles gjemt under jorda på gårdsområdet.



FIG. 3. HUSTUFTENE FØR UTGRAVNING. GRAVRØYS 1 SEES LITT TIL  
VENSTRE PÅ HØYDEN I BAKGRUNNEN. SETT MOT VEST.

Foto: Sigmund Alsaker

### 3.3 KORT OM GRAVNINGSMETODIKK

Husene ble flategravet og fotografert med tårn i tre plan. Bildene ble tatt i ruter på 5 x 5 m, etter et koordinat-system med en øst-vestgående Y-akse og en nord-sydgående X-akse. Nivå I representerte tuftene slik de fremsto etter avtorving og opprensning, nivå II og III forskjellige bygningsmessige trekk. Alle nivå ble nivellert. Detaljer underveis ble enten tegnet og/eller fotografert separat. To hovedprofilbenker ble lagt vinkelrett på og tvers gjennom begge husene, den ene gjennom rom Ib/IIa, den andre gjennom rom Ic/IIb (se fig. 8 og 16). Begge ble tegnet. På grunn av tidsnød ble benkene ikke revet. Dette resulterte i at enkelte observasjoner i tuft II er noe uklare.

Gjenstandsmaterialet ble i felten inndelt i tre lag, tilsvarende de tre tårnfotonivå. Lagene må sees på som mekaniske, de representerer ikke reell statigrafi. Funnene ble dessuten innmålt i forhold til X og Y-koordinatene.

Naustet ble flategravet, tegnet, fotografert og nivellert.

I åkerområdene ble det gravet diverse grøfter, delvis med maskin og delvis for hånd. Profilene ble tegnet og pollenprøver tatt.

Det ble også gravet søkesjakter eller avtorvet mindre områder enkelte steder der en forventet å kunne finne ytterligere konstruksjonsrester.

### 3.4 DE FORSKJELLIGE GÅRDSELEMENT

#### TUFT I

Dette huset lå lengst mot sør og var det største av de to, med en lengde på 22 m. Det besto i siste byggetrinn av tre rom, Ia, Ib og Ic, regnet vestfra. Nordveggen ble skjøvet ut for hvert rom en kom østover, slik at Ia fikk en total bredde på 5 m, Ib på 6,5 m og Ic på 8 m. Indre mål var henholdsvis 3x3 m, 5x4 m og 9x5,5-6m. En smal, hellelagt gang/passasje løp mellom rom Ib/Ic og delte tufta i to. På grunn av terrengets skrånende karakter, hvilte sørveggen på en kunstig oppbygget terrasse av jord og stein.

#### Veggene (fig. 8, 9 og 10)

Endeveggen mot vest var vel 1 m bred og sto i en høyde på ca. 1 m. Det var en kompakt steinmur, bygget hovedsakelig av avlange, skarpkantete blokker iblandet en del mindre stein.

Endeveggen mot øst hadde en klar indre avgrensning av store avrundete blokker, opptil 1 m i diameter. Yttergrensen var mer utydelig. Enkelte større stein lå muligens i sitt opprinnelige leie på rekke. Innimellom var en del mindre stein. Bredden må ha vært mellom 1 og 1,5 meter.

Sørveggen skiftet karakter fra rom til rom. Utenfor Ic virket den relativt dårlig oppmurt, med en blanding av kuppel- og flatere stein. Avgrensningen var flere steder utydelig. Der den nådde bort til Ib begynte en tørrmur av langt bedre kvalitet, og med en klar avgrensning. Ved Ia skiftet igjen teknikken. Den gikk nå over til å være en ren rullesteinsmur. Bredden var hele veien vel 1 meter.

Nordveggen var, på samme måte som sørveggen, bygget på forskjellig måte fra rom til rom. Hos Ic var den av samme type

som østveggen, en indre rekke av store blokker og en uklar ytre grense. Den kunne følges bort til hellene som dannet begynnelsen på passasjen. Ved Ib, vest for denne gangen, ble den forskjøvet 1,5 m mot sør, slik at dette rommet ble smalere. Veggene var her klart markert, bygget i tørrmurs-teknikk av flate stein. Bredden var 1 m, og den sto i en høyde på ca. 40 cm. Mot Ia sluttet den brått. Herfra kan bare antydes noen større stein på rekke i flukt med vest-veggen nordende, igjen trukket 1 m mot sør. Om disse representerer et veggfundament er usikkert.

Skilleveggen mellom Ia/Ib besto av en enkel rekke flate stein i 2-3 lag. Bredden var maksimalt 40 cm. Denne må ha vært et fundament for en trevegg.

Vinkelrett på og i flukt med denne, langs innsiden av Ia's søndre rullesteinsmur, lå en tilsvarende steinrekke. Trolig dreier deg seg også her om en indre trevegg.

Samme type fundament var å finne også i Ib's østende og Ic's vestende. Disse lå oppå og langs en rekke av store, flate heller, slik at en smal passasje eller gang ble dannet mellom de to rommene. Gangen fikk en bredde på noe under en meter.

Selv om det bare enkelte steder ble funnet antatte syllmurer for trevegger er det trolig at huset har hatt et ytre skall av mur, mens det, ihvertfall i noen rom, må ha vært en indre trekledning. Disse veggene behøver ikke å ha hvilt på en steinsyll, men kan ha vært av en lettere konstruksjon som etterlot mindre spor (se tuft II).

#### Terrassen - Søkket med neverlag (fig. 8, 9 og 10)

For å få et jevnere gulvnivå i det skrånende terrenget var det bygget en terrasse av jord og stein som sørveggen hvilte på.



Denne hadde en innsnevring ved passasjen mellom Ib/Ic, slik at her ble dannet et vel  $\frac{1}{2}$  m dypt,  $1\frac{1}{2}$  m bredt mellomrom. I bunnen lå et neverlag (fig. 4). Mellom steinene under gangen var det stadig fuktighet. Om dette betyr at neveren fortsetter innunder tufta som en slags vannrenne, eller om den representerer bunnen av et oppsamlingskar, er usikkert. I et snitt i myra, ca. 1 m sør for søkket, ble også observert et tynt neverlag. Trolig dreier det seg om samme konstruksjon. Et fragment av et trebord med tilskårne huller, flere mindre trebiter og tre treplugger ble dessuten funnet i tilknytning til neverflakene.

#### Innganger (fig. 8, 9 og 10)

I rom Ia ble det ikke påvist noen inngang. Denne må ha vært enten gjennom nordveggen, som var svært utydlig, eller inn fra rom Ib.

I rom Ib ble påvist en mulig inngang i det sørøstre hjørnet. Her lå, like på innsiden av sørveggen, en større helle, ca.  $\frac{3}{4} \times 1$  m. På begge sider av denne var plassert lange, kantstilte steiner. Inngangen synes, imidlertid, noe underlig plassert, rett ut mot terrassen, søkket og det skrånende terrenget. Mer logisk ville det ha vært å ha den ut mot gangen. Dette ville gitt lett adgang til veien og derved til det andre huset og oppkommet (se fig. 18).

I rom Ic lå en tvilsom inngang i nordveggen, litt vest for midten av rommet. Her var muren mindre kompakt i snaut halvannen meters bredde. På utsiden, vinkelrett på veggen og bort til helleveien, lå mot øst en 1,5 m lang blokk, og mot vest tre rullestein på rad. Like på innsiden, inne i rommet, lå en ca.  $1,25 \times 0,75$  m stor helle. Denne lå ved utgravningen 10 cm over gulvnivå og kan ha vært et trappetrinn. En snau meter øst for denne kom to store heller fram under veggen. Dette minnet svært om en inngang (fig. 5), men må skrive seg fra et tidligere byggetrinn, da veggen var klart murt igjen, og inngangen dessuten ville vært i konflikt med pallen (se side 17).

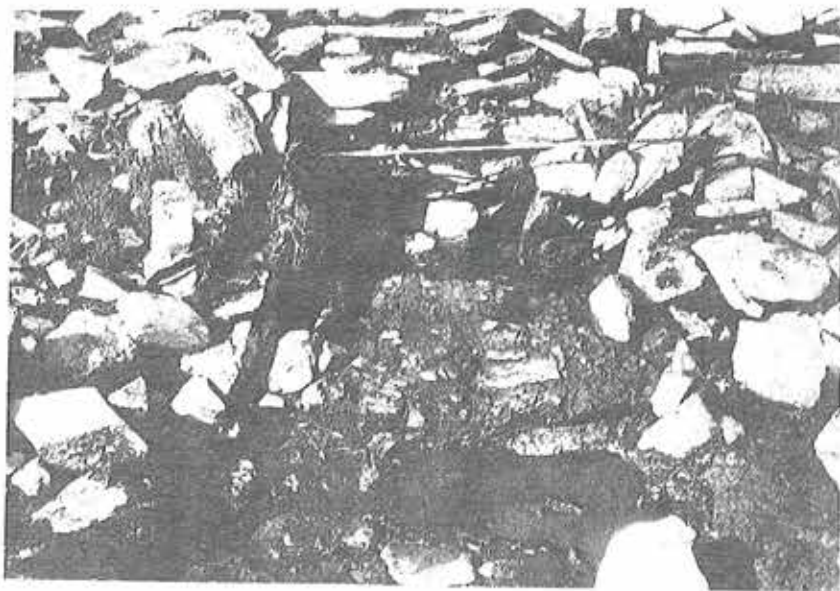


FIG.4. SØKKET MED NEVERLAGET I TERASSEN SØNNAFOR SKILLET MELLOM ROM Ib/Ic.

Foto: Poul Klejnstrup Jensen

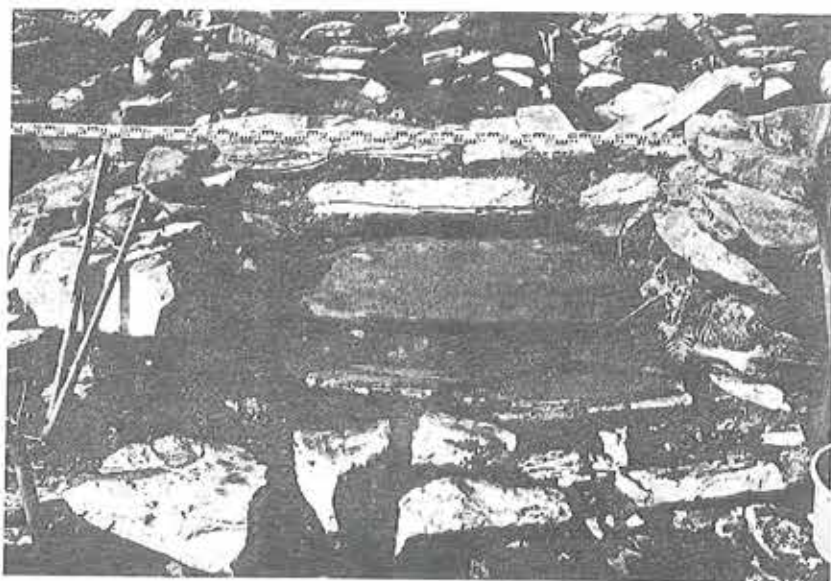


FIG.5. INNGANG FRA TIDLIGERE BYGGETRINN I NORDVEGG ROM Ic.

Foto: Poul Klejnstrup Jensen

### Gulv og kulturlag

Rom Ic: (for stratigrafien se plansje 3).

Under et opptil 10 cm tykt torv- og funnfattig jordlag (lag 1, 13) lå et hellegulv (fig. 8). Innimellom og delvis innunder en del av hellene fantes hardstampet, ubrent leire. Dette har trolig vært til reparasjon og utjevning av gulvet. Direkte under hellene var mye trekull, tildels store biter. Disse lå på toppen av et kullholdig, funnførende lag (lag 11). Laget hadde en tykkelse på opptil vel 15 cm i rommets sørlige del, mens det tynnet kraftig ut mot nord. Det var begrenset innen rommets vegger og representerer derfor trolig en bosetningsfase i huset før hellegulvet ble lagt. Laget under (lag 10) så derimot ut til å fortsette under sørveggen.

Rom Ib: (for stratigrafien se plansje 2).

Under torva var et opptil 15-20 cm tykt funnrikt, kullholdig lag (lag 6). Laget var begrenset av tuftas vegger og hvilte på en steinlegning. Legningen besto av flere lag stein i rommets søndre del. Mot nord ble den tynnere for å forsvinne ca.  $\frac{1}{2}$  m før veggen. Den må sees som en del av terrassen og utplaneringen av terrenget. Steinene hvilte på et kullholdig, men omtrent funntomt lag som fortsatte innunder sørveggen og muligens også utenfor denne (lag 5). I overkant av dette laget ble observert, langs nordveggen, flekker med sterkt trekullholdig masse og askeliknende pletter (lag 12). Steinlegningen i dette rommet lå 25-30 cm høyere enn hellegulvet i Ic.

Rom Ia:

Like øst for skilleveggen mellom Ia/Ib, og parallelt med denne, lå en steinrekke som grense mot Ib's steinlegning. En meter vest for samme vegg lå en dobbel rekke av store rullestein (fig. 9). Mellom disse og rekka øst for veggen var det lagt heller som sluttet pent til hverandre og til steinrekkene både i øst og vest. Hellene lå ca. 15 cm høyere enn nivået i Ib og

skilleveggen hvilte direkte oppå dem. Vest for rullesteinene var et løst jordlag, trekullholdig og pakket med knyttnevestore stein. (Samme type stein fantes også utenfor vestveggen). Over det hele lå et 10 cm tykt, funnførende lag. Under var jorda mørk med spredte trekullbiter, men funntomt.

#### Ildsted

Bare et ildsted ble påvist i tuft I. Dette lå inne i Ib's nordøsthjørne, var 1x1 m, steinsatt i bunnen med kantstilte heller som avgrensning ut mot rommet i sør og vest (fig. 8). Ildstedet inneholdt små partikler av trekull og brente bein. Her var også en del skjørbrent stein.

#### Pallen

I Ic's nordøstre hjørne var det en flat, lav oppbygning av stein. Den målte 2,5x1,5 m (orientert øst-vest), og var 25-30 cm høy. Hellegulvet gikk ikke innunder, slik at den må være eldre eller samtidig med dette (fig. 8 og 6).

#### Vannrenner

Delvis innunder og delvis på innsiden av Ic's nordvegg løp ei vannrenne. Den fortsatte rett vestover under gangen og Ib's nordvegg, videre forbi Ia og sluttet tilsynelatende ved tuftas nordvestre hjørne. To tverrenner var tilknyttet vinkelrett på denne (se fig. 9 og 10). De løp under hellegulvet i Ic, den ene langs innsida av vestveggen, den andre langs innsida av østveggen, begge med utløp gjennom sørveggen hvor de må ha endt blindt (fig. 7).

Rennene besto av en grunn grøft steinsatt langs kantene. Som dekke over var lagt store, flate heller. Dybden var 15-20 cm. (Se også profil gjennom Ib, plansje 2).



FIG.6. PALLEN I NORDØSTHJØRNET ROM Ic.

Foto: Poul Klejnstrup Jensen



FIG.7. VESTRE TVERR-RENNES UTLØP GJENNOM ROM Ic's SØRVEGG.

Foto: Poul Klejnstrup Jensen

### Konstruksjon utenfor vestvegg

Utenfor og inntil tuftas vestvegg lå en halvmåneformet, lav haug av knyttnevestore stein. Haugen lå i hele husets bredde og strakk seg ca. 2 m vestover (fig. 8). Under steinene kom det fram store, flate, tykke blokker lagt parallelt med veggen. Disse var igjen kantsatt mot vest av rullestein (fig. 9). En liknende konstruksjon fantes utenfor tuft IIa, hvor den var en del av vannrennesystemet der. Her fantes imidlertid ingen renne under blokkene. Om dette en gang har vært tilfellet, og om den på ett eller annet tidspunkt er blitt fjernet eller ødelagt, er usikkert.

### Fundament, mur nord for Ia - Ib

Nord for rom Ia og Ib, parallelt med tufta og i flukt med Ic's nordvegg, lå et steinfundament. Det hadde en bredde på 1 meter og strakk seg fra en meter øst for tuftas vestvegg og bort til passasjen mellom Ib/Ic. Muren var bygget med en ytre rekke større kuppelstein (opptil 70 cm store), en indre rekke av mindre stein, mens det imellom var oppfylt av småstein. Den minner sterkt om et veggfundament, og kan muligens skrive seg fra et eldre byggetrinn (se fig. 8 og 9).

- - -

Spor etter takmaterialer og stolpehull ble ikke påvist i tuft I. Eventuelle stolper kan ha hvilt direkte på de forskjellige steinlegningene og derved ikke etterlatt spor. Et par mindre neverbiter ble funnet ved østveggen. Dette er for spinkelt til å kunne trekke noen konklusjoner.

### Kort vurdering av tuft I

Flere indikasjoner på at huset ikke alltid har hatt den samme struktur ble påvist. Det har trolig dreid seg om utbedringer, ombygninger og/eller reparasjoner. Utviklingen kunne ikke følges. Det er bare i det siste byggetrinn at størrelse og rominndeling klart kunne konstateres.

I denne siste fasen besto huset av tre rom. Mellom to av disse løp en tversgående, smal hellelagt gang. Gulvfundamentene varierte fra rom til rom. Veggene var også konstruert på forskjellig vis. De indre tverrvegger viste seg som enkle rekker av flate stein, trolig syllmurer for trevegger. En tilsvarende rekke fantes også langs innsiden av Ia's sørvegg. Det kan således synes som om huset har hatt et ytre skall av steinmur med en indre trekledning. En inngang fantes i sørøsthjørnet i rom Ib. En annen, svært tvilsom inngang lå litt vest for midten, i Ic's nordvegg. Under nordveggen løp ei vannrenne. Funk-sjonen må ha vært å hindre vann i å trenge inn i huset i det skrånende terrenget. To tverrenner under gulvet i Ic tyder på behov for å lede fuktighet ut fra rommet. Huset hvilte på en kunstig oppbygget terrasse av jord og stein.

Et kullholdig lag fantes under gangen mellom rom Ib/Ic. Dette skulle tyde på at denne ble anlagt etter at huset første gang ble satt opp. Endel funn under hellegulvet i Ic peker på samme forhold her. Disse to ombygninger har, imidlertid, trolig ikke skjedd samtidig (se kap. 4). Inngangen i østre del av Ic's nordvegg var tydelig gjenfylt, og ville dessuten vært i konflikt med pallen. Den må derfor på et eller annet tidspunkt ha blitt flyttet, enten til midt på veggen eller bort til husets midtgang. De lave syllmurene i forbindelse med gangen vil vanskelig vise spor etter innganger. Steinmuren nord for Ia og Ib kan bety at huset en gang har vært bredere. Rullesteinsrekka gjennom Ia kan tilsvarende indikere at det har vært kortere.

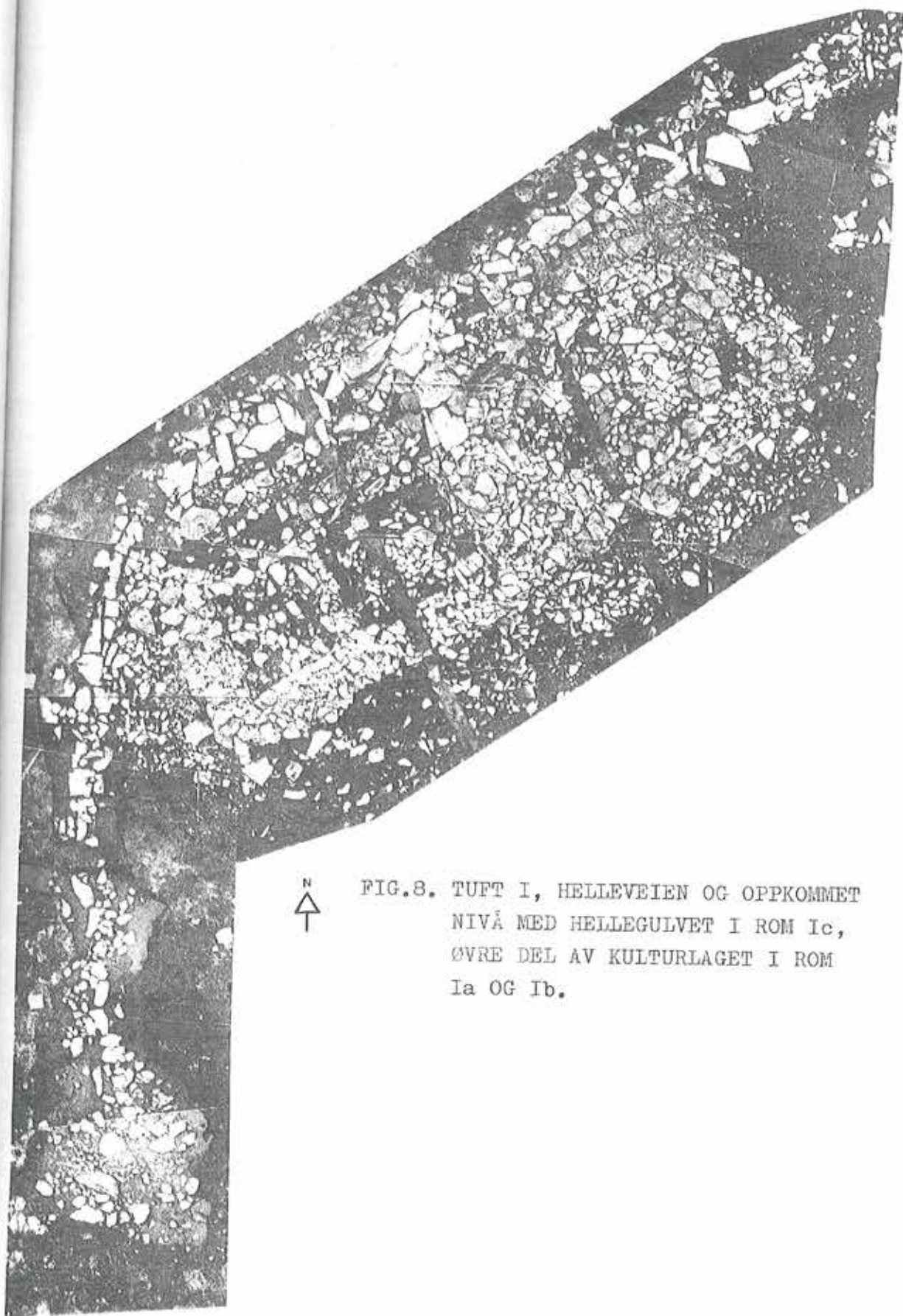


FIG.8. TUFT 1, HELLEVEIEN OG OPPKOMMET  
NIVÅ MED HELLEGULVET I ROM Ic,  
ØVRE DEL AV KULTURLAGET I ROM  
Ia OG Ib.





FIG.9. TUFT I  
NIVÅ UNDER HELLEGULVET ROM Ic, STEINLEGNINGEN Ib OG  
UNDER STEINBLANDET JORDLAG Ia.

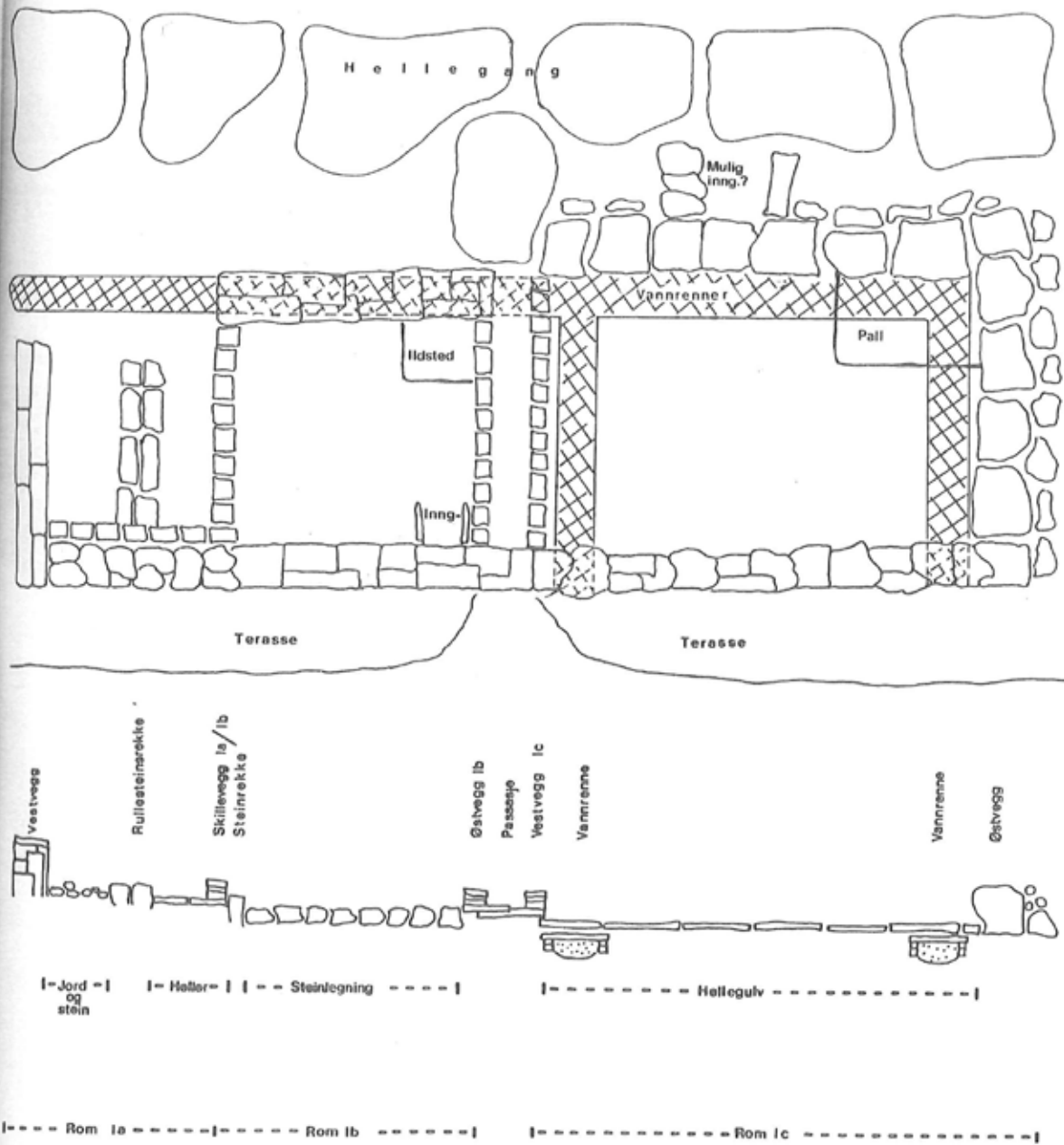


FIG. 10. SKJEMATISK FRAMSTILLING AV VEGGKONSTRUKSJONER, GULV OG VANNRENNER. TUFT I.  
PLAN OG PROFIL

## TUFT II

Huset lå et par meter nord for tuft I og var 14 m langt. Inkludert et utbygg mot øst ville lengden bli på 18 m. Det besto av to rom med forskjellig bredde. Det vestre, IIa, hadde en total bredde på 8 m, mens det østre, IIb, var 6 m bredt. Innvendig målte de henholdsvis 5x5 m og 6x4 m. Imellom rommene løp en smal, hellelagt gang.

Veggene (fig. 16 og 17).

Vestveggen var bygget på samme måte som i tuft I. Dette var en steinmur, ca. 1 m bred og besto av større og mindre blokker. Den sto i en høyde på en snau meter (fig. 13).

Østveggen var noe utydelig, men her fantes rester etter et lavt, smalt fundament av flate stein, tolket som syllmur for en trevegg.

Nordveggen var 1½ m bred og besto av en dobbel rekke stein: lange, skarpkantete blokker på innsiden, store, mer avrundete på utsiden, flere mannløft tunge. Imellom var det oppfylt med småstein. Den siste meteren før østveggen var den svært utydelig, den kunne faktisk ikke følges. Fra østveggen av fortsatte den imidlertid som en uryddig mur av ujevne, store stein og stoppet 4 m bortenfor, ved et flatt fjell eller stein på 4x2½ m.

IIb's sørvegg besto, som østveggen, av et lavt, smalt steinfundament. Det var lagt innerst på og langs en oppbygget terrasse (se nedenfor og fig. 11). IIa's sørvegg var mer en rullesteinsmur. Bredden var 1 m og den gikk i flukt med terrassens ytterkant. Ca. 1 m innenfor denne, inne i tufta, lå en parallell rullesteinsrekke, i flukt med IIb's sørvegg. Den kunne ikke følges helt bort til vestveggen, og mellom de to rekkene lå tykke, kraftige heller (fig. 12). Her kan det kanskje ha vært en gang.

IIa's østvegg og IIb's vestvegg tilsvarte helt forholdene fra tuft I. To enkle rekker av flate stein i 2-3 lag lå med en snau meters mellomrom, slik at en smal gang ble dannet mellom rommene.

Langs innsiden av IIa's nordvegg fantes også en lav steinrekke. Det er vanskelig å tolke denne som annet enn et fundament for en trekonstruksjon.

Tuft II synes således å kunne ha bestått, som tuft I, av et ytre skall av mur med indre trekonstruksjoner. I IIb's sørvegg ble det ikke påvist noen ytre mur. Denne kan, imidlertid, ha vært så sammenrast at den er vanskelig å skille fra steinterrassen.

#### Terrassen - Trappen (fig. 17)

Fra og med gangen mellom rommene og bort til østveggen var det bygget en 2 m bred, opptil 60 cm høy terrasse. Ytter-siden var i tørrmur av flate stein, mens den innover besto av mer ujevn stein iblandet jord (fig. 11). Fra østveggen avtok den gradvis i høyde og fortsatte, nå som rullesteinsmur, 4 m bortover til den ovenfor nevnte flate fjellet. Fra helleveien mellom husene og oppover terrassen inn mot midtgangen var det lagt trappetrinn (fig. 11).

#### Skut (fig. 16 og 17)

Forlengelsen av terrassen og av nordveggen bort til den flate fjellhellen må ha dannet et slags skut. Ingen vegglinje ble funnet mot øst.

#### Tak

I og like under torvlaget fantes, særlig i IIa og over terrassen ved IIb, en mengde mindre, tynne heller. De lå svært uryddig - på skrå, på høykant, over og under hverandre (se plansje 2). Det er vanskelig å forstå dette som et gulvnivå. Muligens kan det være rester av et nedrast og ødelagt tak. Neverrester ble ikke observert.

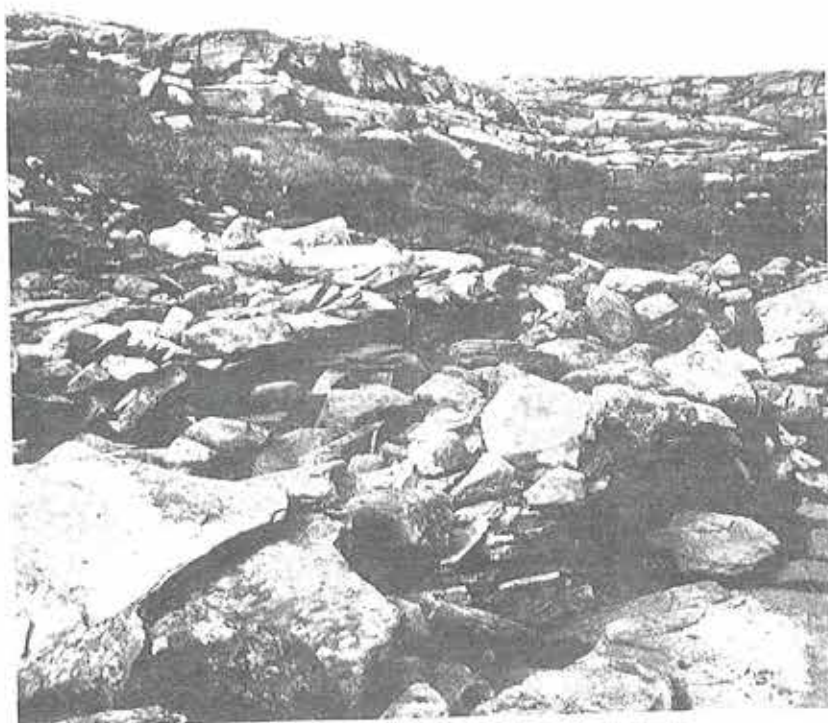


FIG.11. TERASSEN MED ROM IIb's SØRVEGG LIGGENDE OPPÅ. I FORGRUNNEN  
TIL HØYRE HELLEVEIEN, TIL VENSTRE TRAPPEN OPP TIL TUFT II.

Foto: Poul Klejnstrup Jensen



FIG.12. TUFT IIa's SØRVEGG TIL HØYRE, INDRE RULLESTEISREKKE TIL  
VENSTRE MED HELLER IMELLOM. Foto: Poul Klejnstrup Jensen

### Gulv og kulturlag

#### Rom IIa: (for stratigrafi se plansje 2)

Like under torva lå, som nevnt, et uryddig lag med heller (fig. 13). Under disse var et opptil 15 cm tykt funnførende lag, avgrenset av tuftas nord- og sørvegg (lag 6). I dette var iblandet en del flåte stein. Laget hvilte på et hellenivå, riktignok svært omrotet. Bare nedre del av det var noenlunde pent lagt midt i rommet (fig. 16). Direkte over og under dette mulige gulv var mye trekull (lag 7). Videre nedover lå lag 5, mindre trekullholdig og omtrent funntomt. Dette gikk klart innunder sørveggen, og er derved trolig eldre enn tufta.

#### Rom IIb: (for stratigrafi se plansje 3)

I dette rommet fantes forskjellige typer gulvfundament. I sørvestre del var et hellelagt område på  $3 \times 2\frac{1}{2}$  m (fig. 16). Kulturlag, antakelig tilhørende lag 6, lå både over og under disse. Mellom hellene og nordveggen kom en direkte ned på fin sand. I sanden, langs nordsiden av hellene, såes en 7-8 cm bred, 2-3 cm dyp, mørk stripe. Muligens er det spor etter en konstruksjon, kanskje en skillevegg. Østfor det hele, i hele tuftas bredde og under det samme kulturlaget, lå et lag med kuppelstein. Hvor grensa går mot øst er usikkert, da profilbenken fremdeles står igjen, og da det øst for benken var et nytt helleområde, riktignok bare i husets søndre del (fig. 16 og 17). Over disse hellene i sørøsthjørnet lå et 5-6 cm tykt lag med ubrent, hardstampet leire, og nord for hellene var et brunlig jordsmonn. Funnfordelingen (se kap. 5) tyder ikke på at de forskjellige steinlegninger representerte ytterligere romoppdeling.

#### Liten rektangulær konstruksjon

I IIa, inne i nordvesthjørnet, var det satt heller på høykant inn mot rommet i sør og øst, slik at det framsto en  $1 \times \frac{1}{2}$  m stor "binge" (fig. 14). Ildsted kan det neppe ha vært. Spor etter trekull eller brannpåvirket stein fantes ikke. Muligens er det rest av en liten benk eller kanskje den har vært til oppbevaringsformål.



FIG.13. TUFT IIa URYDDIG HELLELAG, VESTVEGG MIDT IMOT, NORD- OG SØRVEGG SEES SÅVIDT TIL HØYRE OG VENSTRE I BILDET.

Foto: Ellen Høygård Hofseth

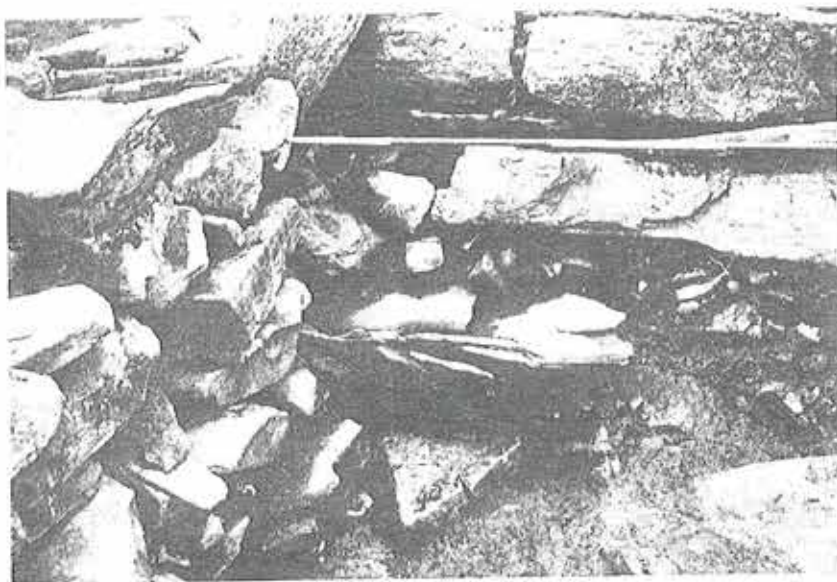


FIG.14. LITEN REKTANGULÆR KONSTRUKSJON I NORDVESTHJØRNET ROM IIa.

Foto: Poul Klejnstrup Jensen

### Ildsted

Ildsted ble bare påvist i IIb. Det lå i sørøstre hjørnet av den nevnte hellelegningen, inn mot tuftas sørvegg og avgrenset av kuppelsteinen i øst. Markeringen var ikke så klar som i tuft I, men en 1 m lang stein kan ha vært grensen inn mot rommet i nord (fig. 16). Her var imidlertid såpass mye kull, skjørbrent stein og en del brente beinfragmenter at tolkning som ildsted er rimelig. Helleunderlaget var også her inne i hjørnet, i ca. 1x1 m, av en annen karakter, mindre og tettere lagt. Under hellene var det et  $2\frac{1}{2} \times 1,25$  m stort område hvor sanden var sterkt rødbrent. Her var også mye trekull, skjørbrent stein og beinbiter. Det synes altså som om ildstedet har ligget her både før og etter hellene ble lagt.

### Vannrenne

Under nordveggen løp ei vannrenne av samme konstruksjon som de beskrevet under tuft I. Den startet ved en stor stein 2 m vest for østveggen. Steinen inngikk i veggens byggemateriale. Herfra gikk den vestover, svingte i sørlig retning ved husets nordvesthjørne og munnet ut ved noen store steinblokker ca. 2 m utenfor tufta (fig. 15 og 17). Der den sluttet lå en del jernfragment og nagler. Muligens har det her stått et oppsamlingskar. Vest for huset var renna kantsatt på yttersiden av en steinpakning. Utenfor denne lå en rekke med store blokker. Det hele var dekket av en halvmåneformet småsteinhaug som gikk helt inn til veggen. Småstein kunne også følges inn under nord- og vestveggen. Det synes åpenbart at det her dreier seg om en effektiv drenering av huset.

### Nedgravning

I rom IIb,  $\frac{1}{2}$  m fra vestveggen, kunne en  $1\frac{1}{2}$  m bred, 25 cm dyp nedgravning følges. Den gikk fra nordveggen på skrå sørvestover og innunder passasjen mellom rommene (fig. 15 og plansje 4). Grøfta var fylt med kullblandet jord og stein,



og var fullstendig dekket av tuftas kulturlag. En søkesjakt viste at den ikke fortsatte utenfor nordveggen.

### Stolpehull

To stolpehull ble påvist i tuft II. Det ene lå under hellelegningen omtrent midt i IIb, 4 m fra passasjen (fig. 15), hadde en diameter på ca. 30 cm, var 17-18 cm dyp med et tilnærmet kvadratisk tverrsnitt og viste antydning til steinskoning. Det andre lå på samme midtlinje, midt under passasjen (fig. 15). Formen og størrelsen tilsvarte det forrige, men dybden var ved utgravningen bare 4-5 cm.

I tillegg ble det funnet 5 mulige stolpehull. Tre lå, med 1 meters mellomrom, omtrent midt på og inntil IIb's nordvegg. De to siste lå inn mot nordveggen i IIa, litt vest for midten av rommet og under den tidligere beskrevne syllmuren (fig. 15). Alle hadde tilnærmet rundt tverrsnitt, en diameter på 15-20 cm og en dybde på maksimalt 3 cm. Dersom det dreier seg om stolper, har de trolig inngått i en veggkonstruksjon av tre. De må, i hvert fall når det gjelder IIa, på et eller annet tidspunkt ha blitt ødelagt/fjernet for å bli erstattet av en syllmur i stein.

- - -

Ingen innganger ble påvist i tuft II. Disse har høyst sannsynlig ligget i forbindelse med midtgangen, og en dørstokk vil vanskelig etterlate spor i de lave grunnmurene her.

### Kort vurdering av tuft II

Som for tuft I var det også her indikasjoner på flere byggetrinn uten av utviklingen kunne følges. Bare i siste fase kunne rominndelingen klart avgjøres.

Huset hadde nå to boligrom som lå på hver sin side av en smal midtgang. Mot øst var nordveggen og terrassen forlenget slik

at et utbygg ble dannet. Både veggkonstruksjonene og gulv-fundamentene varierte fra sted til sted. Langs innsiden av enkelte veggmur ble funnet mulige spor etter stolper og lave syllmurer av stein. Trolig har også dette huset hatt en indre trekonstruksjon beskyttet av en steinmur. Ildsted ble sikkert påvist bare i IIb. Under nordveggen løp en dreneringsrenne med utløp vest for tufta.

De to mulige stolpehullene langs nordveggen i IIa lå under steinrekken tolket som syll, og må derved være eldre enn siste byggetrinn. Det kan se ut som to faser, begge med indre trevegger, men av noe forskjellig konstruksjon. De to stolpehullene som lå noenlunde i husets midtlinje, det ene under hellene i IIb, det andre under midtgangen, må på samme måte tilhøre en konstruksjon eldre enn husets siste ombygning. Det samme gjelder nedgravningen under IIb og innunder gangen. Dens karakter og plassering gjorde det vanskelig å forstå den som en funksjonell del av huset. En <sup>14</sup>C-datering viste at antakelsen var riktig (se T 3062 kap. 4.2). Som for tuft I var gangen også her lagt oppå et kullholdig lag. Selv om det bare er sporadiske opplysninger å få angående de tidligere byggetrinn, synes det tydelig nok at husene ikke alltid har sett ut slik de fremsto ved utgravningen.

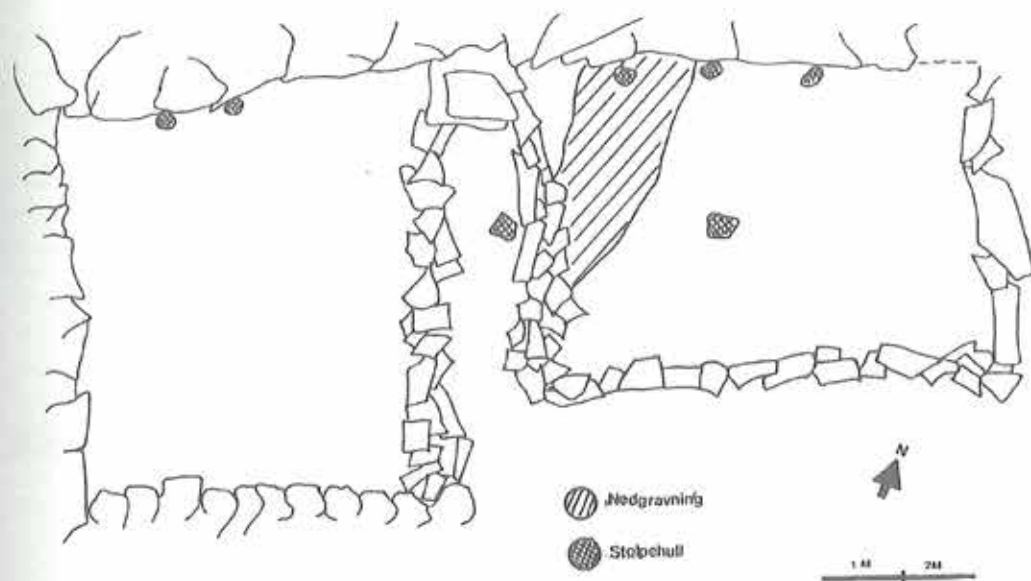


FIG.15. TUFT II STOLPEHULL OG NEDGRAVNING ELDRE ENN SISTE BYGGETRINN

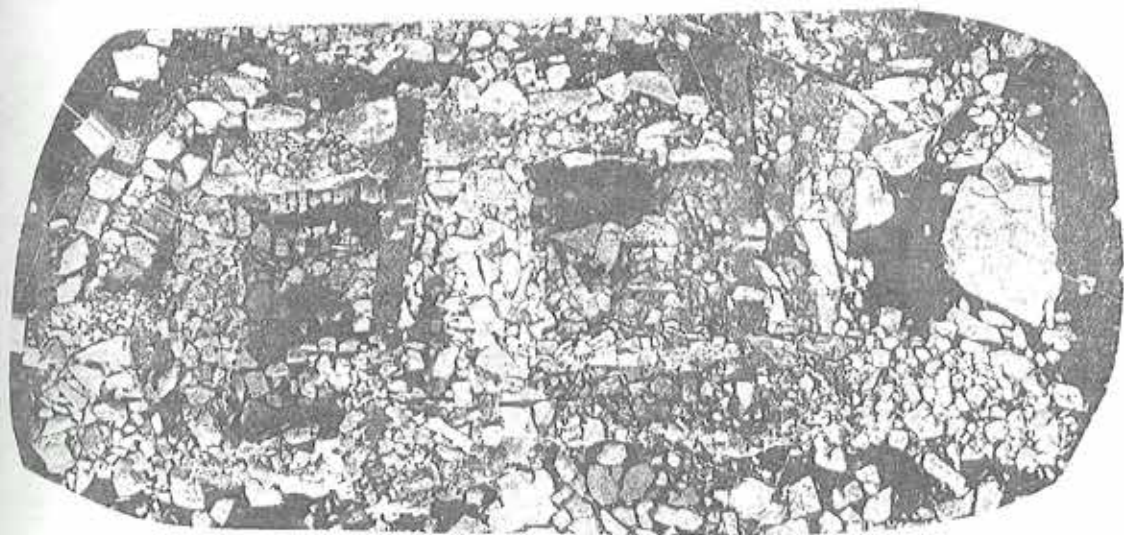


FIG.16. TUFT II NIVÅ MED HELLER OG KUPPELSTEIN I Ib, NEDRE DEL AV UJEVNT HELLELAG IIa.

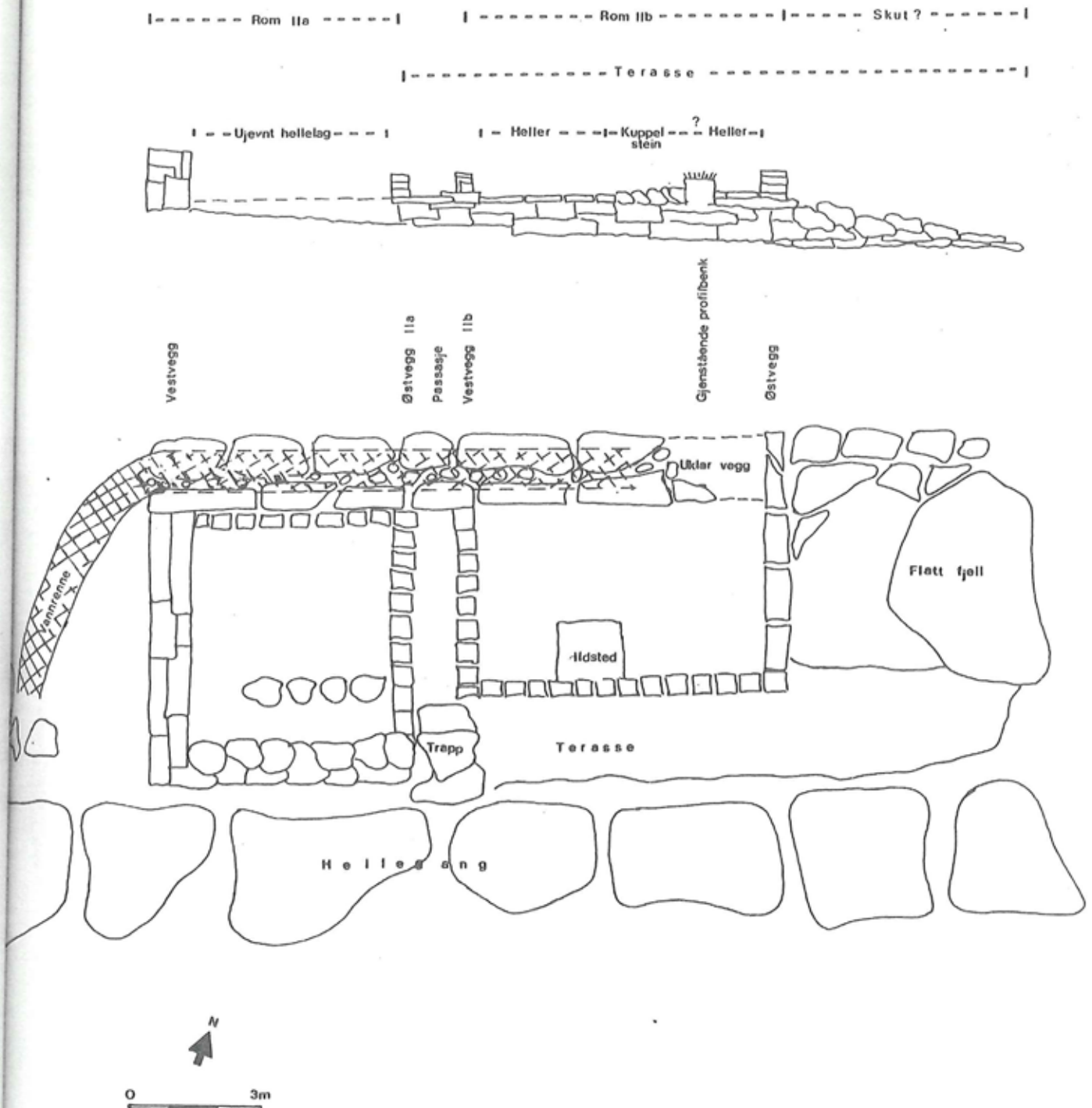


FIG.17. SKJEMATISK FRAMSTILLING AV VEGGKONSTRUKSJONER, GULV OG VANNRENNER. TUFT II. PLAN OG PROFIL

HELLEVEIEN

Mellom hustuftene løp en halvannen meter bred, hellelagt vei (fig. 8 og 18). En trapp førte fra denne opp og inn mot midtgangen i tuft II (fig. 11 og 17). Et par store heller forbandt veien med gangen i tuft I (fig. 8 og 10). Mellom gaten og den tidligere beskrevne mur nord for Ia og Ib, var lagt en ujevn brolegning av nevestore stein, trolig for å holde området tørrere.

Veien fortsatte østover forbi husenes slutt. Etter 3-4 m opphørte hellene og en uregelmessig steinlegning begynte. Den ble mer og mer uklar, for ikke lenger å kunne følges etter 10 meter (fig. 8). Da den så ut til å svinge sørover, har den neppe ført bort mot en oppmurt sti som gikk fra flaten og opp et skar i fjellryggen 20 meter nordøst for det øverste huset (fig. 18).

Ved tuft I's vestende svingte veien og fortsatte sørover ned mot et oppkomme.

OPPKOMMET

Ved "veis ende" lå et oppkomme, 15 meter sør for husets sørvesthjørne (fig. 8 og 18). Det hadde fremdeles vann-tilsig, trolig fra bakken ovenfor.

Store blokker avgrenset oppkommet mot nord, vest og sør. Mot øst var en helle satt på høykant. Rundt det hele var en pakning av nevestore, avrundete stein (fig. 19).

VANNRENNER

Foruten de to dreneringssystemene i forbindelse med hustuftene, ble ytterligere to vannrenner funnet på gårdsområdet.

### Vannrenne 3 (fig. 18)

Renna lå ca. 30 meter vestsørvest for tuftene, oppe i skråningen under åkerjorda (plansje 6, mellom 11 og 12 m). Den var 15 m lang, gikk i retning tilnærmet øst-vest skrått nedover bakken, fra en flate like nedenfor bergryggen og over til en forsenkning som kunne følges i terrenget ned til oppkommet. Renna må ha hatt til hensikt å lede mest mulig vann ned mot dette.

### Vannrenne 4 (fig. 18 og 9)

Denne hadde utløp mellom noen store stein 5 meter rett vest for tuft Ia's nordvesthjørne, bare et par meter fra helleveien. Som ved utløpet av renne 2, var det også her en liten samling jernfragment og nagler, muligens rester etter et oppsamlingskar. Fra sin avslutning ble renna bare fulgt 3 meter vestover. Den fortsatte videre oppover bakken under åkerjorda. Hvor langt den går er derfor uvisst (se også plansje 8, mellom 7 og 8 m).

Begge disse vannrennene var av samme konstruksjon som de under husene: en grøft steinsatt langs kantene med store heller lagt som lokk over det hele. Bredden var en snau meter.

Mer enn en dreneringsfunksjon må disse ha hatt en ledningsfunksjon. Kanal 3 førte vann over til oppkommet, og kanal 4 har trolig endt i et oppsamlingskar. Muligens har det vært problemer med regelmessig vanntilførsel på stedet. Dersom det under utgravningen var ei uke uten regn, gikk oppkommet tørt. Selv i bekken, som gikk fra Herøyvann til Kåsa, 75 m øst for husene, kunne vannet ofte være sparsomt.

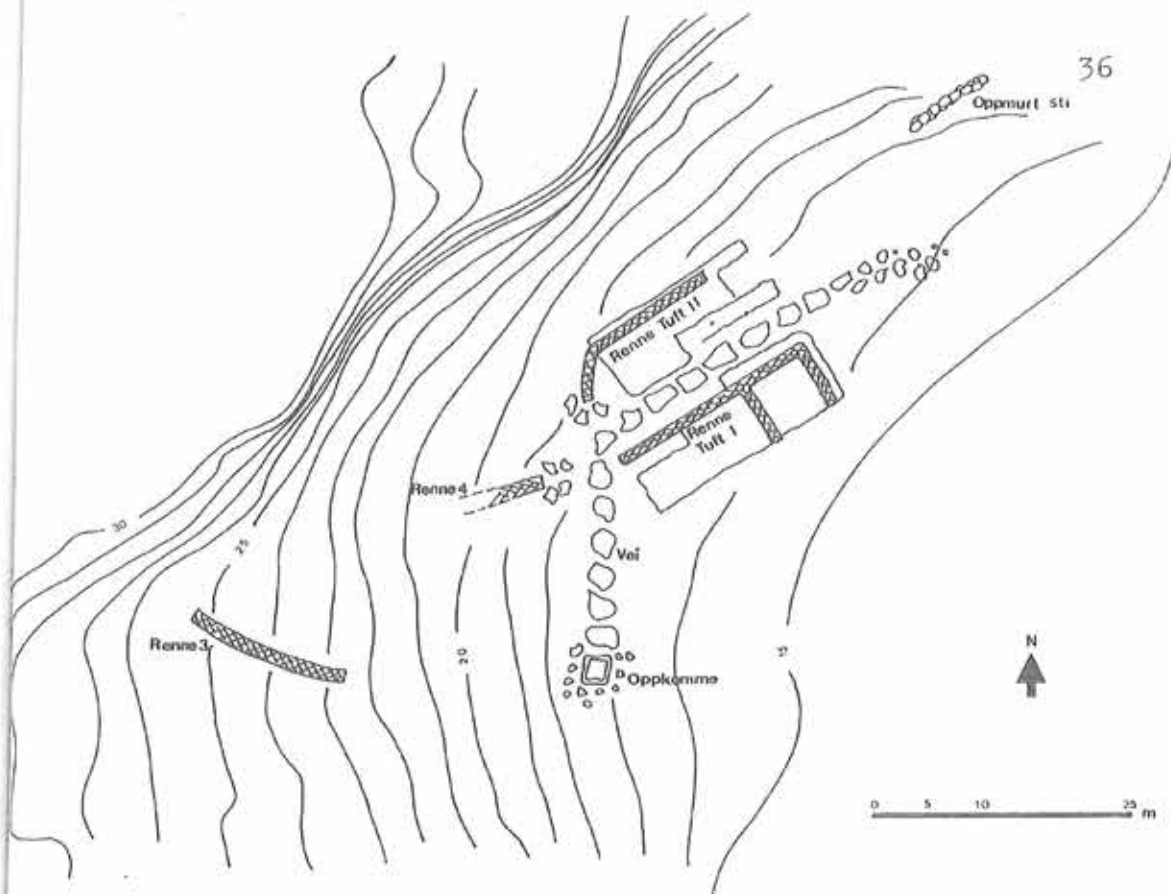


FIG.18. TUFTENE, VEIENE, OPPKOMMET OG VANNRENNENE

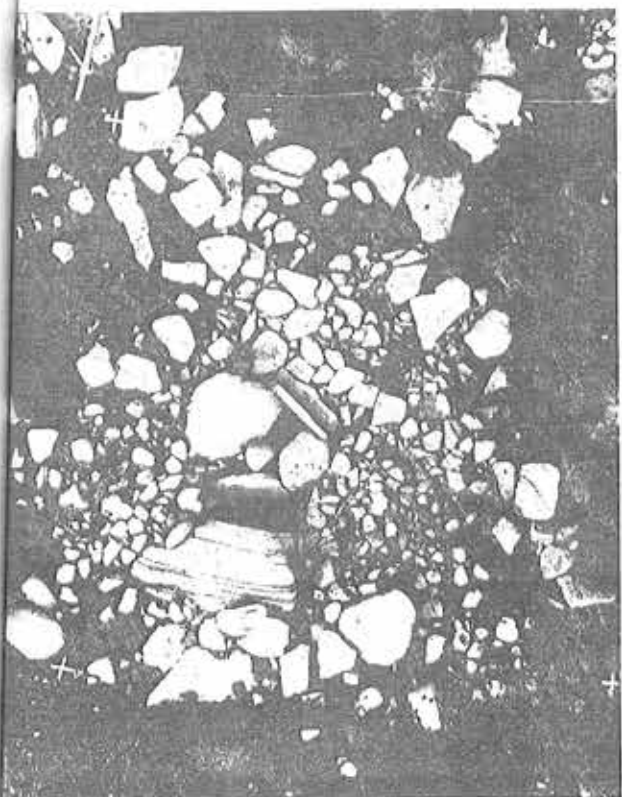


FIG.19. OPPKOMMET SØR FOR  
HUSENE

Foto: Steinar Jensen

### NAUST

Ca. 80 m sørøst for husene, i en liten bukt nede ved Kåsa, lå restene av et naust. Tufta var orientert øst-vest. Den var lagt i skråningen helt ned mot vannet langs en loddrett, lav bergrygg (fig. 2 og plansje 1).

#### Veggene (fig. 20 og 21)

Begge langveggene besto av opptil 1 m store steinblokker. I vestre halvdel lå disse i 1-1,5 meters bredde i flere lag. Mot øst fortsatte de som en enkel steinrekke. Sørveggen var kraftigst. Den nordre steinmuren var lagt inn til berget. Den totale lengden var 12 meter.

Mot vest fantes ingen tilsvarende mur. Her var tufta skåret inn i bakken slik at høydeforskjellen mellom gulvnivået og terrenget bak var på vel 0,5 m. Enkelte mindre stein lå her og kan ha inngått i veggkonstruksjonen. Mot øst og sjøen var den åpen.

Veggene løp parallelt. Ca. to meter før vestenden dreiet fjellryggen noe sørover slik at huset her ble litt smalere. Indre bredde ellers var to meter eller vel så det (fig. 20, profil).

#### Kulturlag (fig. 20 og 21)

Under 40-45 cm torv lå et 2-3 cm tykt, mørkt, brungrått, svakt trekullholdig lag. Dette lå direkte på strandsanden, var mest markert i vest, tynnet ut mot øst for helt å forsvinne 4 m før sjøkanten. Laget inneholdt endel rester etter treplanker, tilskårne trebiter og never. Disse funn lå avgrenset innen området der veggurene var kraftigst.

#### Kort vurdering av naustet

Sør- og nordveggen i de vestre 6 m av denne ialt 12 m lange tufta besto av kraftige steinmurer. Det var også her det mørke, funnførende laget befant seg. Den østre halvdel besto av to



enkle, parallelle steinrekker lagt direkte ned mot strand-sanden. Tufta er derfor tolket som et omtrent 6 m langt naust med bevarte rester etter takmaterialer og eventuelt gulvplanker. De to steinrekkene som strakk seg fra sjøen og opp til husenden må ha fungert som båtopptrekk.

#### BÅTOPPTREKK

Ca. 200 m sør-sørvest for gårdens hus, nede ved straumen der denne vider seg ut til selve pollen, lå rester etter et båtopptrekk (fig. 2). Det lå helt nede i fjæra, og besto av to parallelle rullesteinsrekker lagt med halvannen til to meters mellomrom. Om trekket har tilhørt gården er umulig å si. Selv om det skulle skrive seg fra en nyere dato er det stor sannsynlighet for at vika ble brukt som båtplass også den gangen gården eksisterte. Dette er det eneste sted nede ved straumen hvor en lun vik og en flate gjør det mulig å trekke båter opp på land. Det er også det eneste sted hvor en med letthet kan komme ned til straumen fra gården, da et skar fører herfra og opp mot høyden med gravrøysene.

Det synes således rimelig å anta at stedet ble benyttet av gårdens folk for lettere å komme seg til straumen og havet.

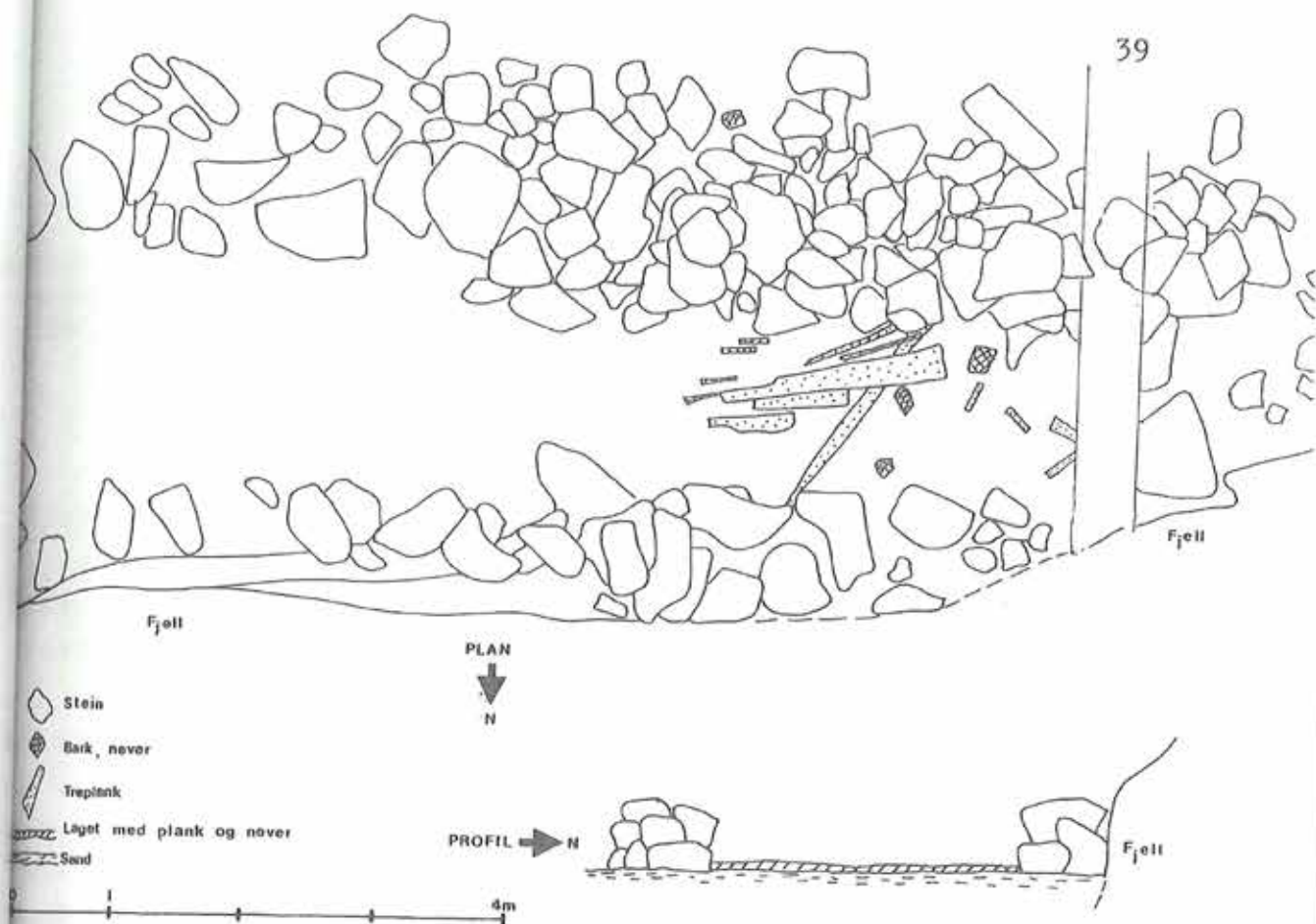


FIG.20. NAUST PLANTEGNING OG SKJEMATISK PROFILSKISSE



FIG.21. NAUSTET, SETT MOT ØST  
Foto: Poul Klejnstrup Jensen

### GJERDER - RYDNINGSRØYSER

Syttifem til hundre meter nordafor ryggen bak tuftene ligger en tilsvarende øst-vestgående fjellvegg. Mot vest flater denne ut. Herfra og bort til skrenten ned mot plataet, i ca. 40 m lengde, løp et nedgrodd steingjerde (se plansje 1). Nede på plataet, en hundre meter før dets avgrensning mot nord, fantes også en mulig, kort gjerdestump (se fig. 2). Bortimot 60 rydningsrøyser ble funnet i nærheten av husene. Alle lå sønnafor disse to mulige steingarder, som trolig har representert nordgrensen for gårdens innmark. (For nærmere beskrivelse av innmark og utmark se kap. 6.1).

### ÅKRENE

Gjennom pollenanalysene ble det påvist åkerdrift i forbindelse med alle de ryddete areal (se kap. 6.2). Det dreier seg om følgende områder:

#### "Storåkeren"

Denne lå i den solrike, sørøstvendte gras og einstapebevokste skråningen innunder fjellveggen i dalsenkningen nord for husene (plansje 1). Tre mindre grøfter ble gravet for å avgjøre åkerlagets utstrekning og mektighet (plansje 1 og 5). Åkerens avslutning mot vest kan sees ved ca. 2 m i grøft I, mot øst ved ca. 1 m i grøft III. Mot sør skilte en forsenkning den fra mer sumpig mark som gikk over i knauser og svaberg. Alt i alt hadde dyrkningsarealet en lengde på 70 m og en bredde på 25 m, altså ca. 1 3/4 mål. Åkerjorda hadde en tykkelse på opptil 0,5 m, var sandig, porøs, steinfattig og selvdrenerende. Bortsett fra at det var kastet stein opp på et sva midt i området, lå alle de øvrige rydningsrøyser utenfor selve dyrkningsarealet, inn mot fjellryggen og i det fuktige området sønnafor.

#### Bakken vest for husene

Skråningen minnet mye om "Storåkeren" - sørøstvendt, solrik, med god porøs, steinfattig og selvdrenerende jord. Området var bevokst med gras. Åkeren var avgrenset mot øst av husene,

mot vest av åskammen, mot nord av fjellveggen og mot sør av flere rydningsrøyser på rekke (se plansje 1). En grøft ble gravet i hele bakkens lengde (plansje 6A og B), og viste et dyrkningslag på opptil 45 cm tykkelse. Dette tynnet kraftig ut mot sør der lyngmarken begynte ved rydningsrøysene (grøft 2, plansje 6C). Arealet utgjorde ca. 1 mål.

To små åkerterrasser ble påvist. Den ene kan sees i grøft 5, plansje 7, fra ca. 18 til 22 m, og var tilnærmet kvadratisk. Den andre kan sees rett nord for tuft IIb, og målte 2x3 m (plansje 3).

Sør for grasbakken er et lyngbevokst området oppstykket av knauser og sva i dagen. Rydningsrøyser var lagt både ved foten av åskammen i vest og på de nakne, små fjellpartier. I forlengelse av grøft 2 ble gravet to mindre grøfter, 2b og 2c (plansje 1). Her kunne også spores tegn etter dyrking. Åkerjorda var imidlertid langt skinnere og neppe mer enn 20 cm tykk. Trolig har dette lyngarealet bestått av små åker-teiger. Tilsammen kan dyrkningsarealet ha vært på ca. 0,5 mål.

#### Myrflaten sørøst og øst for husene

Området er nå tilgrodd med myr. Her kunne spores enkelte rydningsrøyser, noen delvis nedgrodd, andre lå på svabergene mot sør - ingen lå mer enn 30 m fra husene. To grøfter ble gravet, grøft 3 og 4, plansje 1. Utsnitt av disse er tegnet og vist på plansje 8. Dyrkningslaget var her, som for teigene sør for bakken, bare ca. 20 cm tykt og mer steinrikt. Avgrensningen på åkerarealet er noe usikkert. Ca. 3 m nord for grøft 3's sørende kunne sees en svak sørvest-nordøstgående forsenkning i terrenget. Herfra ble torvlaget tykkere og dyrkningslaget syntes å kile ut. Trolig danner denne grensen mot sør. Mot øst kan åkeren ha strukket seg 50 til 70 m fra husene, ned hvor skråningen ble brattere. Den maksimale utstrekning kan ha vært på  $1\frac{1}{2}$  til 2 mål, muligens mindre.

### Plataet

På flaten vest for gravrøysene og ca. 150 m nordover ble det registrert bortimot 25 rydningsrøyser. Jordsmonnet blir skinnere og skinnere jo lenger mot nord en kommer, vegetasjonen er lyng og myr. Like vest for gravene ble gravet to mindre grøfter, 8a og b, plansje 1. Et utsnitt fra 8b er tegnet og vist på plansje 8. Åkerlaget var av samme karakter som det fra myrflaten og "teigene", 20 cm tykt og steinholdig. Flaten her er 15 m bred, men smalner nordover. Det er ikke tatt pollenprøver andre steder enn fra grøft 8b. Avgrensningen på dyrkningsarealet er derfor vanskelig å avgjøre sikkert. Jorda er imidlertid så skinn lengst mot nord, at det er lite trolig at hele det ryddete området er blitt dyrka. Det kan dreie seg om delvis slåttemark. Et realistisk åkerareal har neppe vært på særlig mer enn 1 mål.

Dette skulle gi gården et areal på bortimot 3 mål med god og mektig åkerjord. I tillegg ble påvist vel 3 mål dyrka mark av langt magrere karakter og mer oppstykket.

### "ÅKERFORSTØTNING"

Langs vestsiden av hellegangen, mellom husene og oppkommet, var lagt en forstøtning av stein. Denne lå pent langs hellene fra der disse svingte sørover til omtrent midt utfor tuft Ia. Videre dreide den to ganger i bue over hellene før den forsvant inn under torva 5 m nord for oppkommet (fig. 8). En antydning til terrasse kunne sees herfra og sørover i terrenget. Steinene må være lagt for å hindre jord i å trenge ut over hellene. Etter at gården ble forlatt og stedet ute av bruk, har så deler av den glidd ut.

### GRAVRØYSENE

På åsryggen sørvest for husene lå tre gravrøyser. Røys 1 med den mest framtreddende plassering ytterst på kammen. Røys 2 lå 10 m vest-sørvest og røys 4 lå 10 m sør for denne. En fjerde grav var plassert på høyden øst for Kåsa (røys 3) (fig. 2 og plansje 1).

Alle hadde utsyn ned mot gårdsområdet og var bygget på samme måte. En lav røys, diameter opptil 8 m, høyde opptil 0,5 m, var lagt over en kiste murt av store stein (fig. 22 og 23). Kistenes lengde varierte fra ca. 2 m til nesten 4 m. Dekkheller ble funnet i grav 3 og 4 (se fig. 24). I røys 1 og 2 kunne kistetoppen sees før avtorvingen. Eventuelle dekkheller kan ha blitt fjernet. Bare røys 2 og 3 hadde bevarte rester etter fotkjeder.

På samme åskam ble 7 andre røyser undersøkt. Disse viste seg ikke å inneholde begravelser, men var rydningsrøyser lagt opp omkring jordfaste steiner eller fjellknauser. Området mellom røysene ble avtorvet for om mulig å finne flatmarksgraver, men ingen ble funnet.

### Gravrøysenes funnmateriale

- Røys 1: Bøylespenne av bronse, 9,8 cm lang.  
 Jernfragment, mulig del av kniv.  
 Ring av bronse, mulig beltetilbehør.  
 Biter av spannformet kar, rand, bunn og bukskår.  
 (Blant røyssteinene et kleberkarstykke fra middelalder).
- Røys 2: Ombøyd jernfragment, mulig pilespiss eller kniv.  
 3 ubestemmelige jernfragment.  
 (Blant røyssteinene et skiferbryne og en ildflint).
- Røys 3: Ingen funn. Røysa har antakelig vært plyndret - steiner var fjernet og dekkhellene flyttet på.
- Røys 4: Flere tynne jernfragment, mulig deler av beslag.  
 Dere av skjørt, kleberblandet gods, antakelig spannformet kar, bl.a. overgang buk/vegg.



FIG.22.  
RØYS 1 FØR UTGRAVNING  
SETT MOT SØRØST  
Foto: Signe H. Krüger



FIG.23.  
STEINKISTA I RØYS 2  
FRA SØR  
Foto: Lars F. Stenvik

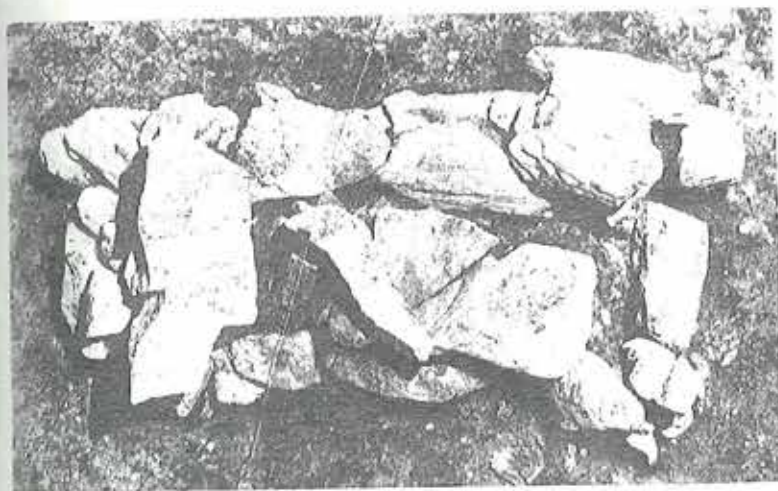


FIG.24.  
KISTA I RØYS 4  
DEKKHELLENE PÅ PLOSS  
Foto: Lars F. Stenvik

### 3.5 ARTEFAKTENE

Fra gården var bevart et relativt fyldig og variert artefaktmateriale. Det dreier seg om mellom 1400 og 1500 fragmenter eller hele gjenstander. Det meste var vanlige, dagligdagse bruks- og nyttegjenstander, skjønt en og annen ting av mer pryd- eller personlig karakter ble funnet innimellom.

Så og si alle funn kan tilbakeføres til de kulturlagene som er antatt å ha tilhørt husene (se plansje 2: lag 6 - plansje 3: lag 6, 11 og 13). I lag 6, rom Ib, IIa og IIb, og lag 11 rom Ic, ble deler av samme gjenstander funnet fra topp til bunn, både innen samme rommet og fra et rom til et annet. Laget var svært homogent kronologisk sett. Bare i rom Ic, med hellegulvet, og i deler av IIb, med hellelegningen, kunne sikre byggetrinn utskilles. Det er derfor bare her funnmaterialet i det følgende er inndelt i et øvre og et nedre sjikt, tilsvarende over og under hellene (fig. 25). (Se også kap. 4.3).

De forskjellige funngrupper vil i denne innledende oversikten bare bli grovt inndelt. En nærmere typebestemming og fordeling i rom og nivå vil bli gjort senere, der det anses nødvendig, i forbindelse med anleggets datering (kap. 4.3) og gårdens aktiviteter (kap. 5 og 6).

GRUPPER - RÅMATERIALE - ANTALL - FORDELING (se også fig. 25)

#### Rester av bygninger, konstruksjoner, større løsøre

##### Jernnagler (plansje 16)

I alt ble det funnet 207 stykker. Tallet er trolig ikke representativt for det reelle antall nagler, da de fleste funn besto av enten bare hodet, hodet + tråden eller klinkplaten. Størrelsen varierte fra et par cm til 8,5 cm.



De ble funnet i alle rom. Det ble dessuten funnet 20 stykker ved utløpet av renna vest for tuft IIa og 10 stykker ved utløpet av renne 4.

Tre funn ble gjort av tvilsom hesteskosøm. Meget mulig er også disse jernnagler.

#### Jernkramper (plansje 16)

Tre stykker ble funnet. Alle var ca. 3 cm lange.

#### Beslag, håndtak, oppheng (plansje 16)

Foruten et lite (diam. 1,5 cm) dekorert (sekskantete felt med knopper) bronsebeslag funnet i Ib, ble det funnet 12 jernbeslag/opp heng av forskjellig form.

#### Nøkler av jern

Tre ubestemmelige jernfragment ble bestemt som nøkler etter røntgenfotografering.

#### Låser

To låser ble funnet. Den ene var en hengelås av jern med bronsebelegg, den andre et låsskilt av jern.

#### Treplugger, trebord med hull, treplanker

Tre treplugger og et bord med tilsvarende hullstørrelse lå ved barklaget i søkket i terrassen utenfor og mellom rom Ib/Ic. En plugg ble funnet over helleveien mot oppkommet. Rester av treplanker og mindre biter ble funnet i naustet.

#### Kjøkkentøy

Når flere skår av keramikk eller kleberkar er funnet sammen og opplagt kommer fra samme potte/kar, eller når deler er blitt limt sammen, er de talt som ett skår.

Keramikk (plansje 10 og 11)

Denne kan grovt inndeles i: rødt, glasert gods, svart, dårlig brent gods, grått, relativt godt brent gods og steingods eller tilnærmet steingods. Det svarte og det grå godset hadde spor etter sot på utsiden og flere av skårene hadde antatte matrester på innsiden (belegget er ikke analysert). De er antatt å ha vært kokepotter, mens det glaserte godset må sees på som såkalte finere bordkar (se kap. 5).

Kleberkar/koler (plansje 12)

Både bolleformete og spannformete kar fantes. Dessuten koler av forskjellig form.

Stekeheller (plansje 12)

Disse var tynne, av skifrig bergart og med rifler. De var representert i alle rom, men med ulik fordeling.

Kvernstein (plansje 12)

I rom Ia ble det funnet 8 fragment av roterende kvernstein. De ble funnet like ved hverandre og stammer trolig alle fra samme overligger, da flere av delene passet sammen.

Kniv av jern

Et mulig knivblad, 9,3 cm langt, ble funnet.

Redskaper til framstilling og bearbeiding av tekstilerVevlodd av kleber (plansje 13)

Det ble ialt funnet 74 stykker, hele eller i deler. De fleste var mer eller mindre pæreformet med hull ved smalenden. Ni var runde med hull i midten (se plansje 14). Muligens må disse runde betraktes som garnsøkker (se kap. 5). Vekten varierte fra 250 gram til vel en kilo. Størstedelen lå mellom 500 og 700 gram.

Spinnehjul (plansje 13)

Det ble funnet 24 stykker. Av disse var 1 av olivin, 1 av sandstein, 2 av bly og resten av kleber. Formene var koniske eller tilnærmet koniske (3 stk.), flate (5 stk.) og flate eller høyt hvelvete (16 stk.) To halvdeler fra samme spinnehjul ble funnet i rom Ib og IIa. Derfor er disse rom oppført med henholdsvis  $11\frac{1}{2}$  og  $7\frac{1}{2}$  hver i tabellen (fig. 25).

Sakser av jern (plansje 13)

En tilnærmet hel saks, 25,5 cm lang og to deler av en annen ble funnet i Ib. To fragment av sakseskjær fantes også i IIa.

FiskeredskapFiskesøkker av kleber (plansje 14)

Disse var enten avlange med fure rundt og hull midt på (4 stk.) eller avlange og halvmåneformete med hull i hver ende (5 stk.). Det ble dessuten funnet 3 antatte fiske-søkker av mer uformelig fasong med 2 hull.

Fiskekroker av jern (plansje 14)

Det ble funnet 9 stykker, den lengste 9,3 cm lang.

Lysterspiss av jern

Gjennom røntgenfotografering ble et ubestemmelig jern-fragment bestemt som en lysterspiss med to mothaker. Den var 12 cm lang.

Håndtverk - VerkstedBryner (plansje 15)

38 bryner av varierende størrelse og materiale ble funnet. De besto av kvartsitt, skifer, hardere og bløtere bergart.

Roterende slipestein (plansje 15)

Denne ble funnet under tuft IIa's sørvegg (se plansje 2). Slipesteinen hadde en ytre diameter på ca. 14 cm, var 13 cm høy, materialet var sandsteinsliknende bergart, og slipeflaten konkav.

Pimpstein

Det ble funnet 3 stykker.

Glattestein

Disse var flate, runde med diameter ca. 8-9 cm. En tvil- som ble funnet i IIa, en annen med tydelig konkav ned- sliting på flatsidene lå utenfor husene.

Håndtverksmessig råmateriale - rester - avfallSlagg

Av de 97 framkomne slaggklumper lå 64 i rom Ia. Seks stykker var små, såkalte bunnkaker.

Blyklumper

Tre små klumper ble funnet.

Kleberemner/biter

Noen synes å kunne være emner, andre avfall eller rester etter påbegynte/ødelagte gjenstander. Tilsammen 62 biter.

Personlige gjenstanderKam (plansje 16)

Deler av en beinkam ble funnet i rom IIb.

DessutenIldflint

Tilsammen ble funnet 112 ildflint, hele eller i deler.  
I tillegg kom det fram nesten 250 små avslag og biter,  
trolig avslått i forbindelse med ildslagningen.

Ubestemmelige jernfragment: tilsammen 41 funn.

Brente leirklumper: tilsammen 7 stykker.

En lærstump med bronsereparasjon

En liten sammenbøyd blyplate, liten firkant av bly og  
liten blyperle

Nitten små samlinger av beinfragment, skjell og tenner.

GJENSGRUPPER	ROM Ia	ROM Ib	ROM Ic			ROM Iia	ROM Iib			UTENFOR TUPTENE	SUM
			øvre	nedre	totalt		øvre	nedre	totalt		
Rester av bygninger, struksjoner, løsøre											
Knagler	15	64	3	26	29	45	22	2	24	ca.30	207
Skjeskosm?/nagler	0	2	1	0	1	0			0	0	3
Skranper	0	1			0	2			0	0	3
Slag/oppheng	0	7			0	6			0	0	13
Skiler	0	0			0	3			0	0	3
Skier	0	0			0	2			0	0	2
Skplugg	0	0			0	0			0	4	4
Skbord m/ hull	0	0			0	0			0	1	1
Skplanker/biter	0	0			0	0			0	div.kaust	
Skrentey											
Skranikk	3	6	7	16	23	23	12	2	14	13	82
Sk (tot.ant.enkeltskår)	(4)	(2)	(7)	(59)	(66)	(97)	(17)	(4)	(21)	(20)	(229)
Skiler av kleberkar	3	5	0	8	8	15	14	0	14	10	55
Sk (tot. ant.enkeltskår)	(5)	(7)	(0)	(12)	(12)	(23)	(21)	(0)	(21)	(11)	(79)
Skkehellerfragment	22	108	9	22	31	91	20	0	20	35	307
Sksteinfragment	8	0			0	0			0	0	8
Skiv av jern	0	0			0	0	1	0	1	0	1
Skapp til framstilling											
Skbeiding av tekstil											
Skblodd, avl.pæref.	1	35	0	4	4	13	5	0	5	7	65
Skblodd/sekke, runde	0	0	0	1	1	8			0		9
Skbunn	2	11 <sup>1/2</sup>	0	1	1	7 <sup>1/2</sup>	1	0	1	1	24
Skdeks, hele/deler	0	3			0	2			0	0	5
Skredskap											
Skresøkker	0	3	0	2	2	6			0	1	12
Skrokroser	0	3	0	2	2	4			0	0	9
Skterspiss	0	0			0	1			0	0	1
Skverk/verksted											
Skviper/slipestein	0	19	0	1	1	11	3	0	0	5	39
Skstein	0	0			0	1	1	0	1	1	3
Skttstein	0	0			0	1 <sup>2</sup>			0	1	1 (+1)
Skverksmessig råinnt., Sk, cvfall											
Skvegg	64	12	2	6	8	1	3	0	3	9	97
Skklumper	0	0	0	2	2		1	0	1	0	3
Skbetrenner/biter	0	30	1	7	8	5	3	0	3	16	62
Skvanlige gjenstander											
Sk av bein	0	0			0	0	1		1	0	1
Sksten											
Skflint, hele/deler	7	35	2	9	11	22	13	4	17	20	112
Skstavlslag/biter	16	58	10	34	44	45	39	13	52	31	246
Skst. jernfragment	1	13	0	1	1	23	2	0	2	1	41
Skste, firkant, perle av bly	0	0	0	1	1	2			0	0	3
Skstump m/bronzelep.	0	0	0	1	1	0			0	0	1
Skste leirklumper	4	1			0	0			0	2	7
Skstall/tein/tenner	1	2	0	5	5	0	6	3	9	2	19

#### 4. DATERING - STEDETS BRUK GJENNOM TIDENE

Ved hjelp av arkeologisk kildemateriale, pollenanalyser og  $^{14}\text{C}$ -dateringer vil det her bli forsøkt redegjort for gårdsområdets bruk gjennom tidene. Dersom ikke annet er nevnt, er  $^{14}\text{C}$ -dateringene utført på trekull.  $\frac{1}{2} T = 5570$  år.

Dateringene er oppgitt både ukalibrerte og kalibrerte etter MASCA. De er, i tillegg til beskrivelsene i teksten, satt opp i tabells form, fig. 28.

##### 4.1 MENNESKELIG AKTIVITET I OMRÅDET FØR DET BLE GÅRDSDRIFT

Bortsett fra en enkelt flintflekke med enderetusj, funnet like over undergrunnen under tuft Ib, ble det ikke observert spor fra steinbrukende tid på gårdens nærmeste innmark.

I utmarksområdet lå, imidlertid, en rekke boplasser. Disse skriver seg fra både tidlig og sen mesolitikum, og fra tidlig, mellom og sen neolitikum. En lokalitet kan være fra bronsealder (Ågotnes 1979:6-12). De fleste tilhører en tid da fangst og fiske må ha vært den økonomiske basis.

Næringsgrunnlaget ser ut til å ha endret seg noe mot slutten av neolitikum. Et pollendiagram fra Herøyvann, nord i utmarken (fig. 31), viser at *Plantago lanceolata* kom inn ved  $3820^{+80}$  BP (T 2972A), ( $2355^{+185}$  BC). Innslaget er relativt sterkt og forekommer kontinuerlig gjennom hele den yngre del av diagrammet. Samtidig går den løvtredominerte skogen over til å bli dominert av furu. Et pollendiagram fra myra rett vest av Herøyvann gir det samme resultat. *Plantago lanceolata* kom første gang inn ved ca. 3800 BP (estimert alder). Dette må bety at husdyr er kommet til området og at, i hvert fall deler av, gårdsarealet fra nå av er blitt benyttet som beite-land (Berge 1978:62-67 og Berge in prep.).

#### 4.2 AKTIVITETEN TAR FORM AV GÅRD/GÅRDSDRIFT

En definisjon av begrepet "gård" er "navngitt lokalitet med bygninger der folk og husdyr har permanent tilhold eller vinteropphold med utnytting av jord og planteproduksjon" (Sandnes 1979:166). En ødegårds opprinnelige navn kan det ofte være vanskelig å finne tilbake til. Definisjonen vil derfor her bli brukt med forbehold om dagjeldende stedsnavn.

#### POLLENANALYSE

Pollendiagrammet fra Herøyvann viser begynnende avskogning ved 2130<sup>±</sup>80 BP (T 2968A) (205<sup>±</sup>195 BC). Samtidig med at skogen forsvinner kommer lyngen inn og trekullinnslaget i diagrammet øker. Korn viser seg i løpet av de aller første århundrer av vår tidsregning. (Korn er imidlertid en dårlig spreder, og dyrking nede ved Høybøen vil bli svakt representert i dette vannet).

Resultatene fra myrdiagrammet støtter opp om dette. Skogen går tilbake ved 1960<sup>±</sup>50 (T 2974) (15<sup>±</sup>85 BC), og torvmose og trekull øker. Lyngheien var etablert. Området var fra nå av utnyttet til både beite og planteproduksjon (Berge in prep.).

#### ARKEOLOGISK KILDEMATERIALE, GRAVRØYSENE

##### Røys 1: 4. århundre e.Kr.

Graven er datert på grunnlag av bøyleneålen og det spanneformete leirkaret. Bøyleneålen var som Rygh 243 og 9,8 cm lang. Den hadde dekor plassert på overgangen mellom bøyle og spiral, på bøylens overgang til foten og på fotens overgang til bøylene, bestående av felt med to parallelle streker, innfeldte hakk og så to parallelle streker igjen. Karet kan best sammenliknes med fig. 269 hos Bøe 1931. Det er svakt buet, dekorert med loddrette rekker av firsidige knotter, under randen er en horisontal kambord og godset er asbest-



magret (Krüger 1978:47). Kartypen kan dateres til 4. århundre (Bøe 1931:171). Sjøvold har en grav med tilsvarende nål og leirkar. Han setter denne til 4. århundre (1962:38).

#### Røys 2: Romertid/folkevandringstid

Funnmaterialet var av en slik karakter at en nøyaktig tidfesting er vanskelig. Begravelser i slike steinkister henføres på Vestlandet stort sett til romer-/folkevandringstid (Schetelig 1912). Noe nærmere kan man knapt komme her.

#### Røys 3

T 2830: 1930<sup>±</sup>80 BP (AD 20<sup>±</sup>120)

Under kisten og deler av røysa var et trekullholdig lag. Dette er tolket som et likbål i forbindelse med gravleggingen (innberetning ved Stefan Kihlberg, top.ark. Hist. mus. Bergen). Dateringen skriver seg fra kull herfra. Graven var funntom.

#### Røys 4: Sannsynligvis folkevandringstid

Et par skår av kleberblandet keramikk ble funnet. Skår som viste overgangen mellom bunn og buk sannsynliggjorde at det dreide seg om spannformet kar. Nærmere klassifisering var umulig. Gravleggingsformen (i denne type steinkiste) og leirkaret plasserer graven til eldre jernalder, sannsynligvis folkevandringstid (etter Stenvik 1978:50).

#### Øvrige gjenstander

Foruten funnene fra gravene ble det funnet bare et lite keramikkskår av eldre jernalderkarakter. Det var neglstoret, gulbrunt og lå i kull-laget under åkeren i grøft 1b, <sup>14</sup>C-datert til 200-tallet (se under T 2764).

#### <sup>14</sup>C-DATERINGER AV AKTIVITETSSPOR

##### Grøft III, Storåkeren, kull-lag under åkerjorda

T 2973: 2410<sup>±</sup>50 BP (585<sup>±</sup>145 BC)

Grøfta lå helt i nedre ende av Storåkeren (plansje 1). Ved utkanten av åkeren, under dyrkningslaget, var et opptil 35 cm

tykt kull- og steinholdig lag (lag 3a og b, plansje 5). Laget var for mektig og steinrikt til bare å kunne representere en rydning av området. Dateringsprøven ble tatt ut helt opp mot åkerjorda.

Grøft 3: Myrflaten sør for husene, kultur/dyrkningslag

T 3681A: Løst del :  $1990^{+90}$  BP

Uløst del:  $1720^{+110}$  BP

Prøven er tatt ut helt nederst i lag 12, plansje 3 (tilsvarende lag 2, grøft 3, plansje 8). Laget hadde en noe torvholdig konsistens, iblandet sand og stein. Pollenanalysen viste at det var klart kulturpåvirket. Klare dyrkingsindikatorer fantes lenger ned på flaten, mer usikkert er det om det har vært dyrka helt oppe ved husene (Berge 1978:70 og Berge in prep.). Dateringsprøven er gjort på torv. Både en løst og en uløst del er datert. Disse ga noe forskjellig resultat, men iberegnet standardavviket overlapper de nesten. Prøven må representere tidlig bruk på stedet.

Nedgravning under tuft I Ib

T 3062:  $1910^{+60}$  BP (AD  $80^{+60}$ )

Nedgravningen er nærmere beskrevet i kap. 3.4. Prøven er tatt ut fra lag 5, øverst plansje 4. Laget var en trekullstripe i nedgravningen som må representere en konstruksjonsrest, muligens et fragment av en husvegg fra det første århundret av vår tidsregning.

Grøft 6: Nedre kull-lag

T 2763:  $1810^{+70}$  BP (AD  $160^{+90}$ )

Denne grøfta lå orientert øst-vest, rett nord for åkeren i bakken vest for husene (plansje 1). Her fantes to kullhorisonter. En nedre, som var bevart bare som lommer i berget og et 3-4 cm tykt øvre. Mellom disse var et 5 cm tykt jordlag og over det hele torv (se plansje 8). Kullhorisontene er antatt å representere en eldre og en yngre avsviingsfase. Denne prøven skulle da skrive seg fra da gården første gang ble ryddet.

Grøft 1b: Kull under åkerT 2764: 1720<sup>±</sup>70 BP (AD 255<sup>±</sup>95)

En 4 m lang, opptil 10 cm tykk kullhorisont lå umiddelbart under åkerjorda vest for husene (plansje 6A, lag 5). Laget må representere en rydningsfase eller annen aktivitet før åkeren ble anlagt.

Lokalitet 58: Øvre kull-lagT 2759: 1740<sup>±</sup>70 BP (AD 230<sup>±</sup>90)

Dette er en mesolitisk flintplass beliggende på platået ved grensen for gårdens innmark. Dateringen stammer fra et kullområde i boplassens øvre del. Laget kan ikke tilhøre lokaliteten (Olsen 1978:34). Det er mer rimelig å anta at det skriver seg fra en rydningsfase eller aktivitet i forbindelse med gården.

Kull under hellegangT 3622: 1500<sup>±</sup>80 BP (AD 490<sup>±</sup>80)

Under hellene som løp mellom tuft I og II fantes et kull-lag. Stripa var 4 cm tykk, 60 cm lang, ødelagt mot nord av en nedskjæring (lag 13, plansje 2). Den var dekket av et rødbrunt lag hvorpå hellene hvilte. Hva laget representerer er vanskelig å si, annet enn at det må dreie seg om en aktivitet fra tiden mellom ca. 370 og 570.

- - -

De fleste av de gjennomgatte dateringer synes å gruppere seg til tiden fra omkring Kristi fødsel til år 350. To prøver avviker imidlertid noe. Den ene er T 2973 fra Storåkeren. Kullhorisonten her går tilbake til keltertid. Denne tidlige tidfestelsen kan være et resultat av at laget egentlig representerer en eldre boplass. Flintavslag ble funnet i profilen. Kull fra boplassen er så blitt oppblandet med kull fra en eventuell rydningsaktivitet, med det resultat at dateringen blir feilaktig. En skal selvsagt ikke se bort fra at det kan ha vært virksomhet her i keltertid, uten at det ble drevet gårdsdrift.

Den andre prøven som faller noe utenfor er T 3622 fra helle-  
gangen, som ligger mellom år 370 og 570. Siden den foreløpig  
står alene, er det rimelig å anta at den eldste daterings-  
muligheten her er den mest korrekte. Den vil da falle sammen  
med de øvrige i tid.

Gravenes tidsplassering synes å stemme med dette. Av de tre  
røysene på åskammen er det mulig at røys 1 er eldst, med sin  
mest framtreddende plassering. Med en grav pr. generasjon  
vil den yngste neppe kunne befinne seg ut over 400-tallet.  
Røys 4, på den andre siden av Kåsa, ser ut til å være den  
eldste med sin datering til 1. eller 2. århundret e. Kr.

De foreliggende resultat synes å peke på at Høybøen ble bo-  
satt i tiden rundt omkring eller like etter Kristi fødsel.  
Pollenanalysen viser at det fra denne tid også ble dyrket  
og holdt husdyr. Hus er ikke sikkert påvist fra denne peri-  
ode, men gravrøysenes beliggenhet og de mange <sup>14</sup>C-daterte  
aktivitetsspor fra gårdsområdet tyder på at bosetningen må  
ha ligget akkurat her. Det skulle således være grunnlag  
godt nok til å postulere gårdsdrift på Høybøen i eldre jern-  
alder.

### 4.3 BRUDD I GÅRDSBOSETNINGEN OG NYTT LANDNÅM

Som det framgår i forrige avsnitt synes både det arkeologiske materialet og  $^{14}\text{C}$ -dateringene å peke på at bosetningen opphørte en gang i løpet av siste halvdel av 300-tallet, eller at den i hvert fall ikke varte lenger enn et stykke inn på 400-tallet (med forbehold av den ene dateringen, T 3622).

#### POLLENANALYSE

Det kan spores en oppgang av *Salix* (vier) og *Pinus* (furu) allerede rundt 1600 BP (estimert alder). Furu når sitt maksimum en gang ut på 500-tallet.

Diagrammet fra myra viser en ny brannhorisont ved  $1270^{+50}$  BP (T 2976) ( $AD\ 705^{+55}$ ). Skogen går nå for annen gang tilbake. Lyngheien reetableres og *Cerealia* (korn) viser seg umiddelbart etter denne tid.

Tiden mellom ca. år 350 og 700-800 er således tolket som en periode med sterkt nedsatt aktivitet. Området er nå tilvokst med skog. Korn og andre dyrkingsindikatorer er borte. Gården må ha vært ute av bruk (Berge in prep.).

Pollenanalysen støtter altså godt opp om de øvrige resultat med hensyn til ødefasens begynnelse. Der er sterke indikasjoner på at denne ligger et sted rundt omkring 350-400-tallet.

#### $^{14}\text{C}$ -DATERINGER AV YNGRE JERNALDERS AKTIVITETSSPOR

##### Grøft 6: Øvre kull-lag

T 2762:  $1000^{+70}$  BP ( $AD\ 970^{+80}$ )

For beskrivelse av grøfta se T 2763 og plansje 8. Denne kullhorisonten er antatt å representere en ny rydningsfase, gårdens andre landnåm.

Kull under sørvegg, tuft IIaT 3262: 1070<sup>±</sup>60 BP (AD 905<sup>±</sup>75)

Prøven er fra lag 4, plansje 2. Laget er sterkt trekullholdig og kan bare følges under veggmuren. Det er trolig ødelagt av senere tiders aktiviteter der ikke veggen har beskyttet, og må skrive seg fra tiden før huset ble anlagt.

Kull under kulturlag, tuft IIBT 3262: 1070<sup>±</sup>70 BP (AD 915<sup>±</sup>85)

Prøven er fra et sterkt trekullholdig lag som bare kunne følges flekkvis like innenfor og innunder Ib's nordbegg. Det lå mellom lag 5 og askeplettene, lag 12, plansje 2, og må være eldre enn anlegget av huset.

Kull i forbindelse med fettete stripe under passasjen mellom IIa/bT 3683: 1050<sup>±</sup>70 BP

En fet, mørk brun stripe kan sees under gangen mellom rom IIa/b (lag 3, plansje 4). Umiddelbart under denne var en del trekull hvorfra prøven er tatt. Stripa likner svært, og kan være identisk med lag 9 under IIa's og Ib's sørvegg (plansje 2). Hva den representerer er usikkert. Pollenanalysen indikerer lite trekullinnhold og økning av skogspollen i forhold til lagene over og under. Nøyere undersøkelser må utføres før større konklusjoner kan trekkes (Berge in prep.). Laget må i alle fall skrive seg fra før husenes anlegg.

Ingen artefakter ble funnet som kan settes til tiden før vikingetid/middelalder.

Som nevnt på forrige side antyder pollenanalysen et nytt landnåm en gang mellom ca. år 630 og 760. <sup>14</sup>C-dateringene setter hendelsen til mellom 810 og 1050. Tidspunktet for dette landnåm kan således ikke bestemmes nærmere enn til

en gang i yngre jernalder/tidlig middelalder. Den totale mangel på aktivitets- og bosetningsspor fra den mellomliggende periode kan vanskelig tolkes som annet enn en ødefase mellom ca. år 350-400 og 700-1050.

De daterte aktivitetsspor under og klart eldre enn husene setter en bakre grense for det utgravde anlegg til mellom ca. år 800 og 1050. Både det arkeologiske funnmaterialet og <sup>14</sup>C-dateringene fra tuftene er i overensstemmelse med dette. Så og si alle funn, og alle de nærmere daterbare, skriver seg fra tuftenes kulturlag, (lag 6, plansje 2 og lag 6, 11 og 13, plansje 3). Et par nagler, vevlodd og jernfragment stakk ned i laget under. Trolig stammer også disse fra husenes bosetning. Der funn muligens ikke tilhører husene, vil de bli nevnt spesielt.

#### ARTEFAKTMATERIALET

Flere av gjenstandene er av en så generell karakter at de har holdt seg uendret gjennom århundreder. For eksempel vevlodd, ildflint, nagler og glattestein. Andre grupper kan bedre tidfestes. Dette gjelder i første rekke keramikken, kleberkarene og kammen. For dateringene se også diagrammet, fig. 26, og for fordelingen se tabell fig. 27.

#### KERAMIKKEN

Denne kan inndeles i flere undergrupper, tildels etter produksjonsstedene. Følgende grupperinger kunne identifiseres:

##### Scarborough-materiale (ca. 1250-1350) (Plansje 10)

Keramikk herfra har lyst rødt gods og mørk grønn glasur. Trinnovale hanker med langsgående furer er karakteristisk. (Molaug 1977:86).

Fra Høybøen kan 7 funn henføres til denne gruppen. Ett har deler av randen og den trinnovale hanken bevart.

Resten er bukskår. De stammer trolig fra kanner.

Fra "Mindets tomt" i Oslo fantes de fleste skår av denne type fra brantrinn 5 (Molaug 1977:86) som tilsvarer tiden omkring 1300-1350. I England er slik keramikk datert til tiden 1250-1350, uten helt gode belegg for begynnelse og slutt (Dunning & al. 1957-58:117 ff).

Grimston-materiale (1250-1350) (Plansje 10)

Karakteristisk for keramikk produsert her er en soneinndeling i gods-fargen. Midtsonen er grå/mørk grå. Der yttersonen er dekket av glasur er den lys med skarpt skille mot midtsonen. Der den ikke er dekket av glasur er den brunaktig med jevn overgang til midtsonen. Innersonen kan være brun eller grå. Både bredbukete og slanke kanner er vanlig form. Overgangen mellom buk og bunn er vanligvis markert med fingerinntrykk fra utsiden (Molaug, 1977:88).

Fra Høybøen var 5 funn av denne varen, bestående av båndformet hank, skår av overgang bunn/buk med fingerinntrykk og den ene av de to armlignende utstikkere fra en ansiktskrukke.

Fra "Mindets tomt" i Oslo ble tilsvarende keramikk funnet hovedsakelig mellom brann 5 og 7, som tilsvarer tiden ca. 1250 til 1350. I England ligger også typen innen denne perioden (Molaug 1977:88-91 med henvisninger).

Materiale muligens fra Ardenburg (1275-1350) (Plansje 10)

Særpreget for gods herfra er utvendig koppergrønn glasur, som oftest med hvit begitning under. Fire typer dekor finnes: dreieriller, pålagte bladskjell, bringebærstempel presset ut fra innsiden og rullestempeldekor (Molaug, 1977:93).

Fra Høybøen er funnet 6 funn av denne typen, noen med bringebærstempel.



I Holland blir keramikk av Ardenburg- og beslektede typer datert til tiden ca. 1275-1350. Ved engelske, danske og svenske utgravninger er typen funnet i sene 1200-tallslag (Molaug 1977:95 med henvisninger). Skårene trenger ikke skrive seg fra Ardenburg. Liknende gods ble produsert også i England og Danmark. På Bryggen ble tilsvarende gods funnet i lagene fra ca. 1250 til 1350. (Oppl. første-konservator Asbjørn Herteig, Bryggen Museum).

#### Annet rødt gods

Det ble dessuten funnet 27 mindre skår av rødt gods hvor produksjonssted ikke nærmere kan bestemmes. Gods og glasure plasserer dem imidlertid til samme tidsrom som det øvrige gods, nemlig fra ca. 1250 til 1350. (Oppl. Asbjørn Herteig).

#### Mørk grått/svart gods (Plansje 11)

Skårene er av mer eller mindre samme type. De er relativt dårlig brent og har stort sett grov magring. Femten funn av denne typen fantes på Høybøen. Ett var randskår, resten bukskår. I Lund synes svarte, dårlig brente kar å forsvinne ved slutten av 1200-tallet (Selling 1976:X). På Bryggen i Bergen fantes typen også fra 1300-tallslag. (Oppl. Asbjørn Herteig).

#### Uglasert, grått gods (Plansje 11)

Denne keramikken er mellomgrå til svakt gråblå på farge og godt brent. (Typen tilsvarende ikke den såkalte "Graublaue" vare). Flere sammensatte skår viser dreiefurer på øvre del (plansje 11), og de har trolig vært vidbukete. I alt 13 funn ble gjort på Høybøen. Keramikk av samme sort fantes på Bryggen i både 1200- og 1300-tallslag. (Oppl. Asbjørn Herteig).

Både de svarte og de grå skårene hadde sotbelegg på ytter-siden og antatte matrester på innsiden. Restene er ikke analysert. Det dreier seg trolig om kokepotter.

Steingods (Plansje 11)

Fargen er gråhvit til lys beige med matt rødlig innside og glasureffekt på utsiden. 10 funn ble gjort. Ett var bunnskår med fingerinnknipninger. Resten var bukskår, flere med dreiefurer. Typen er noe vanskelig å plassere nøyaktig. Godset er ikke fullstendig gjennomsintret og synes best å stemme overens med hva Molaug karakteriserer som nesten steingods (1977:104-107). På Bryggen er svært liknende gods funnet fra 1300-tallet og trolig noe inn på 1400-tallet. (Oppl. Asbjørn Herteig).

KLEBERKARENE

Det er her brukt Lossius's klassifisering i A-, B-, C-, (bolleformete) og D-kar (spannformet) (Lossius 1977). C-karet, som regnes som en østlandstype, ble ikke funnet på Høybøen.

Type A (ca. 1050-1300-tallet) (Plansje 12)

Definisjon: et bolleformet kar med utvendig fasettert, innvendig buet og glatt vegg, rygget, fortykket munningsrand og vertikal avstriking av veggene (Lossius 1977:19-21).

10 funn av denne typen kar fantes på Høybøen: ett skår av rand, ett med rand + grep, resten bukskår.

Det er foreløbig belegg for at dette karet har eksistert fra midten av 1000-tallet til inn på 1300-tallet. Den øvre grensen er usikker (Lossius 1977:50-54).

Type B (Vikingetid - 1800-tallet) (Plansje 12)

Definisjon: et bolleformet kar med utvendig og innvendig buet, glatt vegg, uten markert overgang til bunnen, og med smalnende, avrundet eller flat munningsrand (Lossius 1977:22).

På gården ble funnet 21 deler av B-kar, hvorav 6 med rand, 1 med grep, 2 med både rand og grep. Resten var bukskår.

Denne type kar har eksistert fra vikingetiden av og helt opp på 1800-tallet (Lossius 1977:50-54).

Type D (Noe usikre høymiddelalderdateringer) (Plansje 12)  
 Definisjon: et spannformet kar med utvendig og innvendig glatt, rett vegg, markert overgang til bunnen, og flat, smalnende eller avrundet munningsrand (Lossius S.M 1977:25).

Fra Høybøen kom 4 skår av denne type, 2 randskår og 2 fra overgangen mellom bunn og buk.

Et par funn av kartypen kjennes fra sen vikingetid. I Bergen er det funnet skår fra lag like før og etter brannen i 1332. Lagene her var omrotet, slik at dateringen er noe usikker. Borgundmaterialet styrker muligheten for at D-typen har eksistert også på 1200-1300-tallet. Først fra 1500-tallet av kan kontinuitet etableres (Lossius 1977:51-54).

#### Ubestembare skår

Tilsammen 12 mindre skår av kleberkar ble funnet som ikke sikkert kan typebestemmes.

#### Koler/mindre fat (Plansje 12)

Sju koler og/eller mindre beholdere ble funnet. Noen var firsidige med fassetert ytterside, andre relativt flate.

#### KAMMEN (1200-1300-tall) (Plansje 16)

I rom IIB, over kuppelsteinen øst for hellelegningen, lå flere småfragment av en beinkam. Den var svært ødelagt. Likevel var den nok bevart til at den kunne bestemmes som en dobbeltskinnekam med tilnærmete rette endeplater, type D 2 hos Wiberg 1977:207-208.

Kammen må ha vært vel 3 cm bred. Skinnene er festet med en dobbel rekke av parallelt løpende bronsenagler. En enkel innskåret sirkel tjener som dekor ved endene.

I Lund forekom denne type kammer fra ca. 1200 til slutten av 1300. Tidligere funn fra Oslo er datert til 1200-1300-tallet. (Wiberg 1977:207-209 med henvisninger)

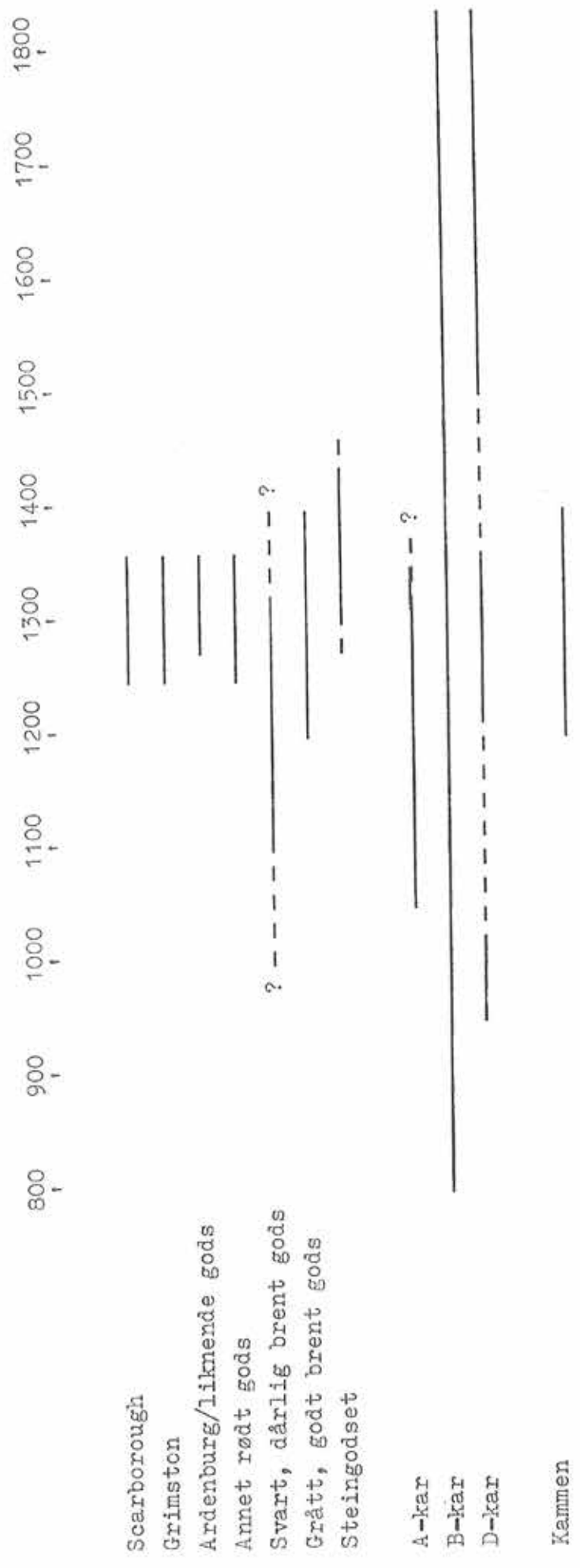


FIG.26. GENERELLE DATERINGER AV KERAMIKKEN, KLEBERKARENE OG KAMMEN

FUNNTYPER	ROM Ia		ROM Ib		ROM Ic		ROM Iia		ROM Iib		UTENFOR TUFFENE	SUM
	Øvre	Nedre	Øvre	Nedre	Øvre	Nedre	Øvre	Nedre	Øvre	Nedre		
<b>Keramikk</b>												
Scarborough	0	0	0	4	4	2	0	0	0	0	1	7
Grimston	0	1	0	1	1	2	0	0	1	1	0	5
Ardenburg el. liknende	2	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0	6
Annet rødt gods	1	3	1	6	7	8	4	4	0	4	4	27
Svart gods	0	1	0	2	2	4	4	4	1	5	3	15
Grått, godt brent gods	0	1	1	1	2	5	4	4	0	4	1	13
Steingods	0	0	5	0	5	0	0	0	0	0	4	9
SUM KERAMIKK	3	6	7	16	23	23	12	2	14	13	82	
<b>Kleberkar</b>												
A-kar	1	0	0	1	1	2	7	0	7	0	11	
B-kar	0	1	0	3	3	9	4	0	4	4	21	
D-kar	1	1	0	0	0	0	0	0	0	2	4	
Ubestembare	1	3	0	3	3	3	0	0	0	2	12	
Koler/spesielle former	0	0	0	1	1	1	3	0	3	2	7	
SUM KLEBERKAR	3	5	0	8	8	15	14	0	14	10	55	

FIG. 27. FUNNFORDELING, UNDERGRUPPER AV KERAMIKK OG KLEBERKAR.

ANDRE FUNNGRUPPER

For de følgende funnkategorier kan det med rimelighet settes en tidsmessig nedre bruksgrense, mens den øvre vel stort sett går inn i nyere tid.

Spinnehjul (Plansje 13)

Det ble funnet 24 stykker, både koniske, flate og mer og mindre hvelvete. Flere har dekor i form av konsentriske sirkler, enkle streker fra sentrum og ut til ytterkanten og små kryss. Sandsteinshjulet hadde på undersiden to mulige runetegner. Alle formene er vanlige fra vikingetid av.  
(Petersen 1951:302-310)

Stekeheller (Plansje 12)

Tilsammen ble det funnet over 300 større og mindre fragment av riflete, skifrige stekeheller. Byutgravningene de siste årene synes å vise at disse ikke opptrer før fra 1100-tallet. De har en lang brukstid (Martens 1973:32-33).

Bryner (Plansje 15)

Størstedelen (28 av 38 stykker) besto av kvarts-muskovit-metasilt-stein. Brynene er makroskopisk bestemt av Cand. real. Helge Askvik, geologisk institutt, Universitetet i Bergen. Han mener materialet er svært likt det fra brynesteinsbruddene ved Eidsborg i Telemark. Bryneproduksjon foregikk her helt fram til vår tid og kan sannsynligvis føres tilbake til vikingetid (Falck-Muus 1922).

De slanke, mørke skiferbrynene som er typiske for yngre jernalder (Petersen 1951:254), fantes bare i ett eksemplar på Høybøen. Denne typen avtar imidlertid utover i middelalder, mens den lyse "Eidsborg-typen" fortsetter.

Det ble dessuten funnet 10 bryner av kvartsitt, fylitt, gneis, sandstein, skifrig og annen bergart.

### Slipestein (Plansje 15)

Ett eksemplar av roterende slipestein ble funnet under de nedraste veggsteinene fra IIa's sørvegg. Det var tilnærmet sirkelrundt, med en diameter på 14-15 cm og 13 cm tykk. Materialet var sandstein og slipeflaten konkav. Petersen omtaler 6 roterende slipesteiner av varierende størrelse. Den største kommer fra By i Løten, er ikke helt sirkelrund, største diameter er 39 cm og tykkelsen er 15 cm. Fra Nes i Hedrum kommer en med tverrmål 26 cm og tykkelse bare 6 cm. De øvrige er mindre. Alle som kan tidfestes synes å tilhøre vikingetid (Petersen 1951:243-244). De er, imidlertid, også funnet i middelalderkontekst. Fra for eksempel kaupangen på Veøy i Romsdal er funnet flere fragment av den tykke roterende slipesteinstype (DKNVS - Museum Tilvekst 1954:127).

### Hengelås

Låsen var av type som R 452. Denne finnes fra både vikingetid og middelalder. Trolig var den mer vanlig i middelalder, da det fra denne tid er mange enkeltfunn, bl.a. fra Ragnhildsholmen som var bebodd fra 1256 til 1319. Ifølge Hildebrand har denne låstype holdt seg helt fram til det 18. århundret. (Grieg 1933:88-89).

### Nøkler

Tre jernfragment ble tolket som nøkler etter røntgenfotografering. Alle hadde hull i ene enden til oppheng, og alle var brukket i skjæret. To synes å kunne være av en enkel type med flatt uthamret jernbånd i vinkel der skjæret begynner. Den tredje kan være en avart av R 456. Denne skulle tilhøre de såkalte "boltlåser" av typen beskrevet ovenfor (Petersen 1951:480).

### Saks (Plansje 13)

Foruten mindre fragment av sakseskjær, ble det funnet en hel saks av type som R 443. Denne, med den ringformete utvidelsen på bøylene og det sirkelformete tverrsnitt på armene, kjennes fra 800-årene av (Petersen 1951:312-313).



<sup>14</sup>C-DATERINGER FRA HUSTUFTENEHjørneildsted, rom IbT 3264: 880<sup>±</sup>60 BP (AD 1100<sup>±</sup>80)

Ildstedet lå i nordøstre hjørnet av rom Ib. De kantstilte stein som avgrenset det mot sør og vest, hvilte på steinlegningen under og stakk opp gjennom kulturlaget. Ildstedet må ha tilhørt huset. Prøven er tatt ut helt nederst mot steinene under.

Kull under hellegulv, rom IcT 3063: 810<sup>±</sup>70 BP (AD 1150<sup>±</sup>80)

Direkte under hellegulvet lå mye trekullbiter, altså over lag 11, plansje 3. Prøven skrives herfra. Dateringen setter en bakre grense for den utbedringen/reparasjonen som medførte leggingen av gulvet.

- - -

De gjestandsgrupper som tidsmessig best kan avgrenses ble funnet i alle rom og konsentrerer seg hovedsakelig til 1200- og 1300-tallet (se fig 26 og 27). Det øvrige materialet består av former og typer med en adskillig lengre levetid - fra vikingetid, eventuelt tidlig middelalder, og inn i nyere tid. 1200- og 1300-tallet står altså som den periode da alle funngrupper overlapper og derved kan ha eksistert samtidig. Etter 1300-tallet opphørte keramikken. Det er lite trolig at folk på gården plutselig ikke lenger skaffet seg eller brukte kokekar og beholdere i dette materialet. En mer nærliggende tolkning er at husene fra nå av kom ut av bruk.

Den bakre grense for tuftenes anlegg til tiden mellom ca. år 800 og 1050 synes således å stemme med funnmaterialet. De to <sup>14</sup>C-dateringene fra husene ligger mellom 1010 og 1230, altså noe tidligere enn artefaktene. At trevirket allerede hadde oppnådd en viss alder da det ble brent er en forklaring. En annen mulighet er at husene var i bruk allerede fra 1000-tallet av, men at det er siste bruksfase som har etterlatt seg de mest synlige spor.

Som nevnt i kapittel 3 var det spor etter flere ombygninger. Når disse har funnet sted er vanskelig å si. Funnmaterialet både over og under hellelegningen i IIb var svært likt. En kommer neppe noe nærmere her enn å si at utbedringen må ha skjedd en gang i løpet av husets brukstid.

Hellegulvet i Ic har, imidlertid, trolig blitt lagt relativt sent. Keramikk fra før 1350 ble funnet både over og under hellene, mens alt steingodset lå over. Da dette godset neppe ble produsert før ca. 1300, skulle årstallet gi en bakre grense for gulvet.

Ombygningen med midtgangen synes å kunne ha skjedd noe tidligere. Da rommene var utgravd før sjakten gjennom midtgangene ble lagt, og sammenhengende stratigrafi derved mangler, er det vanskelig sikkert å fastslå om tuftenes kulturlag har gått innunder disse. Med andre ord, om lag 1-2 under gangen (pl. 4) kan tilsvare lag 6 og 11 (pl. 2 og 3). Dersom den fettete stripa under gangen (lag 3, pl. 4) er identisk med de under sørveggene (lag 9, pl. 2), er det mer trolig at lag 1-2 (pl. 4) tilsvarer lag 8 (pl. 2). Dette laget kunne bare observeres direkte over og der "fettstripa" kunne sees. Funntheten under passasjene styrker dette. Bare en kvartsittbryne ble funnet under hellene mellom rom IIa og b. Funnmaterialet ellers skulle da tilhøre tiden etter at midtgangen ble lagt. Dette har da trolig ikke skjedd før ca. 1250.

#### DATERING AV ØVRIGE GÅRDSELEMENT

##### Naustet

T 3061: 770<sup>±</sup>60 BP (AD 1180<sup>±</sup>70)

Under torva var et mørkere, svakt trekullholdig lag. Dette lå direkte på strandsanden og inneholdt rester av planker, mindre trestykker og neverbiter (fig. 20). Dette er tolket som rester etter tak/eventuelt også gulv. Prøven er tatt fra et neverflak. Naustet har således utvilsomt sammenheng med middelalderhusene.

### Veien, oppkommet, vannrenner

Helheten i bygningskomplekset, de to parallelle tuftene med en hellelagt vei imellom, trappa fra denne og opp til det øvre huset, gjør det urimelig å anta annet enn at alt var i bruk samtidig. Veien førte bort til oppkommet, og vannrenne 3 ledet vann ned til dette (se fig. 18). Samhørighet med middelalderhusene synes også her innlysende.

### Åkrene

Åkeren i bakken vest for tuftene hadde en bakre anleggstid til eldre romertid (T 2764). I dyrkningslaget ble funnet gjenstander av samme typer som de funnet inne fra husene, ildflint, stekeheller og en bryne. Steinrekka mellom åkerjorda og hellegangen skulle tilsi behov for å hindre masser i å sige ut over veien. Åkeren må ha vært i bruk samtidig med husene. Sannsynligvis var den i drift også i eldre jernalder.

Storåkeren hadde en bakre anleggstid til keltertid (T 2973). Helt i nedre del av torvlaget (lag 1, pl. 5), ble tatt ut en torvprøve til <sup>14</sup>C-datering. Dette skulle representere tidspunktet for den begynnende gjengroing av området, og ga som resultat 700 BP (T 3684A). (Prøven er foreløbig, uten de siste korrigeringer, og derved uten standardavvik. Ifølge Steinar Gulliksen, Laboratoriet for radiologisk datering, Trondheim, vil forskjellen etter at dette er gjort være liten, slik at dateringen kan brukes i diskusjonen slik den er oppgitt). En må således anta at åkeren var i bruk i høymiddelalder. Som for den ovenfor nevnte, har trolig også denne vært i drift i eldre jernalder.

Fra myrflaten sør for tuftene ble nedre del av åkerlaget datert til eldre romertid (T 3681A). På samme måte som for Storåkeren ble en torvprøve tatt ut fra nedre del av lag 1b (pl. 3), tolket som områdets begynnende gjengroing. Denne ga dateringen 670 BP (T 3683A), og er som T 3684A, foreløbig. Det synes altså å ha blitt dyrket på denne flaten i hvert fall i middelalder, trolig også i eldre jernalder.

For de øvrige åkerareal, "teigene" og på platået, foreligger ingen dateringer. Dyrkningslaget her er av samme karakter som det på myrflaten (se kap. 3.4). Etersom Høybøen må ansees som marginal, dyrkningsmessig sett, er det rimelig å anta at gården har utnyttet all brukbar jord, i den grad det var mulig.

- - -

Hus fra middelalder er blitt påvist på Høybøen. Pollenanalysene viser klart til både husdyrhold, utnytting av jord og planteproduksjon. Det skulle således ikke være tvil om at en kan snakke om gårdsdrift her i høymiddelalderen.

#### 4.4 GÅRDEN LEGGES ØDE

Som vist i det foregående avsnitt, peker det arkeologiske materialet på at gården kom ut av bruk en gang i løpet av annen halvdel av det 14. århundret. Fra dette tidspunkt opphørte keramikken. De øvrige nærmere daterbare funngrupper kan óg settes til tiden før dette. Ingen  $^{14}\text{C}$ -dateringer fra husene tilsier senere bruk. De to  $^{14}\text{C}$ -dateringer fra torva like over dyrkningslagene tilsier at disse åkerareal heller ikke kan ha vært i bruk etter denne tid.

Pollendiagrammet fra myra vest av Herøyvann viser at trekullkurven avtar sterkt fra ca. år 1400 (estimert alder, standardavvik ikke medregnet). Umiddelbart etter dette har pollenkurven for gress et kortvarig maksimum. Idet gress går tilbake overtar *Calluna* (lyng). Dyrkningsindikatorerne forsvinner, mens beiteindikatorerne holder seg i diagrammets yngre del. Dette kan tolkes dithen at lyngheien ikke lenger ble stelt og fikk gro til. Gården må igjen være ute av bruk. Området er, imidlertid, fortsatt blitt benyttet til beite (Berge in prep.).

Både de arkeologiske og de botaniske data går således i retning av en øde-legging i tiden rundt 1350-1400. De mange, og tildels intakte, gjenstander funnet inne i rommene, ga inntrykk av å ligge der de sist var blitt brukt (se også kap. 5). En fraflytting, foregått i ro og mak, ville neppe ha etterlatt seg såpass mange ting, uten at disse var blitt ødelagt og kassert. Husene synes ikke å ha brent ned. En nærmere diskusjon angående årsakene til gårdens opphør vil bli gitt i kapittel 7.1.

#### 4.5 SAMMENFATNING

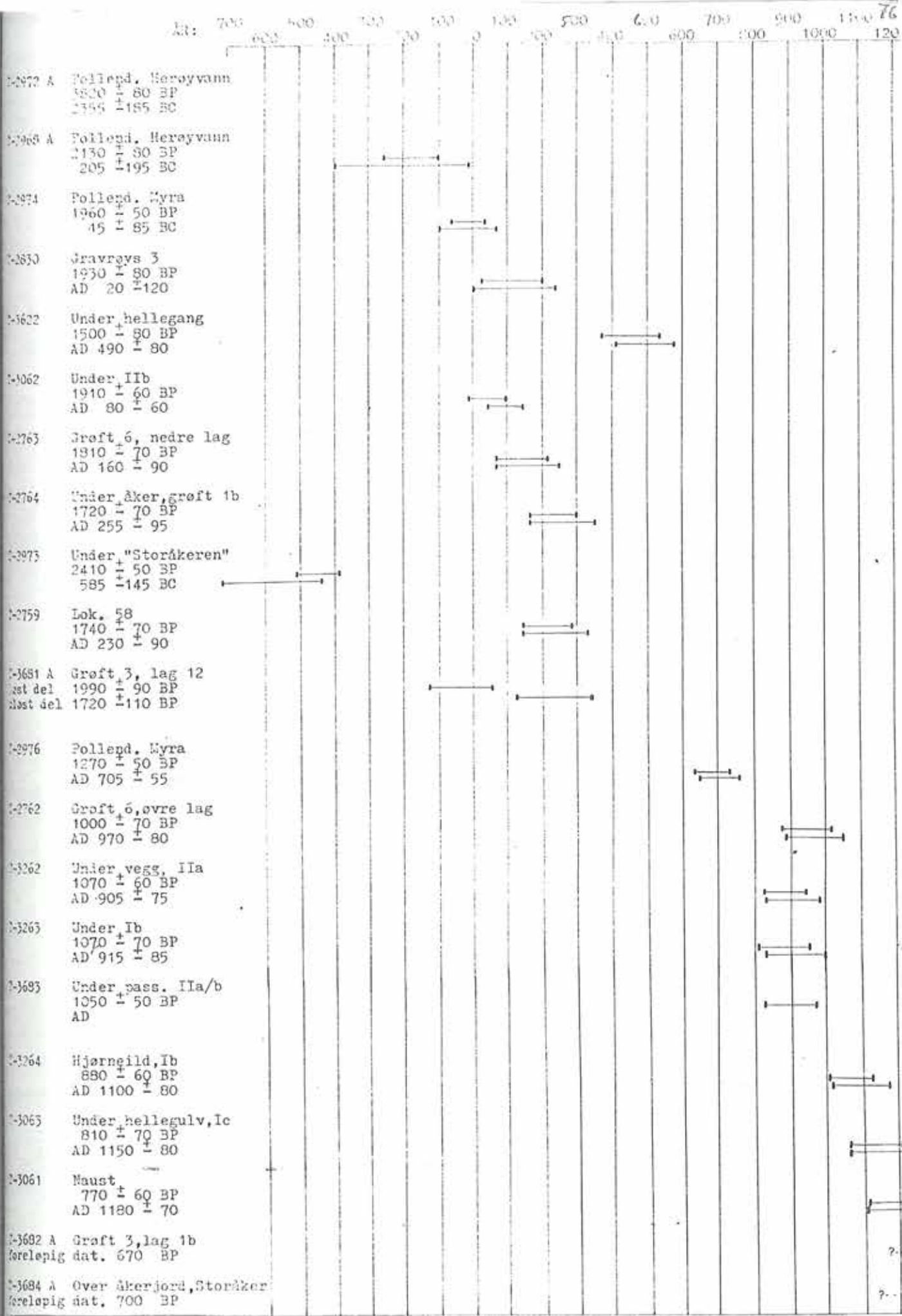
I gårdens utmarksområde har fangstgrupper hold til i mesolittisk og neolittisk tid. Mot slutten av yngre steinalder indikerer de vegetasjonshistoriske undersøkelser at husdyr må ha kommet inn.

Gode indikasjoner på gårdsdrift i egentlig forstand finnes først i eldre romertid. Bosetningen synes nå å konsentrere seg til selve Høybøen, jord- og februk er blitt drevet.

I løpet av 400-tallet forsvinner bosetningssporene og først ved ca. år 700 viser pollenanalysene at området igjen er blitt kultivert. De arkeologiske data antyder ikke et nytt landnåm før en gang mellom ca. 800 og 1050.

Ved midten av det 14. århundret ser Høybøen for annen gang ut til å ha blitt forlatt, denne gang for godt.

Området er, imidlertid, hele tiden siden blitt benyttet som beiteland. Ennå idag gresser sauer på og ved de gamle gårdstuftene.



## 5. GÅRDENS ROM - AKTIVITETER OG FUNKSJON

En funksjonsanalyse kan ha flere siktemål. For det første å skille mellom innhus og eventuelle uthus, både med hensyn til antall og størrelsesforhold. Dernest å bestemme hvilke aktiviteter som har foregått innendørs. Dette kan være av betydning når det gjelder å anslå feholdets størrelse, antall bruk og det økonomiske liv generelt på gården.

### 5.1 DE ENKELTE ROM

For funnmengde, grupper og fordeling, se kap. 3.5., diagrammene fig. 30a og b og spredningskartene plansje 9A-F. Som forsøkt vist i forrige kapittel synes funnmaterialet å skrive seg fra siste romoppdeling - etter at midtgangen var lagt gjennom husene.

#### ROM Ia

Den eneste funngruppen som klart markerte seg var jernslagget. 64 biter av det totale antall på 97 ble funnet i dette rommet. Vekten varierte fra ca. 10 gram til 700 gram, tilsammen veide de mellom 10,5 og 11 kilo. Det dreier seg om blesterslagg (se kap. 6.6) og bortsett fra konsentrasjonen i Ia fantes bare spredte forekomster.

Enkelte skår av keramikk, kleberkar, stekeheller, kvernstein og ildflint kan antyde kjøkkenvirksomhet. Disse var imidlertid såpass svakt representert i forhold til andre rom at de høyst sannsynlig har havnet her ved en tilfeldighet. Ildsted ble ikke påvist, bare to mindre kullkonsentrasjoner, en i nordvest- og en i sørvest-hjørnet.

Rom Ia gir ikke inntrykk av å ha vært et boligrom. Det må snarere sees på som et verksted der utvinning av jern har foregått.



ROM Ib

Her var tydelige spor etter flere slags aktiviteter:

Kjøkkenvirksomhet:

Rundt og i ildstedet ble påvist forkullet korn og enkelte fragment av brente bein. Her lå også størstedelen av de 108 stekehellebitene som ble funnet i rommet. Mer spredt omkring fantes skår av keramikk og kleberkar. 35 ildflint (+ 58 flintavslag) forteller om stadig behov for varme.

Tekstilframstilling:

Halvdelen av det totale antall kljåstein kom herfra (35 av 74). Likeså nesten halvparten av spinnehjulene (11½ av 24 - det halve passer sammen med ett fra IIa). En hel saks og to deler av en slik fantes også i rommet. 21 av vevtyngdene lå langs sørveggen, på begge sider av profilbenken som antakelig skjuler flere. Trolig har det stått en vev her (fig. 29).

Håndtverk:

19 av brynene lå i dette rommet. De varierte fra ganske små til store, brede typer. Flere hadde furer etter sliping av eggspisser. De mange kleberbiter (30 stykker) kan være emner for og rester etter produksjon. En del skriver seg sikkert fra ødelagte vevlodd.

At vi her har for oss et boligrom peker også de mange rester etter konstruksjoner og løsøre på: 64 nagler og halvparten av det totale antall beslag/hanker/oppheng må bety at det i rommet har vært kister, benker, skrin og liknende. Naglene kan òg skrive seg fra indre trevegger og takkonstruksjoner. 13 ubestemmelige jernfragment tilhører sannsynligvis samme funngruppe.

Rom Ib har vært et boligrom med ildsted i nordøstre hjørnet. Her har foregått tilberedning av mat, særlig bakst. Det har også blitt spunnet og vevet, reparert og/eller framstilt eggredskaper og klebergjenstander.

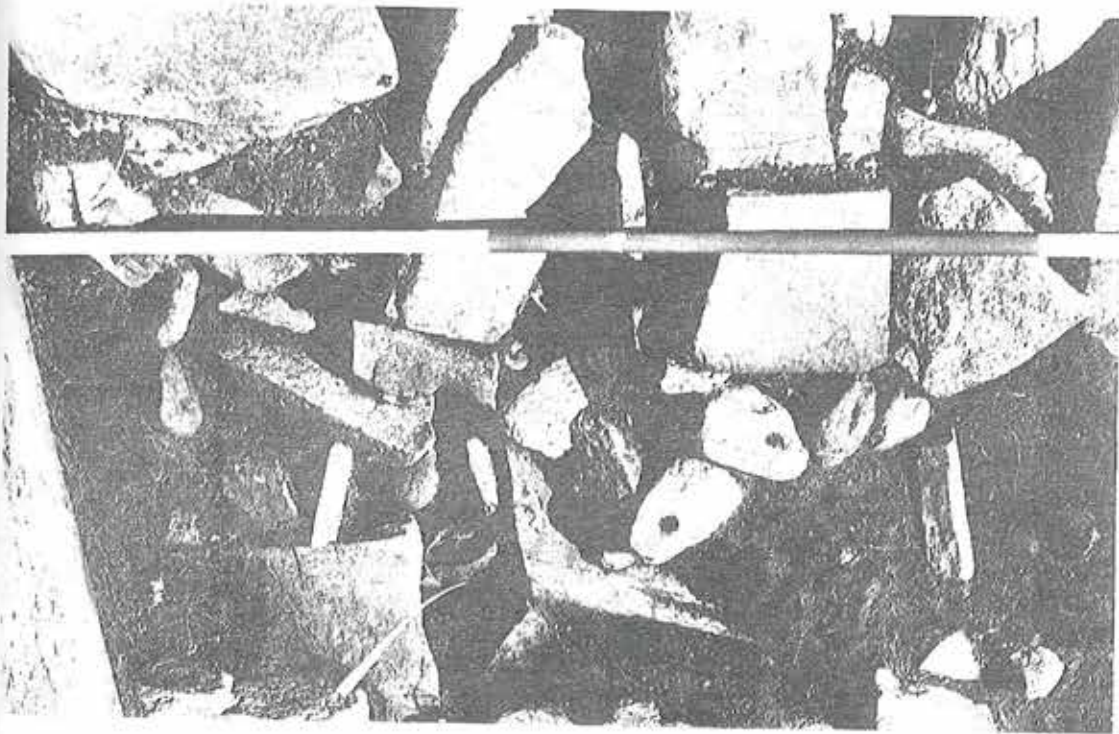


FIG.29. ØSTRE DEL AV VEVLODDKONSENTRASJONEN LANGS SØRVEGGEN I  
ROM Ib.

Foto: Poul Klejnstrup Jensen

ROM Ic

Over hellegulvet var funnene få og spredte. Ingen spesielle aktiviteter kunne utskilles. Jordlaget inneholdt bare enkelte trekullbiter og det kan med sikkerhet påstås at her ikke har vært noe ildsted. Eneste konstruksjonsspor var den lave pal-len i nordøstre hjørne.

Under gulvet, derimot, var funnmengden større. Foruten 26 nagler er det bare spor etter kjøkkenvirksomhet det kan legges vekt på. Det fantes skår av kleberkar, keramikk, stekeheller og ildflint. Funnene var konsentrert i et område mellom vannrennene, fra sørveggen og ca. 2 m innover i rommet. Ildsted ble ikke påvist, men dette kan selvsagt være ødelagt av husets senere ombygninger og utbedringer.

Det må bemerkes at massene under gulvet, hvor de fleste funn kom fra, virket påfylt, ikke avsatt. Laget syntes omrota med innblanding av flekker og linser av leire, sand og grus. (Det er selvsagt ikke urimelig med omroting inne i et hus hvor det til stadighet blir tråkket omkring). Massene kan være, i hvert fall delvis, påfyll for utjevning av gulvet, for eksempel ved leggingen av hellene (se lag 11, pl. 3).

To tolkninger er således mulige for rom Ic:

- 1) Rommet har først vært et innrom, brukt til kokevirksomhet. Etter at gulvet ble endret fikk det karakter av utrom (funnfattigdom og mangel på ildsted).
- 2) Mesteparten av de funnførende massene under gulvet er påfyll. Rommet har hele tiden hatt uthusfunksjon.

Det mest nærliggende er å se på rommet som et fjøs. De to vannrennene som løp under gulvet, med utløp gjennom sørveggen, skulle tyde på at det var behov for å lede fuktighet ut av huset. Uten dette behovet ville sannsynligvis renna under

nordveggen, som har til funksjon å hindre vann i å trenge inn i huset, blitt forlenget mot øst og fått sitt avløp her.

Fra den norrøne bosetning på Grønland finnes eksempler på vannrenner inne i hus, bl.a. i den store hallen på Brattahlid hvor den ledet vann inn til en brønn midt i rommet (Nørlund og Stenberger 1934:48-61). Rennene på Høybøen synes imidlertid ikke å ha hatt annen funksjon enn som ren drenering.

Rommets beliggenhet, som det lavestliggende av de alle, øker sannsynligheten for at det kan ha vært et fjøs. Fuktighet herfra ville ikke sige inn i noen av beboelsesavdelingene.

#### ROM IIa

I rommet ser det ut til å ha foregått mye av de samme aktiviteter som i Ib.

#### Kjøkkenvirksomhet:

Vel 90 stekeheller, 14 skår av rødt gods, 9 av kokepotter og 14 kleberkar tyder på både bakst og annen matlaging. 22 ildflint (+ 45 avslag) antyder behov for varme. Noe ildsted ble ikke påvist, men profilbenken kom svært nær østveggen slik at området her ble uoversiktlig. En stor del av stekehellene og kokekarene lå i det sørøstlige området. Muligheten for at det ligger et ildsted delvis innunder profilen er til stede.

#### Tekstilframstilling:

Dette var representert ved 21 vevtyngder, 7½ spinnehjul og 2 fragment av sakser. 8 av loddene var runde. 6 av disse lå i nordre del av rommet, mens nesten samtlige av de pæreformede fantes i den sørlige del.

Fiskeredskaper:

I rommet lå 6 fiskesøkker, 4 fiskekroker og en harpunspiss. Muligheten for at de runde loddene representerer garnsøkker og ikke vevtyngder er til stede.

Håndtverk:

Også her lå diverse bryner (10 stykker), som varierte fra ganske små til store, brede. Flere hadde furer etter sliping av eggredskaper.

At dette, i likhet med Ib, har vært et boligrom, tyder de mange jernnagler (45 stykker), kramper, funn av beslag, oppheng og hengsler på. 2 låser og 3 nøkler viser og til kister, skrin, dører, benker eller liknende.

Rom IIa må ha vært et boligrom, høyst sannsynlig med ildsted. Her har foregått både bakst og annen mattilberedning, spinning, veving og reparasjon/tillaging av egg- og eventuelt fiskeredskap.

ROM IIb

Funnene under den kvadratiske hellelegningen er skilt ut og framstilt for seg på spredningskartene. Disse avviker ikke fra de over. Hellene er antakelig en utbedring av området rundt ildstedet uten at rommets funksjon er blitt endret (se også kap. 3.4, tuft II).

Den virksomhet som har etterlatt seg tydelige spor er kjøkkenets. Her var keramikk, kleberkar, enkelte stekeheller, ildflint og små samlinger av brente bein, skjell og snegl. Funnfordelingen antyder ikke romoppdeling mellom området med hellene og kuppelsteinen. Om det er et eget rom helt i øst, hvor det igjen er heller, må forbli uklart, da

profilbenken står igjen her (se også kap. 3.4, tuft II).

Rom IIb må ha vært et beboelsesrom med ildsted. Mat er blitt tilberedt, men ikke bakst. Eventuelle andre aktiviteter har ikke etterlatt seg spor.

Utbygg:

Forlengelsen av terrassen og nordveggen bort til den store flate steinhellen eller fjellet øst for IIb dannet et slags utbygg. Her var ingen funn bortsett fra en enkelt nagle. Funksjonen er uviss.

## 5.2 SAMMENFATNING - VURDERING

Det er ialt påvist fem rom i siste fase i de to hustuftene I og II på gården, foruten det ubestemmelige utbygget av tuft II mot øst. Av disse er tre klare boligrom (Ib, IIa og IIb). Ett er ei bu eller et verksted (Ia), mens det siste kan være et fjøs (Ic).

I alle tre innhus har det foregått tilberedning av mat. I Ib var det særlig bakst, i IIb annen koking/steking, mens det i IIa ser ut til å ha blitt både bakt og laget annen mat. Bare i Ib og IIb ble det påvist ildsted. Funnene tilsier at det kan ha vært ett også i IIa. Dette kan ligge i rommets sørøstre del, innunder den gjenstående profilbenken. Ingen rom har hatt åre midt på gulvet. Ildstedene lå inn mot et hjørne eller en vegg.

Det er bare kjøkkenvirksomhet som har etterlatt seg sikre spor i IIb. De to andre rom synes å ha blitt mer allsidig brukt. Her har foregått spinning, veving, sliping av eggredskap, reparasjon/tillaging av klebergjenstander og muligens fiskeredskap.

En markert forskjell mellom rom Ib og IIa er fordelingen av spinnehjultypene. I Ib fantes alle de flate, de koniske og  $3\frac{1}{2}$  hvelvete. Av disse siste var to svært lave, bare det ene + den halve var av den høye typen. I IIa var alle hvelvet, og bortsett fra en lav, var alle relativt høye. De øvrige funn tilsier samtidighet i bruk for de to rom. De forskjellige spinnehjulstypene kan ha vært nyttet til spinning av tråd til forskjellige formål.

- - -

Gulatingsloven sier at det er tre utedører som skal være i orden når en leilending forlater gården, nemlig stuedør,

bursdør og eldhusdør. (Gulatingslovi 75) Det er disse tre hus som, ved siden av uthus, har vært ansett som absolutt nødvendige på norske gårder helt fra sagatiden og inn i relativt ny tid. (Stigum 1958:555).

De tre hus tjente forskjellige funksjoner. Stua var, i hvert fall i nyere tid, familiens daglige oppholdssted. Der hadde de sine soveplasser og tilberedte i hovedsak den daglige føde. Om innredningen i middelalder vet vi lite. Det har vært moldbenker og kanskje senger. Gulvet var sannsynligvis av tre eller jord med heller nærmest ildstedet (Stigum 1958:555-556, Berg & Stigum 1972:247).

I eldhuset ble brødet bakt og der foregikk klesvasken. Om vinteren ble det varmet vann til buskapen, og her ble ølet brygget. All koking i forbindelse med slaktetiden og de store fester ble også vanligvis utført her (Stigum 1958:555-556).

Buret nevnes første gang i Edda, hvor det betegner et hus hvor kvinnene oppholdt seg. I yngre kilder er det et forrådshus (Stigum 1957:366-367).

- - -

På Island har en forsøkt å sammenholde disse betegnelsene med rommene fra de utgravde hustuftene, noe som synes å stemme overens, i hvert fall for endel hus (Myhre 1980:383).

Kan så Høybøens tre boligrom sies å representere stue, eldhus og bur? Ib er det mest nærliggende å tolke som et rom med eldhusfunksjon. Her har bakst ganske sikkert foregått. Beliggenheten ved siden av det eventuelle fjøs er praktisk dersom vann skulle bli varmet til kyrne. Iib kan primært ha hatt funksjon som sove- og kokerom, og blir derved det som kommer nærmest stuebegrepet. Tilbake står Iia som buret.



Spinnehjulene og vevtyngdene kan tyde på at kvinner har oppholdt seg her. Det smale rommet som blir dannet mellom sørveggen og rullesteinsrekka innenfor kan ha vært lagringsplass. Den lille rektangulære "bingen" i nordvesthjørnet kan muligens ha hatt med forrådslagring å gjøre.

Disse tolkninger må sees på som rene forslag. Muligheten for å bytte om på rombegrepene er absolutt tilstede. Likevel, det er ikke usannsynlig at det er de tre såkalte nødvendige gårdshus som her er representert. Dersom det er tilfellet, vil det få konsekvenser for muligheten av å tolke gården som tobølt. En nærmere diskusjon angående bruksdeling vil bli gitt i kapittel 7.3.

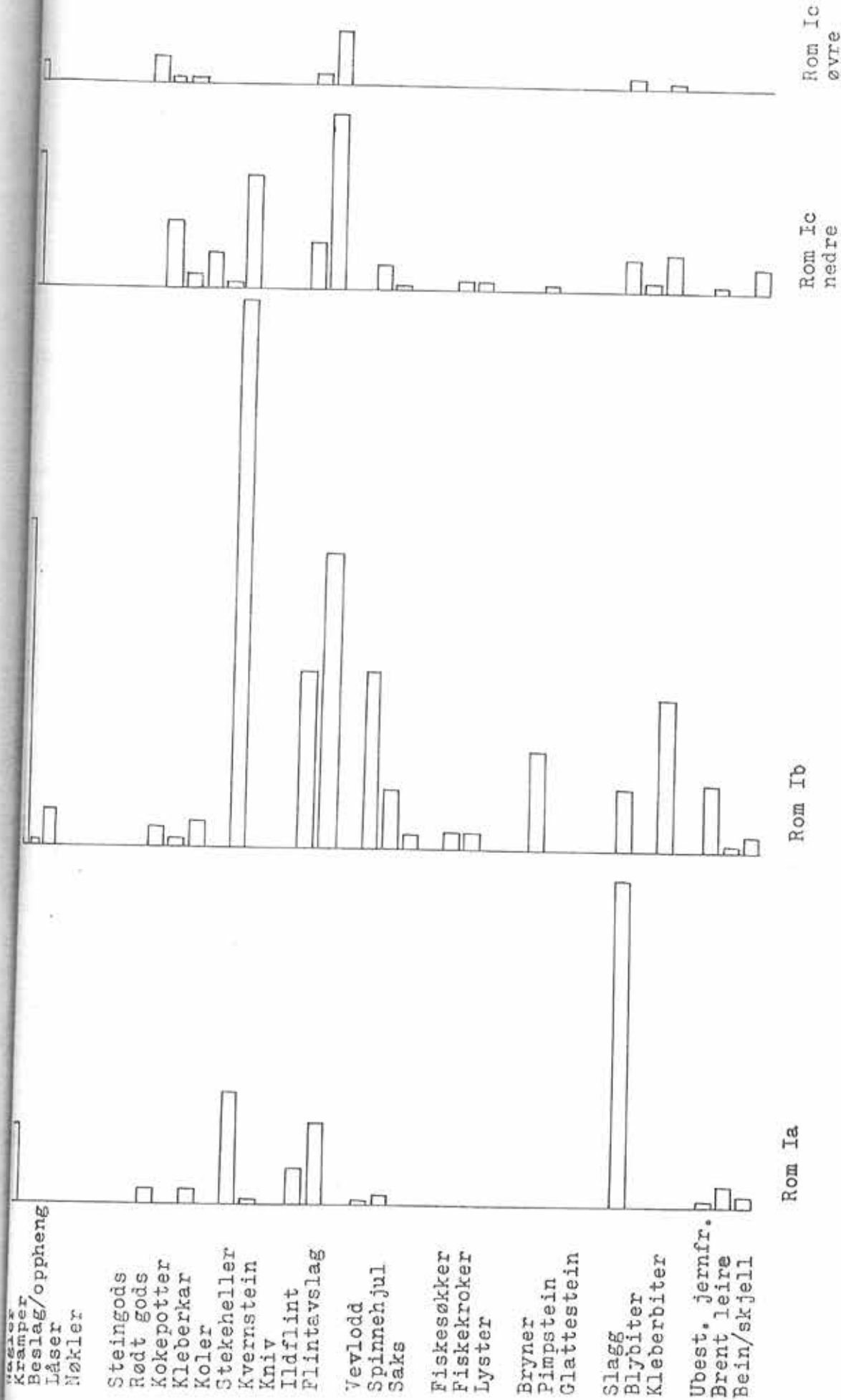


FIG. 30 a. FUNNFORDELING TUFT I.

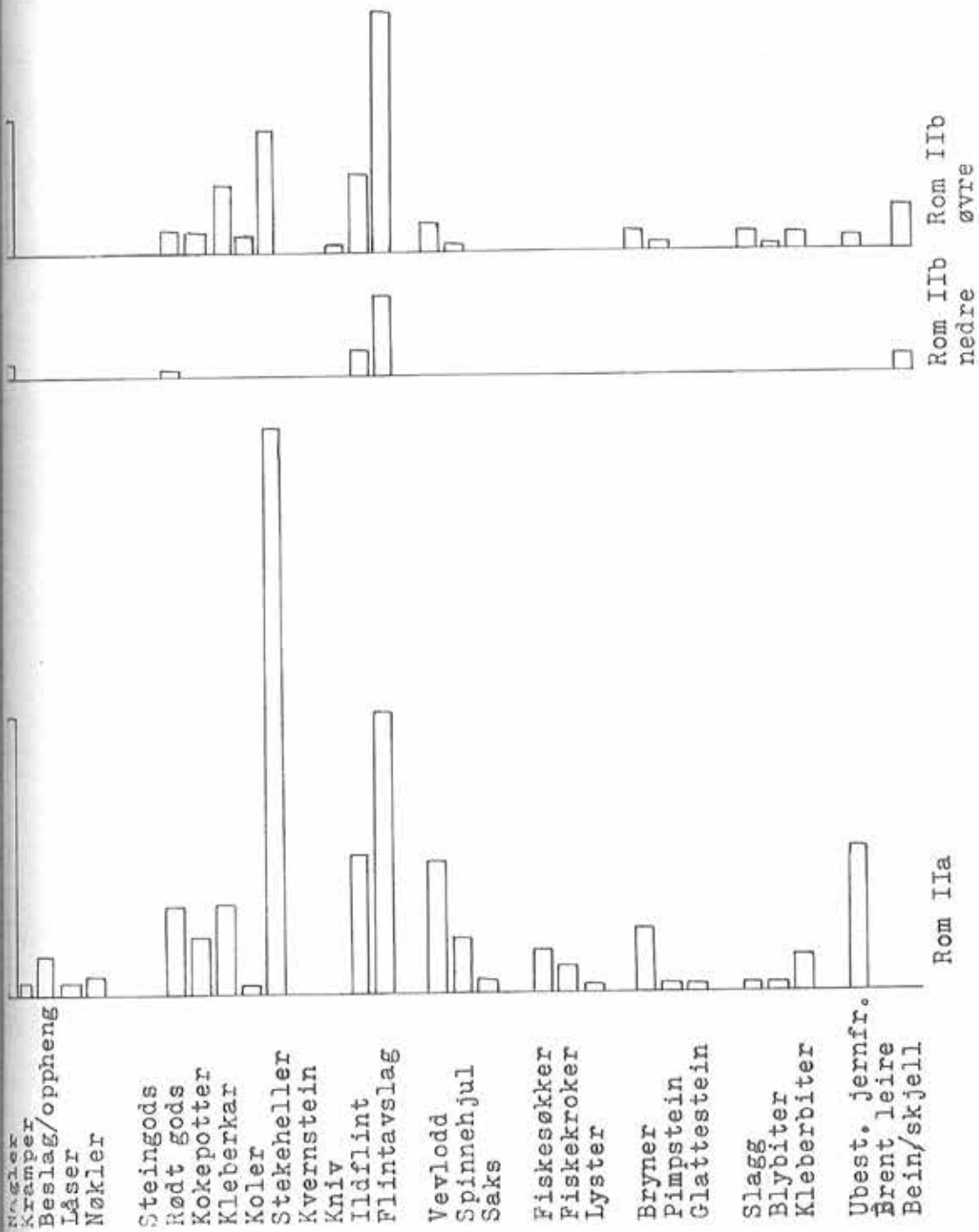


FIG. 30 b, FUNNFORDELING TUFT II.

## 6. GÅRDENS ERHVERV OG AVKASTNING

En vurdering av gårdens erhverv og avkastning vil bli basert på arkeologisk materiale, resultat fra naturvitenskapelige analyser, beregning av inn- og utmarksareal og til en viss grad skriftlige kilder. Sammenhold og vurdering av data fra disse ulike kildekategorier er en nødvendig forutsetning for å kunne danne seg et bilde av ressursutnyttningen på Høybøen i høymiddelalder.

### 6.1 GÅRDENS GRENSER - INNMARK OG UTMARK

Idag ligger hele Vindeneshalvøya med ødegården under Vindenesebrukene. Slik har det neppe vært i middelalder. I Vincent Lunge's Jordebok av 1535 (NRJ, Bd 4:475) står følgende:

"Item Vyndanes ij te fisk eller iij voger S: (viiij)  
Nota oc ligger thertill bode laxe wogh oc Macrele vogh  
helthen tagendis bonden for syne nodher og helthen iegh  
aff begge voger for landzlwdderne och holler iegh en  
karll thertill.

Item Karlsvogh ligger undher Vindeness. (vj)"

Rygh har oppført Karlsvogh i sin oversikt over forsvundne gårdsnavn og har tolket det som "det Sted (den Vaag) hvor "Karlen" der førte Tilsyn med den under Vinnes liggende Laxevaag og Makrelvaag boede." (Rygh 1910:278).

Denne tolkning må sees på som en ren hypotese. Det interessante her er at Karlsvogh er oppført med gammel skyld (romertall i parentes). Dette betyr at den må ha vært egen gård før landskyldfallet i siste halvdel av 1300-tallet. I 1535 var gården ikke lenger skyldsatt og var dessuten opp-

ført som Vindenes' eiendom, noe som innebærer at gården sannsynligvis lå øde og neppe var bebodd. I hvert fall var den ingen selvstendig gård.

Selv om det ikke sikkert kan bevises er det flere forhold som tyder på at Høybøen kan være identisk med Karlsvogh:

- 1) Høybøen ligger ved den mest markerte våg i Vindenes-området.
- 2) Den ble forlatt en gang i siste halvdel av 1300-tallet.
- 3) Det finnes ingen kjente rester etter andre ødegårder i området eller tradisjon om at flere slike finnes.
- 4) Den ligger slik til i forhold til bebyggelsen på Vindenes at området naturlig kan inndeles i to bruksenheter.

Grensene for et samlet gårdsområde synes ofte å ha gått i lange strekk mellom markerte høydepunkter i terrenget. De kan være forskjøvet mot bratte stup eller andre hindringer, slik at de rammer inn det området som var praktisk utnyttbart fra bostedet. Grensedannelsen mot nærmeste lignende bosetningsenhet har vært relativt selvfølgelig ut fra naturgitte utnyttelsesmuligheter (Hovstad 1979:11-13).

Høybøens grense mot Solsvik i vest har etter alt å dømme gått gjennom straumen og pollen, slik den gjør idag. Mot øst ligger Hjeltefjorden (se fig. 1). Det er mot Vindenes i sør at grensen er mest usikker. Her finnes imidlertid et temmelig markert, naturgitt skille: Bufjellet. Denne, opp til 15 m høye NØ-SV-gående bergskrenten løper tvers over halvøya rett sør av Kvernavann (se fig. 31). Høybøen blir således liggende omtrent midt i det nordlige området, og kunne med letthet utnyttet dette uten topografiske hindringer. Det samme blir forholdet for Vindenes i sør.

Med Bufjellet som grense ville Vindenes disponert et areal på ca. 2000 dekar brutto (utregnet fra kartmateriale), og

den hadde en gammel skyld på 8 lauper (Vincent Lunge's Jordebok, se side 89). Høybøen hadde en gammel skyld på 6 lauper og ville fått et areal på ca. 1540 dekar. Det er altså sammenfall mellom skyld og areal. Høybøen hadde 3/4 av begge deler i forhold til Vindenes. Dersom en antar at jorda hadde omtrent samme grad av utnyttbarhet og at fisket hadde noenlunde samme betydning for begge gårdene, virker denne grensedragningen sannsynlig.

En annen mulig grense går fra nordenden av Kåsa, opp dalen til Herøyvann, langs midtlinjen av vannet og videre ned Havredalen (se fig. 31). Selv om denne for så vidt også følger et topografisk prinsipp, er det langt mindre markert enn Bufjellet, og ville gitt Høybøen et areal på 500 mål, og Vindenes 3000 mål. Ut fra den oppgitte landskyld og hva som er praktisk utnyttbart fra de to bosetningsenheter, synes denne mulighet helt urimelig.

Konklusjonen må bli at den mest sannsynlige grensen gikk ved Bufjellet. Alle beregninger nedenfor er basert på dette.

- - -

Gårdens innmark synes å ha ligget på selve Høybøhalvøya. Den ville således ha vært omgitt av vann på alle kanter, bortsett fra mot nord (pl. 1 og fig. 2). Her var den trolig avgrenset av fjellryggen ved Storåkeren, gjerdet som fortsatte fra denne mot vest og gjerdestumpen nede på plataet (se side 40). Hverken rydningsrøyser eller dyrka mark er påvist nordafor dette. Innmarken ville da blitt på ca. 105 mål brutto, inkludert både åker, eng, sump og fjell.

Høybøens antatte totale, brutto areal var, som nevnt, ca. 1540 mål. Fra 1935 finnes beregninger som viser at Fjell kommune består av 61% snaufjell og myr (Trengereid 1970: 569). Ut fra biologiske undersøkelser og vegetasjonskart utarbeidet for Vindenes (Øvstedal 1977-1978) synes tallet å kunne gjelde også for gården lokalt. Dersom en regner at 60% går bort i uproduktivt land, blir det tilbake ca. 620 mål, fordelt på ca. 575 mål utmark og ca. 45 mål innmark.

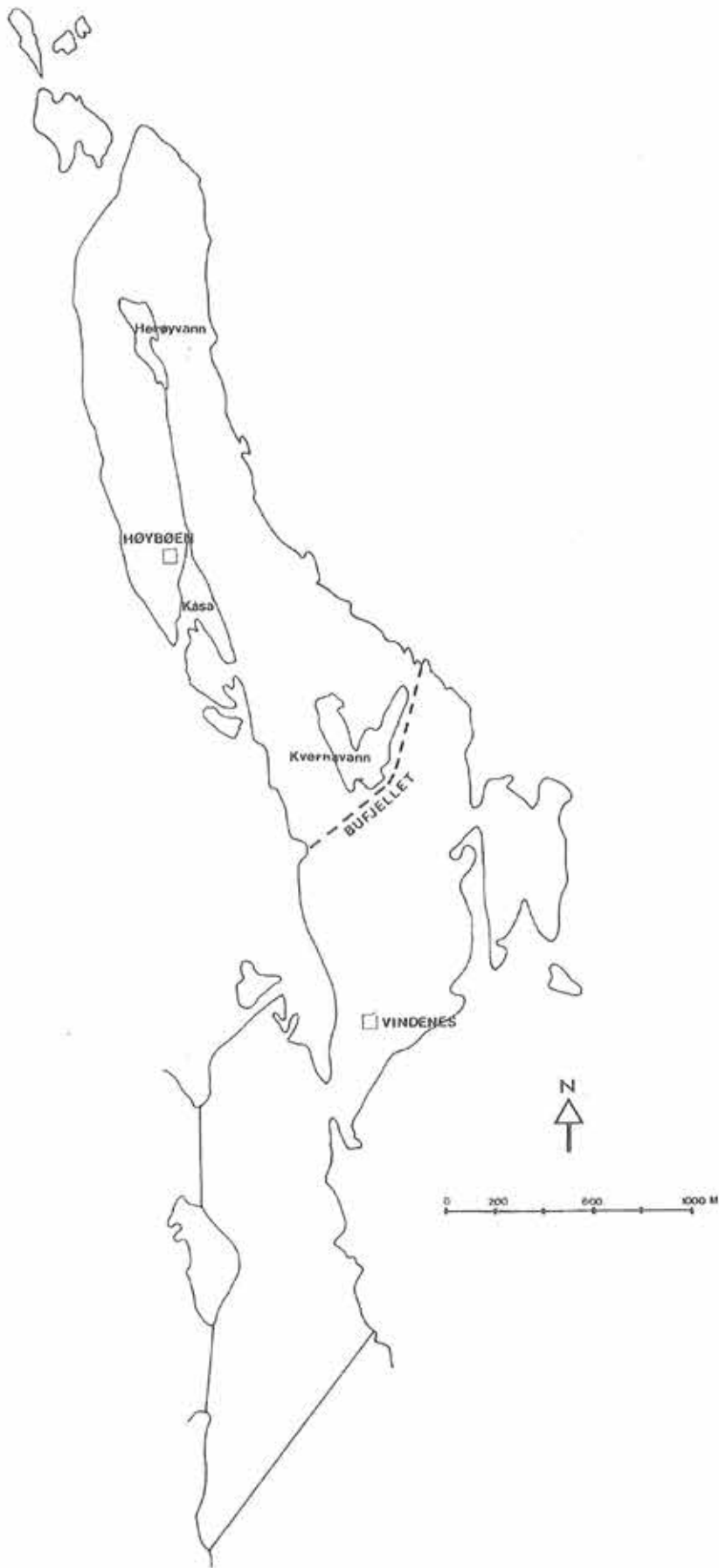


FIG.31. VINDENES'S TOTALE AREAL - HØYBØENS ANTATTE DEL AV DETTE MED GRENSE LANGS BUFJELLET.

## 6.2 ÅKERBRUK

Som nevnt under kapittel 3 og 4 er det vanskelig både å angi nøyaktig utstrekning på alle åkerareal, og å avgjøre sikkert og i hvilken grad alt ble utnyttet i middelalderen.

To områder skiller seg klart ut, "Storåkeren" og åkeren i bakken vest for husene. Begge ligger i solrike, sørøstvendte skråninger, innunder skjermende bergvegger (pl. 1). Jorda er fri for større stein, porøs og selvdrenerende. Rydningssteinen er lagt utenfor selve arealet og de har en klar avgrensning. Dyrkningslagene var opptil bortimot en halv meter tykke, utstrekningen tilsammen på ca. 3 mål, og begge åkrene kunne relativt sikkert sies å ha blitt brukt i middelalder (se kap. 4).

Myrflaten sør for husene synes óg å ha blitt benyttet til dyrking i det aktuelle tidsrom (kap. 4), i hvert fall delvis. "Teigene" vest for flaten og området oppe på plataet står foreløpig uten dateringer. Felles for disse tre areal er at terrenget er fuktigere, åkerlaget mer steinrikt og ikke særlig tykkere enn 20 cm (pl. 8).

Pollenanalysen viser ingen kvantitativ eller kvalitativ forskjell på de ulike åkerområder med hensyn til kornpollen. Overalt ser det ut til at *Avena* (havre) og *Hordeum* (byggtyper) har vært dyrket i omtrent like store mengder (Berge in prep.).

De tykke dyrkningslagene i de to "sentrale" åkrene, Storåkeren og bakken vest for husene, gjør det rimelig å anta at jordmasser er tilført. Denne prosess med å kutte mold i myrene, bruke den til strø under dyra i fjøset for så å spre den ferdiggjødslete jorda på åkeren, er velkjent fra



Norge og Nordeuropa. Driftsmåten er påvist på Lurekalven, en ødegård fra samme tidsrom, beliggende på Lindås (Kaland 1979:76-77).

Enkelte steder kunne observeres skråttstilte, V-formete nedgravninger i grunnen under åkerlaget. De er ikke entydige, men kan være spor av at åkrene er blitt spadd (se pl. 6B, vestende grøft 1a). Tilsvarende, men langt tydeligere spade-stikk er funnet på Lurekalven (Kaland 1979:75).

Vannrennene under dyrkningslagene har neppe hatt noe med systematisk jorddrenering å gjøre. Som nevnt under kapittel 3 synes de heller å ha hatt en rent vannledende funksjon, enten fram til oppkommet eller fram til et oppsamlingssted.

Det er således vanskelig å påvise ulike driftsmåter som kan antyde eventuelle forskjeller av åkrenes bruk og/eller tid. De tykke jordlagene i de "sentrale" områder er muligens et resultat av mer intensiv utnytting på grunn av disse åkerareals særlig gunstige beliggenhet og gode vekstvilkår. Myrflaten ser ut til å ha blitt dyrket i middelalder. Det er ingen grunn til å anta annet enn at de øvrige områder med skrinnere jord også ble benyttet. Å regne med en innskrenkning av åkerarealet fra eldre jernalder til middelalder (som f.eks. Rønneseth 1966), er det ikke holdepunkter for her. Tilgangen på god jord var såpass liten at folk trolig har utnyttet det som fantes.

Størrelsen på middelaldergårdens oppdyrkete areal kan således ikke sikkert avgjøres. Foruten ca. 3 mål med god åkerjord var her mellom 3 og 4 mål med relativt skrinn jord som trolig, i hvert fall til en viss grad, har vært benyttet.

### Åkerbrukets årlige avkastning

Dersom utsagnet "kua gjødsler målet" medførte riktighet, skulle det være gjødsel i rikelige mengder på Høybøen. Åkrene kan derfor antas å ha blitt tilsådd hvert år, enten det dreide seg om 3 eller 7 mål dyrka mark.

I matrikkelen for Nordhordaland av 1665 står det at Vindenes "Saaer 4½ t r Afler 15 t r". Dette gir en avling på vel 3 foll. Ved beregningen av Høybøens sannsynlige kornproduksjon er det tatt utgangspunkt i en utsædsmengde på ca. 24 kg pr. mål (som Hasund 1944:10). Avlingen er satt, som for Vindenes, til 3 foll.

Med 3 mål åker ville avkastningen blitt på 24 kg x 3 mål x 3 foll = 216 kg. Dersom arealet var 7 mål ville kornmengden bli 504 kg.

En rimelig hektolitervekt på havre i høymiddelalderen kan ha vært ca. 42 kg. (Steinnes 1936:118). Minimum brutto avkastning ville da blitt ca. 5 hl, og maksimum ca. 12 hl. Tre såld skulle tilsvare 170 kg bygg og ett såld var 97 liter (Lunden 1976:219). Dette gir bygg en hektolitervekt på ca. 56 kg. Byggavlingen ville således ha blitt på henholdsvis ca. 4 hl eller 9 hl.

Ettersom pollenanalysene tilsier at det ble dyrket omtrent like store mengder havre som bygg på Høybøen, skulle kornmengden ligge omtrent midt imellom de ovenfor utregnede tall. Den årlige brutto minsteavkastning ville da ha vært ca. 4,5 hl. Maksimum produksjon ville på samme måte blitt 10,5 hl blandingskorn.

### 6.3 FEBRUK

På Vestlandet ser det ut til at husdyrtallet var avpasset etter beiteforholdene og de samlede fórressursene, og ikke etter åkerarealet. Den ekstensive utnyttelsen av utmarks- og skogsområder til beiter og førsanking tyder på det (Sølvberg 1976:162). Foruten fjøset (rom Ic) var det lite i det arkeologiske materialet som kan fortelle om feholdets størrelse og omfang på Høybøen. Det vil derfor her bli forsøkt å anslå mengden av stor- og småfehold ut fra gårdens forproduksjonspotensiale, basert på det antall førenheter slåtte- og beiteland kunne gi. 1 førenhet (forkortet f.e.) tilsvarer næringsinnholdet i 1 kg bygg = ca. 2 kg høy = 4,7 kg røsslyng (etter Mæland 1943:390-391 og Gjertsen 1975:217).

Anslått produktiv innmark på Høybøen var ca. 45 mål. Ved å trekke fra åkerarealene (mellom 3 og 7 mål) kan en regne med at det var disponibelt ca. 40 dekar til høyproduksjon.

Lett gjødslet natureng gir ca. 300 kg tørt høy pr. dekar (Gjertsen 1975:208). Da en del sannsynligvis gikk tapt ved innhøstingen, er det rimelig å redusere vekten til 250 kg. (Kaland 1979:79). Gårdens årlige høyproduksjon ville da bli:  $250 \text{ kg} \times 40 \text{ mål} = 10\,000 \text{ kg}$ . Med en forverdi på 2 for høy vil  $10\,000 \text{ kg}$  gi  $(10\,000 : 2) = 5\,000 \text{ f.e.}$

Utmarken var på ca. 575 mål. Det var lyngheien som dominerte landskapet (kap. 4). Lyng er mindre næringsrikt enn høy, og det er den unge planten som gir høyest næringsverdi. Skjøtsel av heien var derfor viktig. Den måtte holdes i hevd ved sving, slått og beiting (Kaland 1979:79). Det er bare hardføre småferaser som trives og kan greie seg med lyng som hovednæring. Antakelig dreide det seg om den gamle norske utgangersauen, som kan gå ute hele året og leve av lyng, tang og tare. Saueholdet ville da tære lite eller ingenting på høyet, slik at

dette kunne forbeholdes storfeet (Kaland 1979:79). Foruten beitemark ga utmarken også tilleggsfór i form av høy, tang og tare. Til en viss grad ble lyngen slått og gitt til storfeet. Fra historiske og etnologiske kilder vet vi at kyrne fikk opp til 1/3 av fórmengden fra lyngen (Gjertsen 1975:216-217).

En stelt lynghei vil gi en årlig avkastning på mellom 300 og 400 kg pr. dekar. Hvis en tar minstemålet på 300 kg og dessuten trekker fra 20% fordi dyra ikke kan nyttiggjøre seg hele planteproduksjonen, blir den sannsynlige avkastning ca. 240 kg pr. mål (Kaland 1979:80). En antatt produktiv utmark på 575 dekar ville da gi ca. 138 000 kg lyngfór pr. år. Med en fóerverdi på 4,7 vil dette tilsvare  $(138\ 000 : 4,7) = 29\ 361$  f.e.

### Storfe

At storfe ble holdt på gården kan 7 beinfragment, artsbestemt til *Bos taurus* (storfe) tyde på. 6 av fragmentene ble funnet rundt ildstedet i rom IIb, det siste under hellene i rom Ic. Ellers var, som antydnet, fjøset (rom Ic) den eneste indikasjon på storfeholdets omfang. Det målte innvendig 9 x 5,5 m. Dersom dyra sto langs langveggene og den 2,5 m lange pallen blir trukket fra, er det igjen 15,5 m til bås plasser. Fjøs fra de norrøne gårder på Grønland har ofte bevart stående bås skiller. Bredden mellom disse varierer mellom 0,75 og 1,20 m (Nørlund & Stenberger 1934:86). Dette skulle gi plass for et antall på 12 til 20 dyr på Høybøen.

Gårdens fóressurser satte en øvre grense angående antall dyr. Ved å se på den tilgjengelige fórmengde i forhold til de fórenheter storfeet trengte, kan en slik grense for husdyrholdet anslåes. (Idéen er hentet hos Kaland 1979).

Høyproduksjonen på Høybøen var maksimalt 10 000 kg som ga 5 000 f.e. I tillegg fikk kyrne ca. 1/3 av fóret i form av lyng. 3 333 kg lyng med fóerverdi 4,7 gir 710 f.e. Den totale

mengde føreheter disponibelt i vinterhalvåret var (5 000 + 710) = 5 710 f.e. Det er da ikke regnet med eventuelle tillegg i form av tang, tare og fiskeslo. Inneføringstiden er anslått til 210 dager (Gjertsen 1975:223). Den tilgjengelige førmengde pr. dag ble altså  $(5\ 710 : 210) = 27,2$  f.e.

Ei ku på ca. 200 kg, tilsvarende det gamle fjordfeet, er utregnet til å trenge 2,6 f.e. pr. dag om vinteren, iberegnet livnæringsfôr, reproduksjon og ca. 1,4 l melkeproduksjon. Kviger trenger noe mindre (etter Kaland 1979:81).

Lunden synes å mene at kyrne kan ha vært enda mindre, helt ned i 150 kg (1976:238). Analyseresultater av beinmateriale funnet ved utgravninger fra våre middelalderbyer viser at kyrne generelt var mindre enn idag, tildels svært små, men at større raser også fantes (oppl. Cand. mag. Anne Karin Hufthammer, Zoologisk museum, Bergen).

Det vil her bli regnet med kyr på rundt 200 kg. De tilgjengelige fôrressurser skulle da gi mulighet for å vinterfôre  $(27,2 : 2,6) = 10,5$  dyr. Med noen kviger i flokken synes et maksimumstall på 11-12 dyr rimelig ut fra disse beregninger.

Det skulle således ha vært rikelig med plass i fjøset. Regner en med en båsbredde på vel 1 m (Nørlund 1929:117), ville det kunne romme ca. 14 kyr.

### Småfe

Om sommeren beitet også kyrne ute. De fikk dessuten 1/3 av vinterfôret i form av lyng. Dette må taes i betraktning ved beregning av småfeets tilgjengelige førmengde.

Med 210 inneføringsdager ble det tilbake 155 døgn til sommerbeite. Kuenes nødvendige førmengde er satt til 3,6 f.e. i sommerhalvåret på grunn av melk og annet fôr til kalvene (Kaland 1979:82 m/henv.)

I beitesesongen vil storfeet bruke (3,6 f.e. x 12 kyr x 155 dager) = 6 696 f.e. I tillegg trengte de 3 333 kg lyng som tilsvarer 710 f.e. Sammenlagt blir dette 7 406 f.e.

Lyngheien representerte totalt 29 361 f.e. Fra dette må trekkes 7 406 f.e. til storfeet. Til småfeet blir det tilgjengelig ialt 21 955 f.e. årlig, eller  $(21\ 955 : 365) = 60$  f.e. pr. døgn.

Gjennomsnittsvekten for utegangersauen på Selbjørn er 23 kg. Med denne vekt er det beregnet et dagsbehov på 0,85 f.e., inkludert livnæring og reproduksjon. For ungsau er behovet noe lavere (etter Kaland 1979:83 med henvisninger).

Med 60 f.e. tilgjengelig pr. døgn, og med utgangspunkt i hva ei søye trenger av mat, ville området kunne livnære en bestand på vel 70 sauer ( $60 : 0,85 = 70,6$ ).

Disse beregningene, basert på disponibelt produktivt areal, og på den næringsverdi høy og lyng gir, fordelt på de føreheter stor- og småfe trenger, er foretatt på årsbasis med jevnt gode beiteforhold. Husdyrantallet må derfor ansees som maksimalt.

- - -

Alle ressurser trenger nødvendigvis ikke ha blitt utnyttet maksimalt. En kan ikke uten videre sette likhetstegn mellom førmengdepotensiale og gårdens reelle husdyrbestand.

I kvegskattelistene av 1657 har Vindenes oppgitt å ha følgende besetning: 1 hest, 26 storfe (1 okse, 22 kyr, 3 kviger) og 37 småfe (14 geiter, 23 får). Da gårdene selv ga disse opplysningene som skatteberegningsgrunnlag, er det rimelig å tro at tallene er noe lave. Matrikkelen av 1665 oppgir at Vindenes "Føeder 24 Nøed".

På 1600-tallet lå Høybøen innunder Vindenes og dens areal må derfor forutsettes utnyttet av denne. Dersom en fortsatt godtar at Høybøen kan være identisk med Karlsvogh, og hadde et areal og en skyld på 3/4 av Vindenes' størrelse, kan dyra fordeles slik (forutsatt at også forholdet innmark/utmark og områdets utnyttelsesgrad og mulighet var noenlunde likt):  
 På Høybøens areal: 11-12 storfe og 15-20 småfe.  
 Vindenes: 14-15 storfe og 20-25 småfe.

Antallet storfe som kan ha blitt føret på Høybøområdet kan ha vært omtrent likt på 1600-tallet, som i middelalder. En besetning på 11-12 dyr i 1657 sammenfaller med områdets førpotensiale. Tilbakeføres dette til middelalder stemmer tallet bra med størrelsen på Høybøens fjøs. Det ser ut som om en høyest mulig bestand er forsøkt holdt. På dette punkt har førressursene vært maksimalt utnyttet.

Småfeholdet i 1657 må, derimot, ha ligget langt under det som var mulig. En bestand for hele Vindenesområdet på ca. 40 ville gitt Høybøen 15-20 småfe. Dette er bare 1/3 - 1/4 av hva området er utregnet til å kunne fø på det meste.

Kvegskattelistene av 1657 viser til lavt småfehold også for de øvrige gårder på Nord-Sotra. Tar en for eksempel de nærmeste nabogårdene, Solsvik og Ågotnes, er disse oppgitt med henholdsvis 11 kyr, 18 sauer, og med 2 hester, 21 storfe, 24 småfe (13 geiter og 11 får).

Husdyrbestanden i 1845 viser påfallende likhet med 1657-listene. Vindenes er nå oppført med 22 storfe og 38 sauer. Ser en på nabogårdene Solsvik og Ågotnes har antallet økt noe, men småfeholdet er fortsatt ganske lavt. Solsvik hadde 15 storfe og 41 småfe, mens Ågotnes er oppgitt med 3 hester, 40 storfe og 58 småfe (Trengereid 1970:569-572).

Småfeholdet ser med andre ord ikke ut til å ha vært særlig omfangsrikt i distriktet, og har ligget langt under hva området kunne bære, både på 1600 og 1800-tallet. Storfeholdet derimot ser ut til å ha blitt holdt på et maksimum. Et gårdsområdes yteevne trenger altså ikke å sammenfalle med dens reelle husdyrbestand. Vindenes har ikke utnyttet alle sine ressurser fullt ut på 1600- og 1800-tallet. Høybøen behøver heller ikke ha gjort det i middelalder. Resultatene peker i retning av et høyt storfehold, mens småfebestanden har ligget under det mulige. En av grunnene har trolig vært at det var mer lønnsomt å investere i fiske.

### Februkets årlige avkastning

#### Storfe

Det gamle kystfeet hadde en antatt gjennomsnittlig levealder på ca. 12 år. Dyra var tradisjonelt vårbære og kalvet først etter tredje året (etter Kaland 1979:81).

For å opprettholde status quo på 11-12 dyr vil det hvert år måtte slaktes eller dø ei ku. Tilsvarende måtte flokken tilføres en ny kalv årlig. Det var altså nødvendig alltid å ha minimum 2 kviger og en okse. Åtte melkekyr ble da maksimum av hva Høybøen kunne greie.

Ei "middelalderku" er beregnet å melke ca. 500 l årlig, og det gikk med ca. 25 l til 1 kg smør, - d.v.s. at ei ku årlig produserte ca. 20 kg smør (etter Lunden 1967:123 og 1976:242).

En vanlig årsproduksjon fra Høybøen kan da ha sett slik ut: slakt av 1 ku, slakt/salg av 7 kalver (slakt innebærer kjøtt, innmat og huder) og ca. 4 000 l melk som tilsvarte 160 kg smør.



### Småfe

Den gjennomsnittlige levealder på Selbjørnsauen er ca. 12 år og den lammer først etter 2 år. Ullmengden synes å ligge mellom 1,7 og 2,5 kg pr. søye eller vær (etter Kaland 1979:83 med henvisninger).

For å opprettholde en flokk på vel 70 sau må hver 12. skiftes ut hvert år, ca. 6 sau må altså årlig fornyes. Det vil da alltid være minst 6 ungsau i flokken og antakelig en 2 til 3 vær. Tilbake blir ca. 60 søyer med lam.

En absolutt maksimal årsproduksjon fra Høybøens småfehold kan da ha vært: slakt av 6 søyer, slakt/salg av 50-55 lam, mellom ca. 120 og 175 kg ull. (Det er da regnet bare 1 lam pr. sau).

Dersom en regner med en bestand på 15-20 stykker, slik Høybøens område kan se ut til å ha fødd på 1600-tallet, måtte det årlig skiftes ut et par søyer. Flokken ville da bestått av 2-3 ungsau, en vær og 15-16 søyer med lam.

Årsproduksjonen ville ha blitt: slakt av 2 søyer, slakt/salg av 13-14 lam og mellom 35 og 50 kg ull.

## 6.4 FISKE

Også når det gjelder fiske er det sparsomme opplysninger det arkeologiske kildematerialet kan gi. Tolv klebersøkker (hvorav 3 usikre + muligens de 9 runde, se kap. 5), 9 fiskekroker og en lysterspiss var alt som forelå, foruten et fåtall fiskebein. Av disse kunne et fragment bestemmes som lange, et til gråsteinbit, et til hyse og tre til torsk. De ble alle funnet rundt ildstedet i rom IIb, hvor det også lå endel skjell og snegl.

Tre av søkkene var halvmåneformet med hull i begge ender. (To var uferdige eller defekte, det ene med påbegynte huller). Det siste var 9 cm langt og veide 145 gram (pl. 14). Typen ligner fig. 40 hos Nordgaard 1908 og er av ham tolket som dorgesøkker (1908:83).

Tre av søkkene var avlange, hadde helt omgående medianfure, hull midt på og smalnet noe av ved endene. Det største var 14cm langt og veide 265 gram (pl. 14). De er av samme type som fig 45b hos Nordgaard (1908:88).

De to siste bestembare former var også avlange og bredest på midten, med et hull i hver ende. Målene er henholdsvis 9 cm/120 gram og 12 cm/215 gram (pl. 14). De ligner fig. 39d, e hos Nordgaard 1908, og fig. 144 hos Jan Petersen 1951.

De resterende 4 var fragmentariske, 3 av dem ubestembare. Det fjerde var flatt, lite (230 gram), hadde en avrundet kvadratisk form og rest av to hull ved den ene langsiden. Det mest nærliggende er å tolke det som et garnsøkke.

Fiskekrokene var av jern og av varierende størrelse. Den lengste målte 9,3 cm. Der "skaftet" var bevart såes øye til snøret (pl. 14).

Et tilsynelatende ubestemmelig jernstykke viste seg gjennom røntgenfotografering å være en lysterspiss. Den målte ca. 14 cm, hadde to mothaker og antakelig fal til skjefting. Typen tilsvarer fig. 152 hos J. Petersen 1951, og fig. 73 og 74 hos Nordgaard (1908:109).

- - -

Med utgangspunkt i disse gjenstander kan trekkes den banale konklusjon at folk på Høybøen må ha drevet fiske etter torsk, hyse, lange og steinbit ved hjelp av både lystring, dorging, garn og det vanlige bunnsnøret. Videre at for å dorge måtte de ha en båt. Naustet tilsier at så også var tilfellet. Med sine innvendige mål på 6 m x 2-2,5 m ville det gitt plass for en færing eller et fartøy av tilsvarende størrelse. Gårdens beliggenhet ute i havgapet, nær vågen og straumen, er i seg selv bevis godt nok for at tolkningene er korrekte. Hva materialet sier mindre om er hva det ble fisket mest av og hvilket omfang fisket hadde.

I jordebok over Vincent Lunge's gods, 1535, er Vindenes oppført med følgende skyld: "ij te fisk eller iij voger S". (Norske Lensrekneskaper. Bd. 4:475). Skattematrikkelen av 1647 oppgir "2½ wog fisch". Tilsvarende sier matrikkelen av 1665: "No 61 Windenes gifver Landschyld Fisch 2½ Waager".

Det vanlige var at landskylda ble betalt med varer og da med de vareslag som vedkommende gård hadde mest av (Bjørkvik i KLN M X:278). For de øvrige gårder i egnen er også landskylda, både i 1535 og i 1647 oppgitt i fisk. På 1500- og 1600-tallet synes altså fisk å ha vært det vareslaget både Vindenes og de øvrige gårder i distriktet hadde mest av.

Med "fisk" er i sjøbygdene oftest ment torsk (Steinnes 1936: 139). I følge jordeboka og matriklene ser da, igjen på 1500- og 1600-tallet, torsk og sei ut til å ha vært de vanligste

fiskeslagene. Dette er i god overensstemmelse med opplysninger fra senere tider om at det på fiskeplassene i havet utenfor Sotra og Øygarden var et godt torske- og seifiske (Trenegereid 1970:578). Det skal dessuten stå en lokal torskestamme i Vindenespollen.

Laksefisket skal til sine tider ha vært et godt hjemmefiske i Fjell (Trenegereid 1970:583). Han opplyser samme sted at det var på Vindenes i Fjell at en første gang fisket laks ute ved havet. Både hos Vincent Lunge og i 1665-matrikkelen er det under Vindenes spesielt oppført at det ligger "Laxewog til". Om denne er identisk med vågen ved Høybøen er uvisst.

Med hensyn til fisket synes ikke forholdene å ha endret seg stort fra 1500- og 1600-tallet til inn i nyere tid. Fisket har spilt en stor rolle i distriktet. Godt med torsk og sei synes her alltid å ha vært. At det var slik også på 1300-tallet er ikke urimelig. Dersom dette er riktig kan en anta at torske- og seifisket hadde den største andel også i Høybøens økonomi.

## 6.5 FORHOLDET MELLOM FISKE, ÅKERBRUK, STORFE OG SMÅFE

I det foregående ble antydnet at Vindenes, i hvert fall på 1600- og 1800-tallet ikke utnyttet sine fôrressurser maksimalt. Småfeholdet lå trolig langt under området's fôrkapasitet. En av grunnene kunne være den store vekt som ble lagt på fisket. Da fisket dessuten tradisjonelt har betydd mye for ytterkystgårdene gjennom tidene, syntes det sannsynlig at forholdene var slik også for middelalderens Høybøen.

Høybøen/Karlsvogh hadde en gammel skyld tilsvarende 6 lauper smør i verdi. Landskylda var fastsatt etter den bruksverdi gården hadde. Det finnes ingen bevarte forordninger om hvor stor del av brutto produksjonen den skulle utgjøre. Holmsen har gjort en spesialundersøkelse for Sogn og kommet fram til at den lå noe under 1/6 av brutto avkastning. Noenlunde tilsvarende forhold gjaldt også andre steder i Norge (Bjørkvik KLN M X:278).

Etter dette skulle Høybøens brutto avkastning før ca. 1350 tilsvare verdien av omlag 36 lauper smør. Dersom jordbruksproduktene blir regnet om til enhetlige verdier, her mest praktisk i lauper smør, og dette blir trukket fra gårdens totale produksjon, skulle en teoretisk nå fram til fiske-riets andel.

- - -

En av de viktigste betalingsvarene var smør. I første halvdel av 1300-tallet var normalprisen over det meste av landet 9 lauper smør for 1 mark brent (Steinnes 1936:136).

Kyrlaget hadde en verdi på 1/3 mark brent (Steinnes 1936:134). Ett kyrlag tilsvarte prisen på ei fullverdig ku, ikke over 8 vintre gammel ifølge Gulatingsloven (Bjørkvik i KLN M X:39). Ett kyrlag skulle da tilsvare 3 lauper smør eller 1 laup smør = 1/3 kyrlag.

Ved siden av dette normalkyrlaget fantes, hva Hasund kaller slaktkyrlaget. Dette var verdien av ei landskyld- eller slaktku en høstdag, og prisen lå opptil 1/3 under normalkyrlaget (Hasund 1944:90). Ett slaktkyrlag tilsvarte således 2 lauper smør eller 1 laup smør =  $\frac{1}{2}$  slaktkyrlag.

For småfe var forholdet 6 sauer eller geiter på kyrlaget (Steinnes 1936:135). To sauer/geiter var da 1 laup smør.

Skinn ble regnet i hudlag (verdien av 1 kuhud). Over hele landet synes 1 hudlag å ha tilsvart 2 bukkeskinn eller 4 geiteskinn. Fra begynnelsen av 1300-tallet var prisen for 9 huder 1 mark brent (Steinnes 1936:135). Saue- og kalveskinn er ikke oppgitt før på 1500-tallet, og verdien varierte svært fra landsdel til landsdel. I Hordaland var forholdet 16 kalveskinn på et hudlag, og et saueskinn syntes vestpå å tilsvare 2 kalveskinn (Steinnes 1936:135). Det vil si:  
1 hudlag = 16 kalveskinn = 8 saueskinn = 1 laup smør.

I Sogn regnet man landskylda i lauper smør á 15,4 kg. Der har man i samme tidsrommet funnet det normalforholdet at 1 laup landskyld svarte til en utsæd på 97 l (1 såld), det vil si en avling på 3 såld (170 kg bygg). (Lunden 1976:219).

1 våg fisk tilsvarte på 1300-tallet 1 laup smør (Steinnes 1936:139).

Ut fra dette kan følgende verdiforhold settes opp:

1 laup smør tilsvarte:

- 1/3 normalkyrlag (eller 1 kyrlag = 3 lauper smør)
- $\frac{1}{2}$  slaktkyrlag (eller 1 skaktkyrlag = 2 lauper smør)
- 2 sauer/geiter (eller 1 sau/geit =  $\frac{1}{2}$  laup smør)
- 8 saueskinn/4 geiteskinn/2 bukkeskinn
- 16 kalveskinn
- 97 l korn i utsæd (1 såld) eller 3 såld avling
- 1 våg fisk

Det er ikke funnet opplysninger angående verdien på slakte-sau. Her vil bli antatt at forholdene var som for storfe, 1/3 lavere pris, slik at det gikk 3 slakt sau pr. laup smør. I et slakt er dessuten medregnet at både kjøtt og huder var innbefattet. Dersom dette skulle komme utenom ville den samlede verdi tilsvare et normalkyrlag. Dette var neppe tilfellet, siden spesielle priser er oppgitt for slakt.

Verdien av kalver og lam er også usikre. Det vil her bli regnet etter kjøttvekt og antatt at en kalv veide ca. 40 kg ved slaktetiden om høsten (1/5 av antatt voksenvekt, etter Kaland 1979). Et lam er satt til halvparten av sin voksenvekt. Det regnes da 5 kalver på ei ku og 2 lam på ei søye. I laup smør veide 15,4 kg (Steinnes 1936:151).

Høybøens maksimale jordbruksproduksjon (største åkerareal, fehold etter områdets førevne) omregnet i lauper smør, kunne da sett omtrent slik ut:

10,5 hl korn (tilsv. ca. 350 l i utsæd)	=	3½ lauper
Slakt 1 ku + 7 kalver = 2½ ku	=	5 "
Slakt 6 søyer + ca. 55 lam = ca. 33 sauer	=	11 "
Melk av 8 kyr = 4 000 l = 160 kg smør	=	10½ "
		<hr/>
		= 30 lauper

Høybøens produksjon regnet etter minste åkerareal og et fehold som antatt på 1600- og 1800-tallet:

4,5 hl korn (tilsv. ca. 150 l i utsæd)	=	1½ lauper
Slakt 1 ku + 7 kalver = 2½ ku	=	5 "
Slakt 2 søyer + 13-14 lam = ca. 9 søyer	=	3 "
Melk av 8 kyr = 4 000 l = 160 kg smør	=	10½ "
		<hr/>
		= 20 lauper

Disse beregningene gjelder ikke som sikre resultater. Regnestykket bygger som nevnt på flere usikre forutsetninger. Feilkildene er mange, det gjelder både utregningen av gårdens jordbruksproduksjon og omregningen av denne til lauper smør. Likevel, sammenholdt med de øvrige framkomne resultater kan de kanskje gi en indikasjon på omfanget og forholdet mellom gårdens ulike produksjonsgreiner.

Ved å anslå husdyrmengden etter området's maksimale førmuligheter ville jordbruksproduksjonen, etter disse beregningene, ha utgjort ca. 5/6 av den totale avkastning (30 av 36 lauper). Dette ville gitt fisket liten plass, noe som synes usannsynlig. Dersom bestanden var mer i tråd med hva vi vet var tilfellet i 1600- og 1800-årene, ville fisket kunne ha utgjort ca. halvdelen av produksjonen.

Storfeholdet er antatt å ha hatt en stor plass i gårdsdriften på Vestlandet på denne tid (Sølvberg 1976:144). Dette kan stemme for Høybøens vedkommende. Det er noenlunde overensstemmelse mellom området's mulige høyproduksjon, antallet kyr kjent fra 1600- og 1800-tallet og Høybøens fjøsplass. Mengden storfe ser ut til å ha ligget nær det maksimalt mulige, også i middelalderen, mens småfeholdet ser ut til å ha vært relativt lavt.

Det kan således se ut til at Høybøen, ved siden av fiske, har satset på storfe. Småfehold og korndyrking har hatt en mindre andel i gårdens økonomi. Ved siden av må en regne med at fangst til en viss grad er blitt drevet og innsamling av f.eks. bær, røtter og sjøfuglegg.



## 6.6 ANDRE AKTIVITETER AV ØKONOMISK KARAKTER

### Utvinning og bearbeiding av jern

I rom Ia fantes større mengder slagg. Førstekonservator Kristen Michelsen har analysert dette og kommet fram til at det utvilsomt dreier seg om blesterslagg. Smieslagg vil aldri få slike tjukke klumper av gassblærer og dessuten, sammenlignet med annet blesterslagg, viser det nøyaktig samme struktur. Det ble funnet 9 hele eller deler av såkalte halvmåneformete "bunnkaker". Disse var sirkulære, flate på oversiden med en diameter fra 12 til 15 cm og en vekt på 500 til 700 gram. Både analysene og bunnkakene tyder på at det må være rester etter jernutvinning (blesterslagg) og ikke etter smiing.

Små blestergroper er funnet inne i hus, både fra eldre jernalder og fra middelalder. I tuft II, hovedhuset på Sostelid, lå en liten leirklint blestergrop, fylt med slagg og trekull (Hagen 1953:30). I tuft II, rom IV, på Hovden ved Møsstrand, Telemark, fantes mye slagg og en liten blesterovn, en leirovn med steinramme. Indre diameter var 30 cm og høyden omtrent tilsvarende (Martens 1973:44).

På Høybøen ble ingen ovn funnet. De eneste mulige spor var spredte funn av brente leirklumper. Antakelig har her likevel engang vært en blestergrop. Ut fra diameteren på bunnkakene kan denne ikke ha vært særlig større enn ovnen fra Hovden.

Dersom denne tolkningen er riktig har folk på Høybøen selv utvunnet jern. Det er da rimelig at de også har smidd sine egne redskaper. Produksjonen kan neppe ha hatt særlig stort omfang, og noe utover eget forbruk er det urimelig å regne med.

### Husflid. Håndtverk

At spinning og veving har foregått på gården, forteller de mange kljåstein og spinnehjul om. Hjulene varierte i tyngde fra 11 til 58 gram. Den største gruppen lå mellom 27-37 gram (13 stykker). Variasjonen i vekt tyder på at tråd av forskjellig finhetsgrad ble tildannet. Mengden, 24 spinnehjul og ca. 75 vevlodd, antyder et relativt stort behov for tråd og tekstiler.

Det var neppe bare ull som ble brukt. De tunge hjulene har kanskje vært brukt til tykkere snører o.l. Snøre og garn til fiske ble trolig spunnet hjemme. Dette var vanlig i Fjell i senere tider, og det var hamp som ble brukt (Trenger-eid 1970:576). Hamp er ikke funnet i åkrene på Høybøen. Muligens har produksjonen av hamp vært relativt liten i middelalder. Den har også blitt innført til landet (Sølvberg 1976: 51).

En kan regne med at mindre gjenstander av kleber er blitt tildannet på gården. Funn av større ubearbeidete kleberstykker, vevlodd sekundært tillaget av kar (se pl. 13), og halvferdige fiskesøkker skulle tyde på dette.

Det ser altså ut som folk på gården i stor grad selv har laget sine daglige brukte redskap og klær. Til en viss grad har de også trolig vært selvforsynt med råmaterialer. Jern ble utvunnet, ull, skinn, huder og annet fikk de fra husdyra. En del ting skaffet de seg likevel utenfra.

### Handel. Kontakter

Kleber fantes ikke på Høybøens område. Dette måtte de skaffe seg utenfra.

Lossius mener at de såkalte A-karene må være en ren vestlands-

type, antakelig med produksjonssentrum ved Sørfjorden i Hardanger (1977:66). Her ligger bruddene så tett og er av slike dimensjoner at det neppe dreier seg bare om et rent lokalt behov (1977:66). På dette grunnlag postuleres en industri basert på produksjon for handel. Karene ble spredt i området for å dekke den lokale etterspørsel, samt fraktet til Bergen hvorfra de ble videreeksportert (1977:68).

Det er siden funnet såkalte A-kar fra et brudd innerst i Vargavågen ved Halhjem på Os. Her ligger flere brudd, tett i tett (Innberetning ved Gerd Bolstad, Top.Ark. Hist.mus. Bergen). En systematisk undersøkelse av kleberbrudd vil trolig påvise produksjon av disse kartypene over et større område enn først antatt. Høybøen ville således relativt lett kunne skaffe seg kleberkar gjennom direkte kontakter med nærliggende produksjonsdistrikt. Et større brudd med gryteemner skal finnes på Tyssøy, rett sør av Sotra (oppl. Olav Toft, Toftarøy).

Keramikken derimot, kom sannsynligvis gjennom Bergen. På Høybøen fantes potter og kar produsert både i England og på Kontinentet (se kap. 4). At gården selv har drevet handel med disse land synes svært tvilsomt. Bergen blir det mest nærliggende kontaktledd.

En stor del av brynesteinene kan ha kommet fra Eidsborg i Telemark (se kap. 4). Dersom dette er tilfellet, må Bergen igjen ansees som mellomleddet.

Fra Bergen kan gården dessuten ha fått andre mer eller mindre nødvendige varer, som f.eks. hamp til fiskeredskap m.m.

For å kunne skaffe seg disse ting måtte Høybøen ha noe i bytte. Kornproduksjonen var neppe større enn at den dekket gårdens eget behov. Husdyrproduktene, og kanskje særlig fisken,

ga trolig overskudd, og var derved den handelsvare som gjorde det mulig å få tak i de nødvendige og ønskete varer utenfra.

Høybøen synes således å ha hatt kontakt både med Bergen og med distriktene omkring. Omfanget og betydningen av denne handelen er vanskelig å vurdere.

#### 6.7 SAMMENFATNING

Folk på Høybøen har trolig vært såkalte fiskebønder. Ved siden av fisket, som må ha vært svært viktig, ble det satset på storfe. Korndyrking og småfe hadde en mindre andel i gårdens økonomi.

Foruten disse "hovederverv" ser det ut til å ha blitt utvunnet jern på stedet. At de da også har smidd sine jernredskap må en kunne regne med. På gården ble det dessuten produsert tekstiler, redskaper til tekstilframstilling, fiskeutstyr og muligens andre mindre gjenstander av kleber. Handelskontakt med Bergen og distriktet avspeiler seg først og fremst gjennom keramikken, kleberkarene og brynesteinene.

En må ut i fra dette anta at Høybøen i stor grad har vært en selvforsynt enhet. Visse behov ut over egne ressurser viser seg i kontakten med omverdenen.

## 7. NOEN RESULTATER FRA HØYBØEN-OG NOEN ANDRE RESULTATER

### 7.1 BRUKSTID - ØDETID

Petersen (1933, 1936), Møllerop (1957) og Hagen (1953) har ment at den viktigste bosetningsfasen på de fleste ødegårdene varte fra 4. til 6. århundre etter Kristus. En rekke gårder viste seg å ha vært bosatt også i yngre jernalder og middelalder. På grunnlag av en undersøkelse utført i Høyland Fjellbygd trakk Myhre den konklusjon at de yngre funnene på ødegårdene kunne tyde på et nytt landnåm i yngre jernalder/middelalder (1980:95). Det samme hadde Petersen (1933, 1936) og Hagen (1953) tidligere kommet fram til for enkelte av de utgravde gårdene. Rønneseth (1963, 1966) opponerte mot dette synet. Han mente at det fantes indisier nok til å kunne anta en kontinuerlig bosetning.

Høybøen synes å ha blitt bosatt allerede i løpet av vår tidsregnings første århundre. Gården ble sannsynligvis forlatt en gang på 400-tallet (kap. 4.2). Eldre jernalders bosetningsfase synes således her å ha ligget noe tidligere enn hva tilfellet var for en stor del av de øvrige ødegårder i landet. (Undersøkelsene gjelder særlig Sørvestlandet).

Det er sterke indikasjoner på at gården en tid hadde vært ute av bruk før det nye landnåm i vikingetid/middelalder. Ingen av de kullholdige aktivitetsspor (<sup>14</sup>C-daterte), og ikke noe av det arkeologiske materialet kan settes til denne mellomliggende periode. Pollendiagrammene viser dessuten at skogen for en tid kom tilbake og dyrkningsindikatorerne forsvant (kap. 4.3). Det nøyaktige tidspunkt for når gården igjen ble ryddet og bosatt kan ikke gies, men dette ser ut til å ha skjedd en gang mellom ca. år 800 og 1050 (kap. 4.3).

Tida omkring 1350 står som den bakre grense for nedgangen i bosetning og jordbruksøkonomi på bred front og med full tyngde. Enkelte steder i landet kan dog spores få og svake krisetegn før denne tid (Sandnes & Salvesen 1978:156).

Det er først på 1400-tallet en finner ødegårdene omtalt i særlig grad. Dette betyr ikke at det nødvendigvis er først nå de ble lagt øde. Grunnene er heller, dels en generell vekst i diplomaterialet, dels en etter hvert fastere praksis med å omtale en gård som "øde", og dels en mulig økt aktivitet med gjenrydding av ødeplasser, idet gjenrydding ofte er bakgrunnen for ødegårdsomtale i diplomene. Dessuten var det gjerne først en mannsalder eller så seinere, når jorda grodde til og husene på en gård råtnet ned at den fikk betegnelsen ødegård. Begynnelsen på krisa, den perioden da gårdsbruk tok til å bli forlatt, synes å ligge noen tiår forut for år 1400 (Sandnes og Salvesen 1978:157-160).

Over størstedelen av landet synes lavmålet for ødegårds- og depresjonstiden å ligge rundt tiårene omkring midten av 1400-tallet. "Krisen" har utviklet seg noe forskjellig i ulike deler av landet. I de ytre, sjøvendte områder ser gjenryddingen ut til å ha begynt allerede ved ca. 1450, mens vekstkurven for de mer indre strøk ikke viser tegn til stigning igjen før i første halvdel av 1500-tallet (Sandnes og Salvesen 1978:161-162).

Bakgrunnen for ødegårdsdannelsen i Norge i senmiddelalderen synes å ha vært et sterkt folketap. Dette folketap er mest rimelig å se, i første rekke som et resultat av den Store Mannedauen i 1349-50, og de følgende pestsykdommer i siste halvdel av 1300-tallet. Det brå og bratte fallet etter 1350, best dokumentert gjennom prisutviklingen, støtter en slik "pestforklaring". Samtidig som kronologien underbygger synet på pesten som hovedårsak til krisefenomenene, reiser den en viss tvil om den er eneste årsak. Dette på grunn av de spo-

radiske tegn på nedgang før 1350. Disse tegn er langt mer tydelige i utenlandsk materiale, og dersom den norske ødegårdsdannelsen sees som en del av en omfattende europeisk agrarkrise, kan ikke pestsykdommene fra ca. 1350 og utover gi den fulle forklaring. Andre årsaker som særlig er blitt regnet med er en klimaforverring på 1200-1300-tallet og spørsmålet om overbefolkning og overutnytting av ressursene i høymiddelalderen (Sandnes og Salvesen 1978:165-166).

Norske historikers tradisjonelle betoning av Mannedauen og de følgende pestsykdommer som hovedårsak til selve "krisen" synes styrket gjennom Ødegårdsprosjektets resultater. Samtidig er de begynnende krisefenomener før 1350 kommet klarere fram. Årsakene til disse er usikre (Sandnes og Salvesen 1978:170).

Det er begrenset hva Høybøen kan bidra med i denne diskusjonen. Å komme fram til generelle årsaksforhold m.h.t. gårdsnedleggelse og jordbrukskrise i senmiddelalderen er vanskelig, for ikke å si umulig, ut fra en enkeltstående lokalt undersøkt gård. Problemet kan dessuten trolig bedre løses ved hjelp av historisk kildemateriale. Høybøen står, imidlertid, som et konkret eksempel på at det ute på Vindeneshalvøya har ligget en gård som etter all sannsynlighet ble forlatt en gang mellom 1350 og 1400. Det er derfor nærliggende å anta at pestsykdommene kan ha vært en medvirkende årsak, skjønt de arkeologiske data vanskelig kan avgjøre dette. At det arkeologiske kildematerialet her stemmer overens med det historiske er også viktig.

Det bør her skilles mellom det "demografiske" og det "økonomiske" aspekt ved ødeleggingen: "En demografisk ødegård er en gård uten fastboende folk, en økonomisk ødegård er en gård som ikke er gjenstand for drift eller økonomisk utnyttelse. Også ved økonomiske ødegårder kan det tales om partiell ødelegging (når bare en del av jordbruksarealet utnyttes, eventuelt

også når den tidligere åkerjorda bare brukes til beite og slått". (Sandnes og Salvesen 1978:32).

Høybøen ser ikke ut til å ha vært bebodd siden nedleggelsen, men området er brukt til beite (kap. 4.3). Selve navnet "Høybøen" har stedet trolig fått etter at det ble forlatt, enten ved at folk tok til å slå høy på bøen her eller p.g.a. det såkalte Halvemål. Dette er en dialekteiendommelighet som innebærer at lyden "h" ikke blir uttalt foran en vokal ved begynnelsen av et ord, men omvendt ofte kan bli satt inn på steder der den ikke hører hjemme. Således blir da hest uttalt est, mens øy får uttalen høy (Rygh 1898:23-24). Høybøen skulle etter dette tilsvare Øybøen, som igjen må tolkes som Øydebøen, altså bøen som er lagt øde. Området synes altså å ha vært gjenstand for økonomisk ytnyttelse gjennom tidene. Gården kan således sies å være en ødegård i demografisk forstand og i partiell økonomisk forstand.



## 7.2 HUSENE - GÅRDEN

Hustuffer som kan dateres til tiden før 4. århundre synes ikke å ha den gårdsform vi kjenner fra folkevandringstid. Gjerdesystem og geil mangler. Husene var rene bolighus av samme karakter som de vi finner på de store kretstunene fra samme periode (Myhre 1980:114-115).

På folkevandringtidsgården var hovedhuset stort sett lengst og oppdelt i bolig- og fjøsdel. Fra fjøset, som gjerne hadde en steinbrolegning langs midtlinja, førte en geil. Denne gikk over i utgarden som omga åkerlandet. Boligen var delt i to avdelinger, antakelig med forskjellige funksjoner. Ildstedene lå midt i rommet nærmest fjøsdelen. Denne tredelingen av husene er et gjennomført trekk, og må ha vært tilsiktet. Mindre hus fantes også på en del gårder (Myhre 1980:319-326).

Det finnes flere eksempler på at det eldste huset, som var et rent bolighus, ble forlatt i det 4. århundre og erstattet av et langhus med fjøs og flere boligrom. Det nye huset kunne bli lagt direkte oppå det gamle eller et stykke ifra (Myhre 1980:117).

I vikingetid i Rogaland synes det mest vanlig med et to-delt bolighus, uten fjøs. Fjøs er i det hele tatt sjelden påvist, selv som egne bygninger. Ildstedene lå sentralt i den ene halvdelen og inngangene var alltid i langveggene, nær den ene endeveggen. Andre hustyper fantes også, så som den tredelte hallen (Oma, Time på Jæren) og ettromshuset med inngang i gavlveggen (Ytre Moa, Årdal i Sogn) (Myhre 1980:358-367).

Fra middelalder finnes et mer variert utvalg av hustyper. Det kjennes små, firsidige ettromshus, todelte hus av den vanlige vikingetidstypen og større langhus med flere boligrom med eller uten fjøs. I denne siste gruppen skiller enkelte

tufter seg ut ved at de har en tversgående, smal gang mellom to av rommene (Myhre 1980:367-368).

Flere viktige endringer synes å ha skjedd med huset ved overgangen fra vikingetid til middelalder. Indre, takbærende stolper forsvinner. De bærende konstruksjoner flyttes ut til veggene. Ildstedene, som før alltid lå midt i rommet, blir nå ofte å finne inn mot en vegg eller et hjørne. De forskjellige hustyper har en noenlunde jevn geografisk fordeling, noe som kan tyde på en mer variert byggeskikk enn tidligere (Myhre 1980:368-370).

Fra 900-tallets Island var den framherskende gårdstype det utpregete langhus hvor boligen ble utgjort av et eneste langt rom, dog gjerne oppdelt i flere avdelinger ved skillevegger av tre. På 1100-1200-tallet dominerte en mer klart differensiert type. Et særskilt rom ble nå bygget i hallens ene ende, slik at oppholds- og soverom ble atskilt. Neste utviklingstrinn er representert ved bl.a. gården Grøf på Sydøst-Island, lagt øde ved et vulkanutbrudd i 1362. Inngangen er nå flyttet til husets midtparti, hvor en tversgående gang løper mellom to av husets rom. Denne gårdstype var framherskende overalt på Island i senere tider. Antakelig var den fullt utviklet mot slutten av middelalder, men har neppe eksistert på Island før ca. 1300 (Eldjárn 1960:632-635).

Dette siste utviklingstrinn på Island kan minne om de norske tuftene med mulig midtgang (Myhre 1980:380). Disse er: tuft 5 på Birkeland i Rogaland, tuft II på Hovden ved Møsstrand i Telemark og tuft II på Nape i Fyresdal i Telemark.

Birkelandstuften hadde en ca. 1,5 m bred gang mellom to antatte boligrom. Ved den ene enden fantes et mindre rom med mye slagg. Funnene tyder på at huset skriver seg fra middelalder, trolig etter ca. 1100 (Petersen 1933 og Myhre 1980:341-342).

Hovdenhuset (Martens 1973) viste tegn på flere byggetrinn, men den manglende stratigrafi gjorde at utviklingen ikke kunne følges. I siste fase hadde tufta 6 eller 7 rom. De tre midtre var til boligformål og mellom det vestre av disse og fjøset lå et smalt rom, ca. 1 m bredt. Dette er av Martens tolket som enten en gang i huset, eller en passasje mellom to frittstående hus (s. 45-46). Nivåforskjeller mellom enkelte av rommene kan også peke mot at flere mindre enheter er stilt tett sammen, men forutsetter det ikke (s. 74). Ildstedene lå i de sørvestre hjørnene og i et rom fantes spor etter jernutvinning. Funnmaterialet setter huset helst til tiden fra ca. 1100 til 1300, med muligheter for utvidelser i begge retninger. To  $^{14}\text{C}$ -dateringer viste  $890^{\pm}80$  og  $1170^{\pm}80$  etter Kristus (s. 52).

Napehuset (Martens 1973) besto av to boligavdelinger med et 2,5 m bredt rom imellom. Dette kan ha vært en midtgang hvor også inngangen trolig må ha ligget (s. 63). Der var ingen daterende funn, men to  $^{14}\text{C}$ -dateringer setter huset til  $1190^{\pm}80$  og  $1390^{\pm}80$  etter Kristus (s. 64).

- - -

Hustuftene fra Høybøens eldste gårdsbosetning er ikke funnet. Hvordan disse så ut og nøyaktig hvor de har ligget kan derfor ikke avgjøres. En indikasjon på at de kan ha ligget under middelalderhusene er den steinholdige nedgravningen under tuft II,  $^{14}\text{C}$ -datert til det første århundret av vår tidsregning. Andre spor kan tyde på at de lå noe utenfor, men i nærheten (kap. 4.2).

De undersøkte husrester tilhører, som nevnt, hovedsakelig middelalder. Muligens ble de første gang satt opp i vikingetid (kap. 4.3). Flere byggetrinn/utbedringer kan påvises, men utviklingen kan ikke følges (som for Hovden). Ved siste endring ble begge hus oppdelt av en knapt 1 m bred, tversgående midtgang (som Hovden, Birkeland og Grøf).

Denne var på Høybøen hellelagt (som Grøf), gikk i tuft I mellom det antatte fjøs og et boligrom (som Hovden) og i tuft II mellom to boligrom (som Birkeland og Grøf). At inngangen, ved denne siste ombygningen, ble flyttet til husets midtparti, kan en gjenfylt, mulig inngang i tuft Ic's nordvegg, nær endeveggen i øst, tyde på.

Det søndre huset viste klare nivåforskjeller mellom rommene (som Hovden). I begge hus varierte bredden fra rom til rom. Det kan således dreie seg om flere enheter stilt tett sammen, eventuelt under samme tak.

Jernutvinning har foregått innendørs (som Hovden og muligens Birkeland). Ildstedene lå inn mot en vegg eller et hjørne (som Hovden og ofte middelalder generelt). Indre takbærende stolperekker ble ikke påvist. Antakelig har veggene vært den bærende konstruksjon (som antatt i middelalder generelt).

De fleste gjenstandene synes å ha tilhørt denne siste fase. Funnene grupperte seg naturlig etter de yngste vegg-grensene, og bortsett fra en bryne, var det funntomt under passasjene der sjaktene ble gravet gjennom. Hellene i gangen hvilte, imidlertid, på et kraftig kullholdig lag, noe som peker på bruk og annen romoppdeling før disse ble anlagt. De funn som nærmere kan tidsbestemmes ligger hovedsakelig mellom ca. 1250-1350. Dette skulle tilsi at oppdelingen med midtgangen neppe har skjedd før 1250.

Høybøen viser altså mange likhetstrekk med det islandske middelalderhusets siste utviklingstrinn og med de få norske tufter med midtgang. Napehuset, med et midtrom på hele 2,5 m er ikke medregnet, slik Myhre har gjort. En såpass stor bredde skulle tilsi mer enn en ren gangfunksjon. At denne hustypen ikke fantes på Island før ca. 1300 er godt i sam-

svar med resultatene fra Høybøen. Hvor den først ble utviklet er usikkert. Hvor vanlig den var på Vestlandet, og i Norge for øvrig, kan heller ikke avgjøres før flere undersøkelser er utført. At den imidlertid ikke var enerådende for våre vestlandske kystgårder viser utgravningen av en ødegård fra samme tidsrom; Lurekalven på Lygra, Lindås i Hordaland. Her lå to parallelle bolighus, det ene med ett rom, det andre med tre rom + et utbygg, men uten midtgang. Fjøset var en egen bygning lagt nord for de øvrige tufter (Kaland 1979: 73-75).

### 7.3 GÅRDEN - SAMFUNNET

På Østlandet og i Trøndelag er brukene på en navnegård vanligvis klart skilt fra hverandre. Det enkelte bruk hadde stort sett et samlet innmarksområde som var avgrenset fra de andre brukene på gården. Hvert bruk hadde sitt tun. Dette systemet var først kjent på Vestlandet etter den store utskiftingen på 1800-tallet. Før denne tid hadde det, i kystområdene, utviklet seg et system med klyngetun og teigblanding - brukenes åkre og engstykker lå spredt om hverandre i navnegårdens innmarksområde. Husene var vanligvis samlet i ett tun (for eks. Holmsen 1966:106 ff).

Når det gjelder antallet bruk i høymiddelalderen er det lite de skriftlige kildene sier. For Lindås skipreide er dette forsøkt rekonstruert ved hjelp av blant annet forholdet mellom gammel landskyld (fra før landskyldfallet) og skylda på gjennomsnittsbruket. Det er da antatt at den gamle skylda, på samme måte som den nye reduserte, var et mål for verdien av gården. Derved skulle den være en indikasjon på hvor mange personer som kunne livberge seg på vedkommende gård (Myking 1973:65-66).

Spørsmålet blir da hvor stort et vanlig bruk var på den tiden. Over dette finnes ingen direkte oppgaver. Myking viser at resultatene fra Lindås peker i samme retning som materialet fra en undersøkelse gjort for Fana, hvorfra det dessuten finnes et konkret eksempel på at en gård på 6 månatsmatbol ble delt i høymiddelalderen. (1 månatsmatbol tilsvarte 1 laup smør i skyld). Ut fra disse resultater regner han 4 månatsmatbol som øvre grense for et passende tall for et middels høymiddelalderbruk. De mange opplysningene om navnegårder med lavere skyld enn dette tyder på at en huslyd kunne klare seg med mindre. Samtidig kan enkelte gode gårder ha hatt en

noe høyere skyld pr. bruk. Han regner således navnegårder til og med 4 månatsmatbol som einbølte, fra 4 til 8 som to-bølte, fra 8 til 12 som trebølte osv. (Myking 1973:65-73).

Ut fra det som her er sagt, og med en gammel skyld på 6 lauper/månatsmatbol, er det mulig at Høybøen/Karlsvogh ble delt i to bruk en gang i høymiddelalderen.

Ettersom det på Vestlandet var vanlig at brukernes hus lå samlet i ett tun med åker og eng spredt rundt i innmarksområdet, kan det by på problemer å skille ut antall bruk på et gårdsanlegg. Det blir, i denne sammenheng, viktig å finne fram til alle hus og å få disse funksjonsbestemt så godt som mulig.

På Høybøen ble påvist to tufter, begge med boligrom. Allerede dette antyder muligheten for to bruk. Tuft II hadde to innrom og tuft I ett. Om rom Ic kan dessuten bare sies at det mest sannsynlig dreier seg om et fjøs. Kokeindikasjonene under hellegulvet kan peke på at dette er feil (kap. 5). Sammenfallet i funngrupper og aktiviteter mellom rom IIa og Ib sannsynliggjør samme funksjon for disse to rommene og gir derved muligheten for to huslyder. En gård kan bestå av to huslyder uten at den trenger være oppdelt. Det sier seg selv at å skille mellom to bruk eller to husholdninger kan være svært vanskelig ut fra et arkeologisk materiale. En har ingen garanti for at det ikke finnes flere tufter på gården, tufter med en enklere byggemåte som ikke lenger viser spor på markoverflaten.

Dersom de to utgravde tufter representerer to forskjellige bruksenheter, er det fristende å tolke deres siste ombygning som et resultat av bruksdelingen. I stedet for å bygge nye hus, ble de gamle oppdelt og eventuelt påbygd på en måte som lettere kunne tjene to husholdninger. Med to bruk ville den

tilgjengelige arbeidskraften ha vært større, noe som igjen øker sannsynligheten for den relativt store produksjonen gården synes å kunne ha hatt.

På den annen side, dersom de tre påviste innrom representerer de tre såkalte nødvendige hus på en gård, nemlig stue, eldhus og bur (se kap. 5), og dersom Ic er riktig tolket som fjøs, blir det vanskelig å se anlegget som annet enn en einbølt gård. Ødegården på Lurekalven hadde en gammel skyld på 4 månatsmatbol og skulle således trolig ha bestått av bare ett bruk (Myking 1973:72). Denne hadde 4 innrom + et verksted fordelt på to tufter foruten et separat fjøs (se kap. 7.2.). Romantallet og fordelingen på Høybøen synes, sammenlignet med dette, å kunne være en rimelig standard for ett bruk. Helheten i anlegget, inntrykket av at husene må være blitt bygget samtidig som ett kompleks, peker óg mot den einbølte gården.

Dersom Høybøen besto av bare ett bruk, og med en skyld på 6 lauper, må en ha lov til å tro at gården har vært relativt velstående. Funn av såkalte "finere bordkar" og en bronsebelagt hengelås styrker denne antakelsen. Slike mer "luksuspregete" gjenstander viser til et visst overskudd. Folk på gården har hatt økonomisk mulighet til å kunne skaffe seg ting utover det helt nødvendige.

Ut fra det arkeologiske materialet synes det således mest rimelig å tolke Høybøen som en einbølt gård. Her må ha vært en viss velstand, og det virker umiddelbart uforståelig hvorfor den ble lagt øde for aldri igjen å bli tatt opp.



## 8. KORT OPPSUMMERING

Oppgavens målsetting var, foruten å klargjøre kronologien for gårdens bosettingsfaser, å gi et så helhetlig bilde som mulig av høymiddelaldergården på Høybøen.

I steinbrukende tid har fangstgrupper holdt til på Høybøens område. Mot slutten av neolitikum synes husdyr å ha blitt introdusert, men tegn på gårdsdrift i egentlig forstand viste seg først rundt Kristi fødsel og varte trolig til en gang ut i det 5. århundret. Hustufter fra eldre jernalder ble ikke påvist, men gravhaugene og de mange trekullholdige <sup>14</sup>C-daterte aktivitetsspor peker på at gården sannsynligvis har ligget på selve Høybøen. I løpet av det 5. århundret opphører alle tegn på bosetning. Stedet må ha ligget øde fram til en gang mellom ca. år 800 og 1050, da et nytt landnåm ble gjort. Gårdsdrift og bosetting kan nå følges fram til ca. 1350-1400. På dette tidspunkt ble gården igjen lagt øde, denne gangen for godt.

To rektangulære hustufter tilhørte middelaldergården. De inneholdt tilsammen 5 rom + et mulig utbygg. Tre av rommene kunne knyttes til beboelse, ett var trolig fjøs og ett var verksted. Mellom husene løp en hellelagt vei. Denne fortsatte bort til et oppkomme. Dreneringsrenner hindret vann i å trenge inn i husene. Andre renner var anlagt for å lede vann over mot oppkommet eller til øvrige oppsamlingssteder. Et naust, et inngjerdet innmarksområde og flere ryddete åkerareal hadde også tilknytning til middelalderanlegget.

Hustuftene viste tegn på flere byggetrinn, antakelig reparasjoner og utbedringer. Utviklingen kunne ikke følges. Det er bare etter den siste ombygningen at rominndelingen kunne klart avgjøres og det er fra denne tid de nevnte 5 rom skriver

seg. En tversgående, smal gang/passasje ble nå anlagt gjennom husenes midtparti. Inngangene må ha ligget her. De fleste artefaktene synes å tilhøre denne siste fase, og de som kan nærmere dateres ligger til tiden mellom ca. 1250-1350. Dette skulle tilsi at "midtganghuset" ikke kan være eldre enn 1250, noe som stemmer med resultater fra Island. Her var hustypen vanlig, men går ikke lenger tilbake enn til ca. 1300. Eksempel på samme husform fra øvre Telemark tyder på at dette ikke er en kysttype, avgrenset til Vestlandet og Vesterhavsoyene.

Middelalderens Høybøen synes å ha hatt fiske som viktigste næringsvei. Ved siden av dette ble det satset på storfe. Småfe og korndyrking hadde trolig en mindre andel i gårdens økonomi. Her ble dessuten utvunnet jern og framstilt tekstiler. En stor del av småredskap, både til håndverk og fiske ser også ut til å ha blitt tillaget på gården. Visse behov utover egne ressurser viser seg i kontakten med omverdenen.

Om Høybøen besto av ett eller to bruk kan være vanskelig å avgjøre med sikkerhet. Det arkeologiske materialet peker sterkest mot en einbølt gård. Dersom dette er riktig, må den, med sin antatte høye skyld, ha vært relativt velstående. Funn av såkalte "finere" varer støtter opp om dette. Gården har hatt overskudd nok til å skaffe seg ting ut over det rent nødvendige.

Med en slik tilsynelatende velstand synes det umiddelbart noe uforståelig at gården ble lagt øde. Det er nærliggende å anta at Svartedauen og de påfølgende pestsykdommer i siste halvdel av det 14. århundret kan ha vært en medvirkende årsak til dette.

## KILDER

Trykte:

Gulatingslovi - Norrøne bokverk 33. Omsatt fra gamalnorsk av Knut Robberstad. Oslo 1969.

Kontribusjonsmannallet, Skattematrikkelen av 1657  
Bd. XI Hordaland fylke. Redigert av Rolf Fladby og Harald Winge. Universitetsforlaget 1976.

Vincent Lunge's Jordebok av 1535. Bd. IV i Norske Regneskaper og jordebøker fra det 16. århundret. Chra. 1887-1906.

Utrykte:

Kvegskattelistingene av 1657 (Riksarkivet)

Matrikkelen av 1665 (Rentekammeret. Nordhordaland, Sund Prestegjeld) (Riksarkivet)

## LITTERATUR

Berg, Arne og Stigum, Hilmar 1972: Stove, i KLN M XVII: 242-247

Berge, Jan 1978: Vegetasjonshistoriske undersøkelser, i: De arkeologiske undersøkelser 1978, Vindenes (Årsrapport)

Berge, Jan, in prep.: Vegetasjonsutviklingen på Vindenes og dens avhengighet av bosetningshistorien. Hovedoppgave, in prep.

Bjørkvik, Harald 1965: Kyrlag, i KLN M X:39.

Bjørkvik, Halvard 1965: Landskyld, i KLN M X:278-282

Bøe, Johs. 1931: Jernalderens keramikk i Norge. Bergens Museums Skrifter. Ny rekke.

Dunning, G.C., Hodges, H.W.M. & Jope, E.M. 1957-58: Kircutbridge Castle, its Pottery and Ironwork. Proceedings Society of Antiquaries Scotland XCI.

Eldjárn, Kristján 1960: Gård, Island; i KLN M V: 632-635.

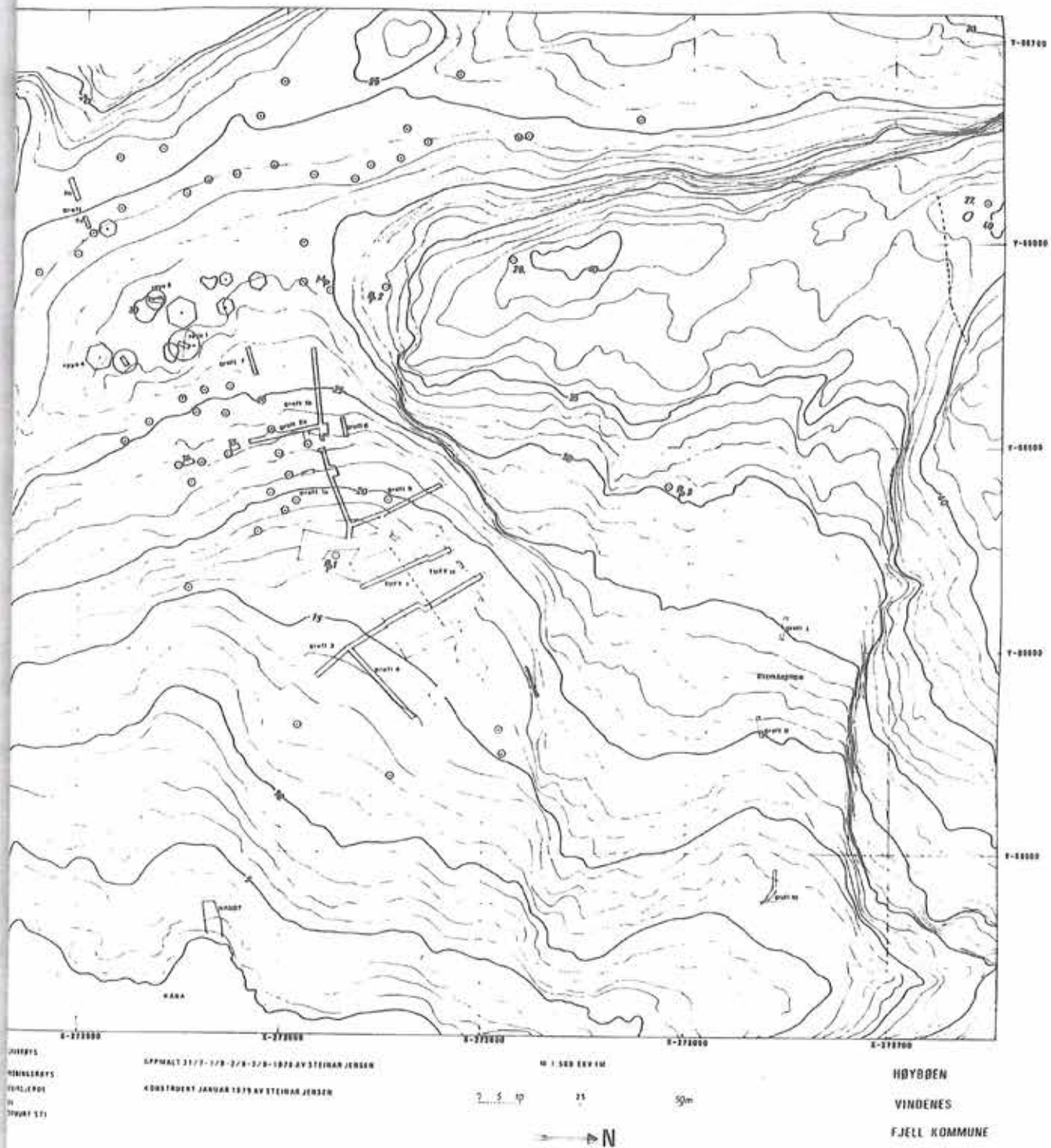
- Falck-Muus, Rolf 1922: Brynestensindustrien i Telemarken. Norges geologiske undersøkelse Nr. 87. Årbok for 1920-1921, Kristiania.
- Fett, Per 1967: Førhistoriske minne i Hordaland. Fjell Prestegjeld. Bergen.
- Gjertsen, K.R. 1975: Arbeidsliv og produksjon i ei kystbygd i Nordhordaland. Lindåsprosjektet, rapport nr. 17.
- Grieg, Sigurd 1933: Middelalderske byfund fra Bergen og Oslo. Det norske videnskapsakademi i Oslo.
- Hagen, Anders 1953: Studier i jernalderens gårdssamfunn. Oslo.
- Hasund, Sigvald 1944: Or Noregs bondesoge II. Glytt og granskingar. Oslo.
- Holmsen, Andreas 1966: Gard-Bygd-Rike. Oslo.
- Hovstad, Håkon 1979: Gårdsgrenser som hjelpemiddel ved bosetningshistoriske undersøkelser? i: På leiting etter den eldste garden, red. R. Fladby og J. Sandnes. Universitetsforlaget.
- Kaland, Sigrid H.H. 1979: Lurekalven, en lynchheigård fra vikingetid/middelalder. En økonomisk studie. Side 71-86 i: På leiting etter den eldste garden, red. av Fladby og Sandnes, Universitetsforlaget, Bergen.
- Krüger, Signe Hvoslef, 1978: Grav fra 4. århundre på Høybøen. ARKEO 1978.
- Lossius, Siri Myrvoll, 1977: Kleberkarmaterialet fra Borgund. Historisk museum, Universitetet i Bergen.
- Lunden, Kåre 1967: Hanseatene og norsk økonomi i seinmellomalderen. Nokre merknader, Hist. tidsskr. IXL, 1967:97-129.
- Lunden, Kåre 1976: Norges Historie. Bd. 3. Red. Knut Mykland. Oslo.
- Martens, Irmelin 1973: Gamle fjellgårder fra strøkene rundt Hardangervidda. I UOÅ 1970-71, s. 1-84.
- Molaug, Petter B. 1977: Leirkarmaterialet fra "Mindets Tomt". Side 72-120 i "De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Bind I. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø.

- Myhre, Bjørn 1980: Gårdsanlegget på Ullandhaug I.  
Gårdshus i jernalder og tidlig middelalder  
i Sørvestnorge. Stavanger.
- Myking, John Ragnar 1973: Jordbrukskrise og busetnad i  
Lindås skipreide i seinmellomalderen.  
Bergen. Hovedoppgave.
- Mæland, O. 1943: Lærebok i husdyrlære I. Oslo.
- Møllerop, O. 1957: Gård og gårdssamfunn i eldre jernalder.  
SMÅ 1957.
- Nordgaard, O. 1908: Træk av fiskeriets utvikling i Norge.  
Det Kgl. Videnskabers Selskabs Skrifter.  
No. 1. Trondheim.
- Nørlund, Poul 1929: Norse Ruins at Gardar. København.
- Nørlund, Poul og Stenberger, Mårten 1934: Brattahlid.  
Meddelelser om Grønland.  
Kommisjonen for videnskabelige undersøgelser  
i Grønland. Bd. 88. Nr. 1. København.
- Olsen, Asle Bruen 1978: En tidlig mesolitisk flintplass på  
Vindenes. Arkeo 1978.
- Petersen, Jan 1933: Gamle gårdsanlegg i Rogaland fra før-  
historisk tid og middelalder. Oslo.
- Petersen, Jan 1936: Gamle gårdsanlegg i Rogaland. Fortsettelse.  
Inst. for smlkn. kulturforskning. Serie B.  
XXXI, Oslo.
- Petersen, Jan 1951: Vikingetidens redskaper. Det norske  
videnskapsakademi i Oslo.
- Rygh, O. 1885: Norske oldsaker, Christiania.
- Rygh, O. 1898: Norske Gaardnavne. Forord og innledning.  
Kristiania.
- Rygh, O. 1910: Norske Gaardnavne, Bd. XI, Kristiania.
- Rønneseth, Ottar 1963: Gard og grense- vald og voll.  
Frå bygd og by i Rogaland 10, 81-103.
- Rønneseth, Ottar 1966: Frügeschichtliche Siedlungs- und  
Wirtschaftsformen im südwestlichen Norwegen.  
Göttinger Schriften zur Vor- und Frühge-  
sichte 6.

- Sandnes, J & Salvesen, H. 1978: Ødegårdstid i Norge. Det nordiske ødegårdsprosjekts norske undersøkelser. Universitetsforlaget.
- Sandnes, Jørn 1979: Noen aktuelle forskningsoppgaver og problemstillinger i eldre bosetningshistorie. S. 165-168 i: På leiting etter den eldste garden. Red. av Fladby & Sandnes. Universitetsforlaget.
- Schetelig, Haakon 1912: Vestlandske graver fra jernalderen. Bergen Museum Skrifter. Ny rekke Bd. II No. I.
- Selling, Dagmar 1976: Innledningen i: Keramik 1000-1600. (Katalog ved Claes Wahlø. Kulturhistoriska Museet, Lund).
- Sjøvold, Thorleif 1962: The Iron Age Settlement of Arctic Norway I. Universitetsforlaget.
- Steinnes, Asgaut 1936: Mål, vekt og verderekning i Noreg i millomalderen og ei tid etter. Side 84-154 i Nordisk Kultur XXX, Stkh., Kbh.
- Stenvik, Lars 1978: Gravrøyser på Høybøen. Arkeo 1978.
- Stigum, Hilmar 1957: Bur. i KLN II: 366-367.
- Stigum, Hilmar 1958: Eldhus i KLN III: 556-558.
- Sølvberg, Ingvild Øye 1976: Driftsmåter i vestnorsk jordbruk, ca. 600-1350. Universitetsforlaget.
- Trengereid, Nils red. 1970: Bygdesoga for Fjell. Bergen.
- Wiberg, Christina 1977: Horn og benmaterialet fra "Mindets Tomt". Side 202-213 i "De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo." Bind I. Universitetsforlaget.
- Øvstedal, Dag Olav 1977-78: Biologiske forundersøkelser på Vindenes, Sotra. Botaniske granskingar på land. Bot. Mus., Bergen.
- Ågotnes, Anne 1979: Lokaliteter fra steinbrukende tid på Vindenes, Sotra. Arkeo 1979.

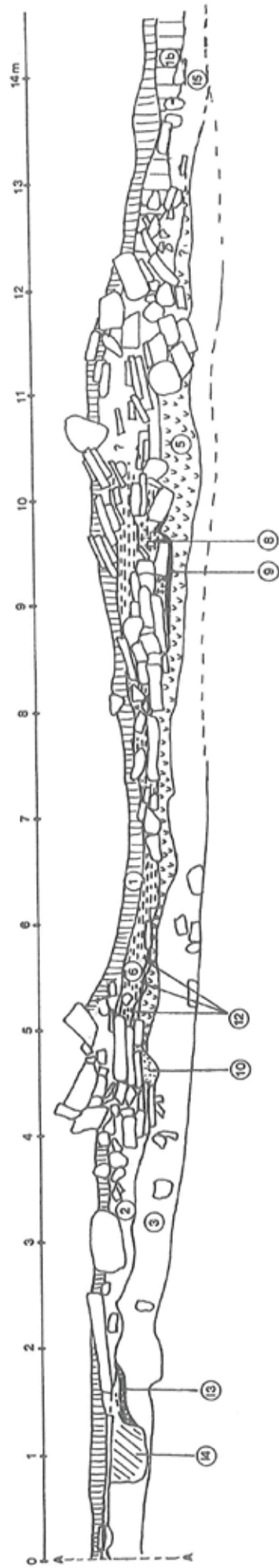
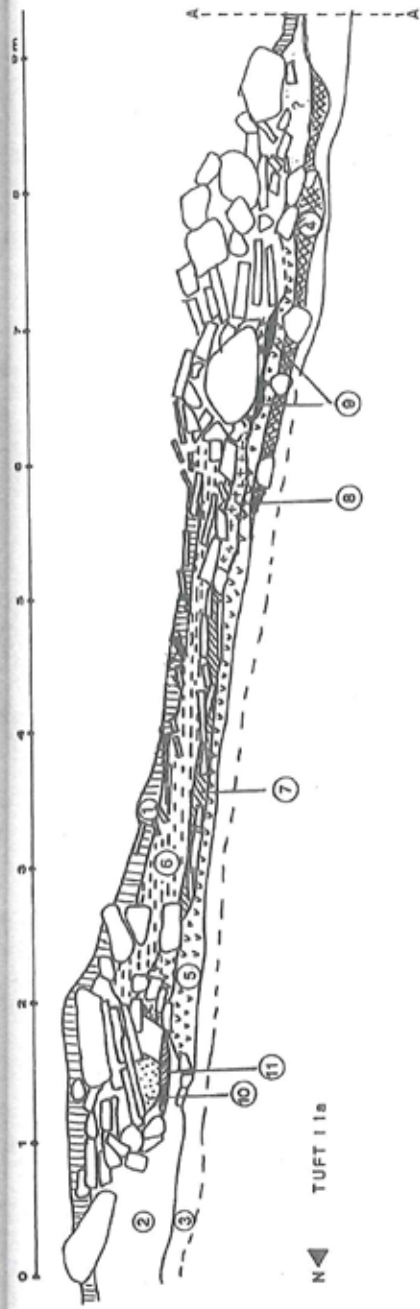
## P L A N S J E R

1	Oversikt
2-8	Hus- og åkerprofiler
9A-F	Funnspredningskart
10-16	Gjenstandsfotografier




PLANSJE 1. HØYBØEN MED GÅRDSELEMENT OG PROFILGRØFTER INNTEGNET

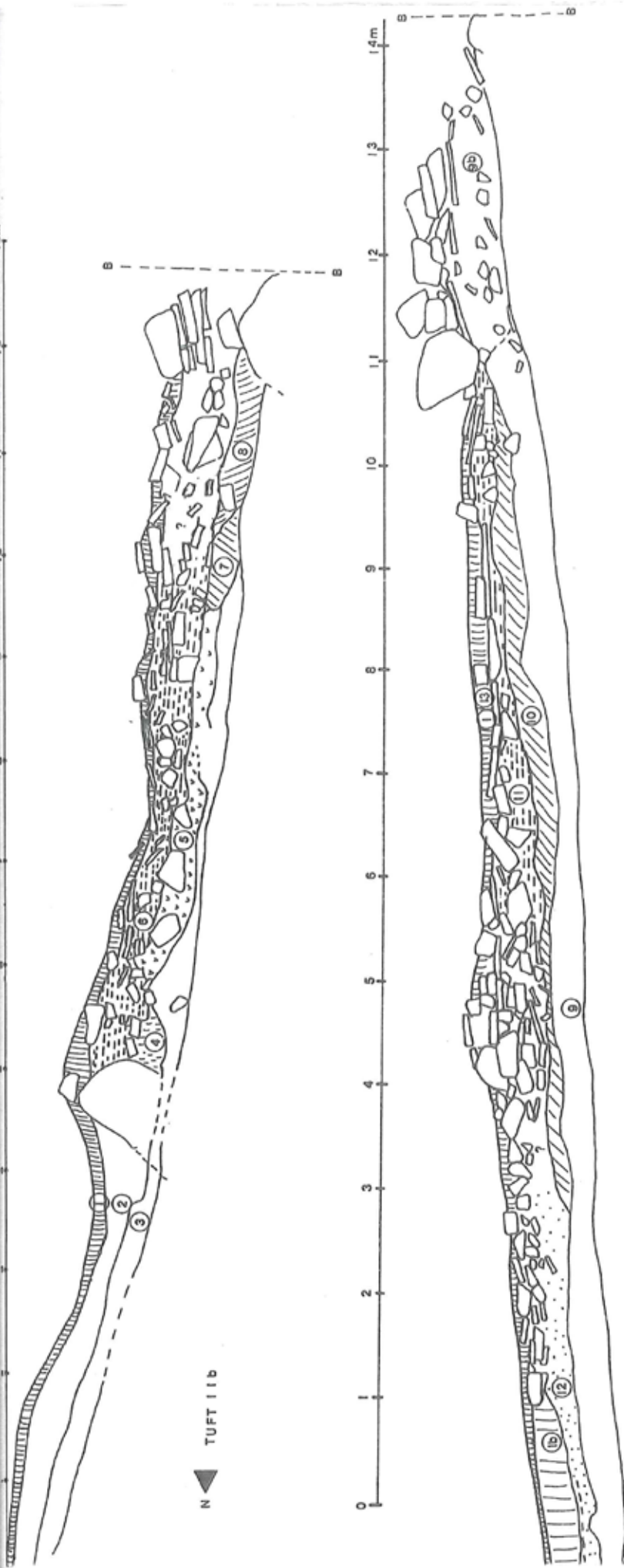




PLANSJE 2. PROFIL GJENNOM TUFT Ib/I Ia  
TEGNFORKLARING NESTE SIDE

TEGNFORKLARING TIL PLANSJE 2  
PROFIL GJENNOM TUFT IIA/Ib .

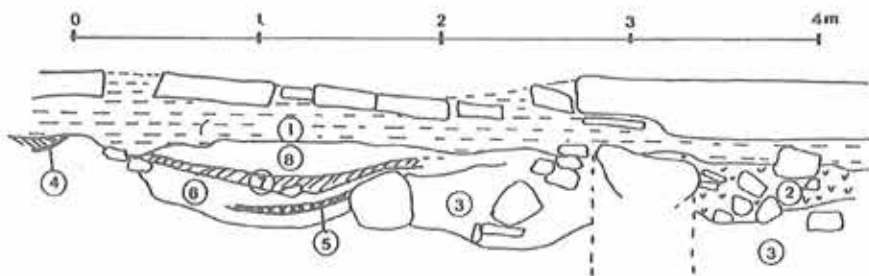
- Lag 1: Torv
  - Lag 2: Minner om åkerjorda, se åkerprofil 1
  - Lag 3: Rødbrun, sandet, antatt naturlig jordsmonn
  - Lag 4: Sterkt kullholdig, sandet, seigt og fettete nederst
  - Lag 5: Gråbrunt, sandet med en del trekullpartikler
  - Lag 6: Brungrått/grått/svartgrått, sandholdig, finkornet, tilhører tuftas kulturlag
  - Lag 7: Trekullholdig lag like over og under hellene
  - Lag 8: Noe uklart, skiller seg fra lagene over og under ved å være mindre homogent
  - Lag 9: Smal, mørk brun, fettete stripe, fast konsistens
  - Lag 10: Hulrommet under vannrenna
  - Lag 11: Svart stripe under renna
  - Lag 12: Små flekker med gråhvitt/rosa skjær, aske?
  - Lag 13: Sterkt trekullholdig flekk
  - Lag 14: Gruset til sandig jord, noe trekull, nedgravning
  - Lag 15: Mørkt gråbrunt, noe torvholdig og sandet, noe trekull
-  Stein



PLANSJE 3. PROFIL GJENNOM TUFT 1c/11b  
TEGNFORKLARING NESTE SIDE

TEGNFORKLARING TIL PLANSJE 3  
PROFIL GJENNOM TUFT I Ib/Ic .

- Lag 1: Torv
- Lag 2: Minner om åkerjorda, se åkerprofil 1
- Lag 3: Rødbrunt, sandholdig, antatt naturlig jordsmonn
- Lag 4: Rødgult, gruset kompakt lag
- Lag 5: Gråbrunt, sandet med spredte trekullbiter
- Lag 6: Grått, trekullholdig, tilhører tuftas kulturlag
- Lag 7: Rødbrunt, gruset, nedskjæring gjennom lag 3
- Lag 8: Gråbrunt, gruset, Nedskjæring gjennom lag 3
- Lag 9: Noe torvholdig, sandet, brunlig med mye småstein  
Lag 9 går over i 9b som minner mer og mer om lag 3
- Lag 10: Gulaktig, gruset/sandet, iblandet noe trekull og  
leirflekker, virker omrotet
- Lag 11: Grått trekullholdig, tilhører tuftas kulturlag
- Lag 12: Mørkt brunt, minner om lag 9, men er mer sandet og  
mindre torvholdig. Tilsvarende trolig lag 15 plansje 2
- Lag 13: Nedre del av torva, brun jord, tilhører tuftas kultur-  
lag
- : Steiner

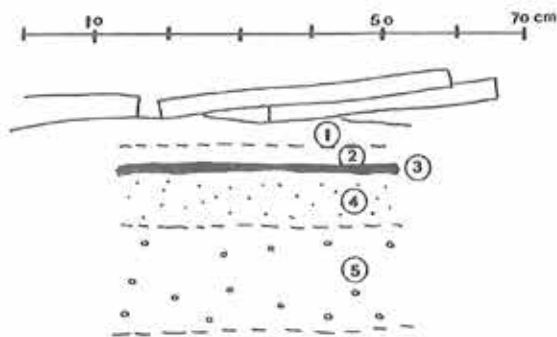


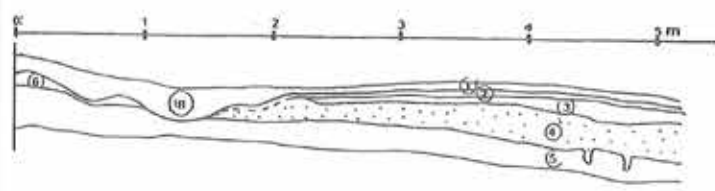
- Lag 1: Gråsvart, sandet, trekullholdig, tilhører tuftas bosetning se lag 6, profil gjennom IIb.  
 Lag 2: Gråbrunt, sandet, spredte trekullbiter, se lag 5, profil IIb.  
 Lag 3: Rødbrunt, sandet med jernutfelling, antatt naturlig jordsmonn.  
 Lag 4: Smal, mørk brun, fettete stripe, fast konsistens.  
 Lag 5: Kompakt trekull-lag.  
 Lag 6: Grågult, sandet, spredte trekullbiter, mer og større stein under lag 5 enn over.  
 Lag 7: Gråsvart, mye trekull og stein.  
 Lag 8: Gråbrunt, sandet, endel trekullfragment. Muligens må disse settes i forbindelse med lag 7.

Nordveggen innvendige kant med nedgravningen, tuft IIb.

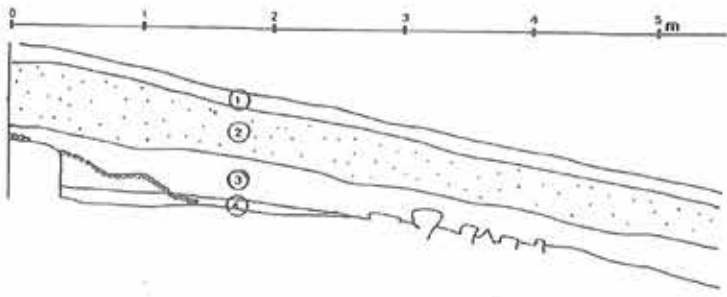
- Lag 1: Svart, meget trekullholdig  
 Lag 2: Gradvis overgang til gråere lag  
 Lag 3: Smal mørk brun stripe, fettete og fast konsistens  
 Lag 4: Grått, sandholdig, mye småstein, gradvis overgang til lag 5  
 Lag 5: Mørkt brunt, steinrikt

Skjematisk framstilling av lagene under passasjen mellom rom IIa/IIb

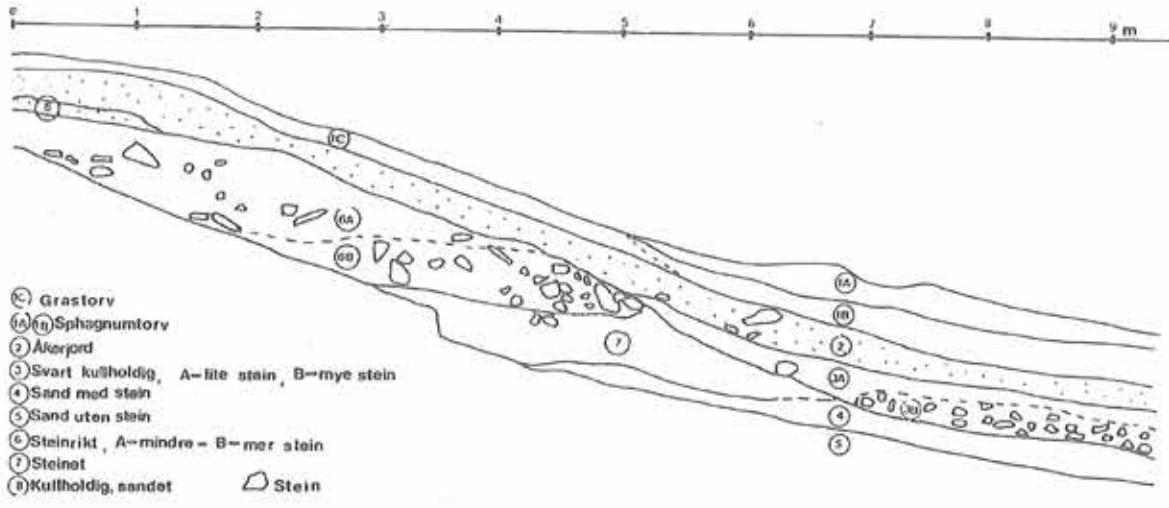




- Grøft I**
- ① Grøstov (M) Mosetov
  - ② Utvasking
  - ③ Uffelling
  - ④ Åkerjord, brunlig, sandet
  - ⑤ Merkt rødlig brunt, steinrikt
  - ⑥ Sandholdig, steinet

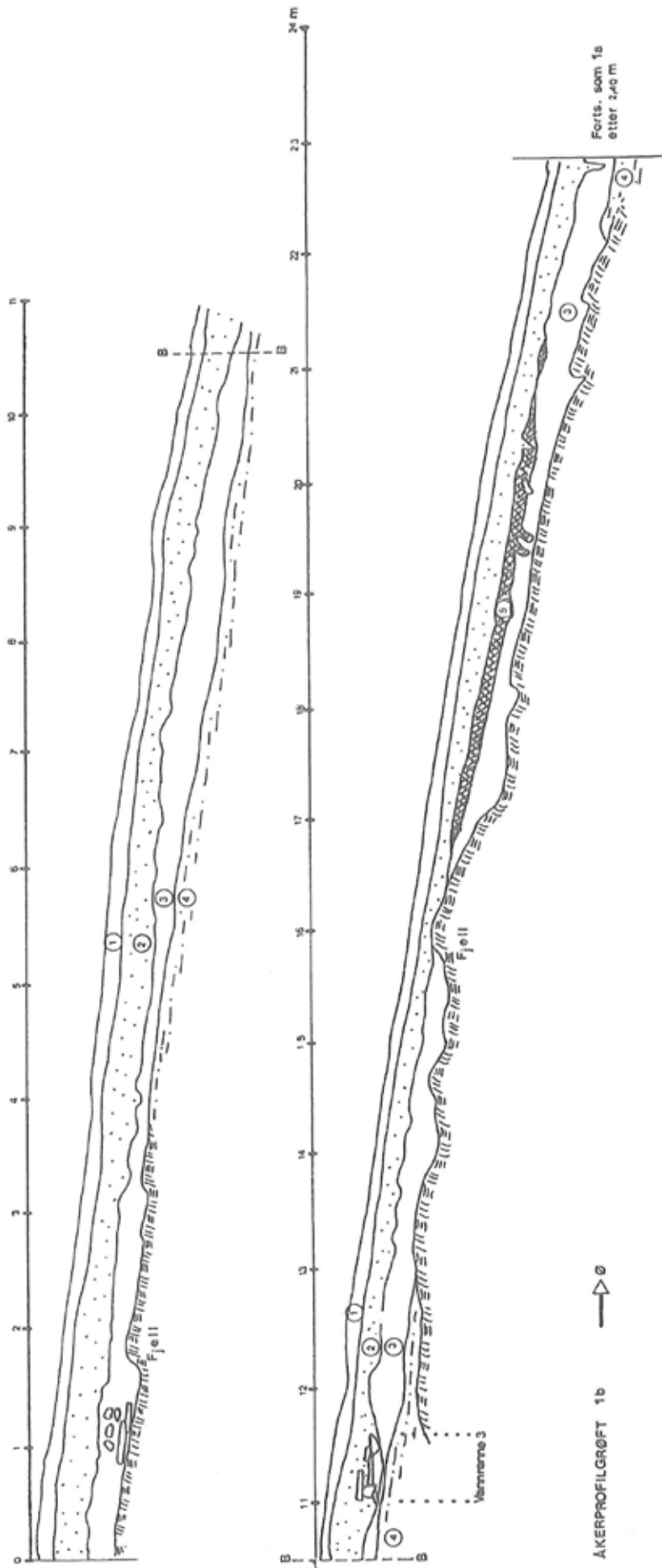


- Grøft II**
- ① Torv
  - ② Åkerjord, gråbrun
  - ③ Mørk rødlig brunt
  - ④ Sand
  - Jernutvelling

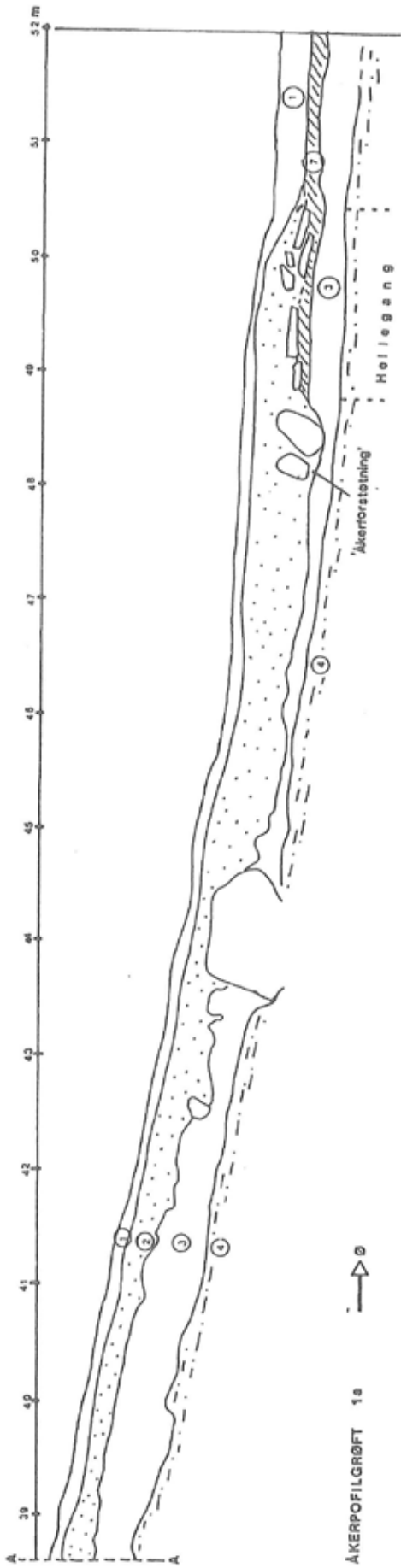
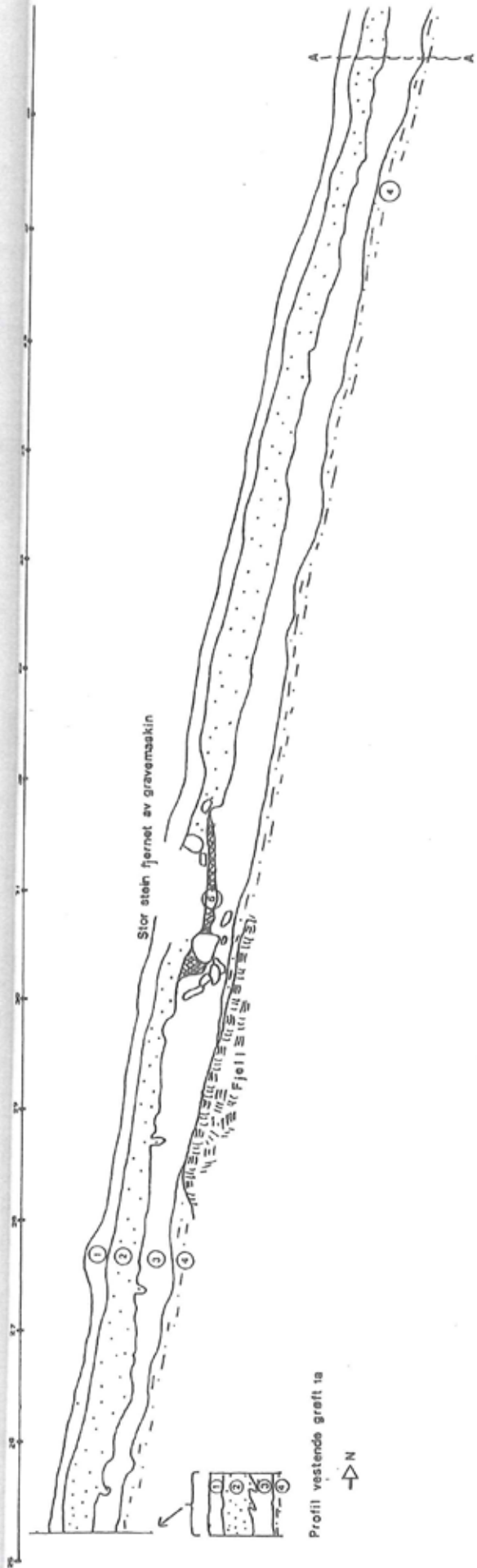


- Grøft III**
- ① Grøstov
  - ①A ①B Sphagnumtorv
  - ② Åkerjord
  - ③ Svart kullholdig, A=lite stein, B=mer stein
  - ④ Sand med stein
  - ⑤ Sand uten stein
  - ⑥ Steinrikt, A=mindre = B=mer stein
  - ⑦ Stein
  - ⑧ Kullholdig, sandet
  - △ Stein

Grøft III (Etter Jan Berge 1978: 80-84)

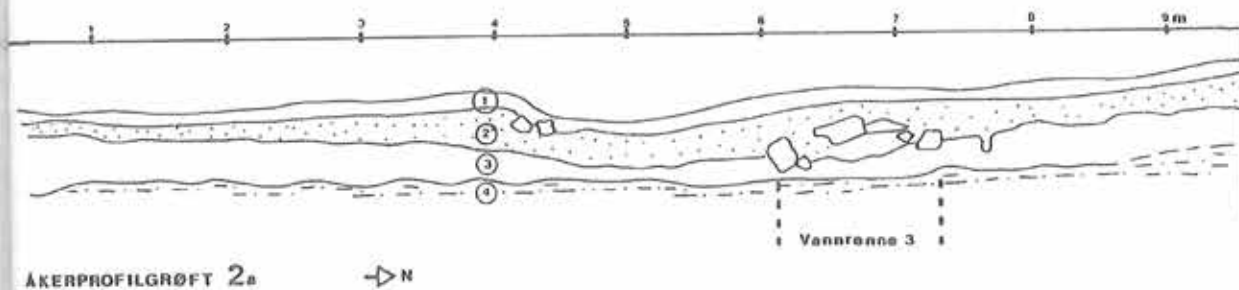


PLANSJE 6A. ÅKER VEST FOR TUFTENE PROFILGRØFTER  
Tegnforklaring plansje 6C.



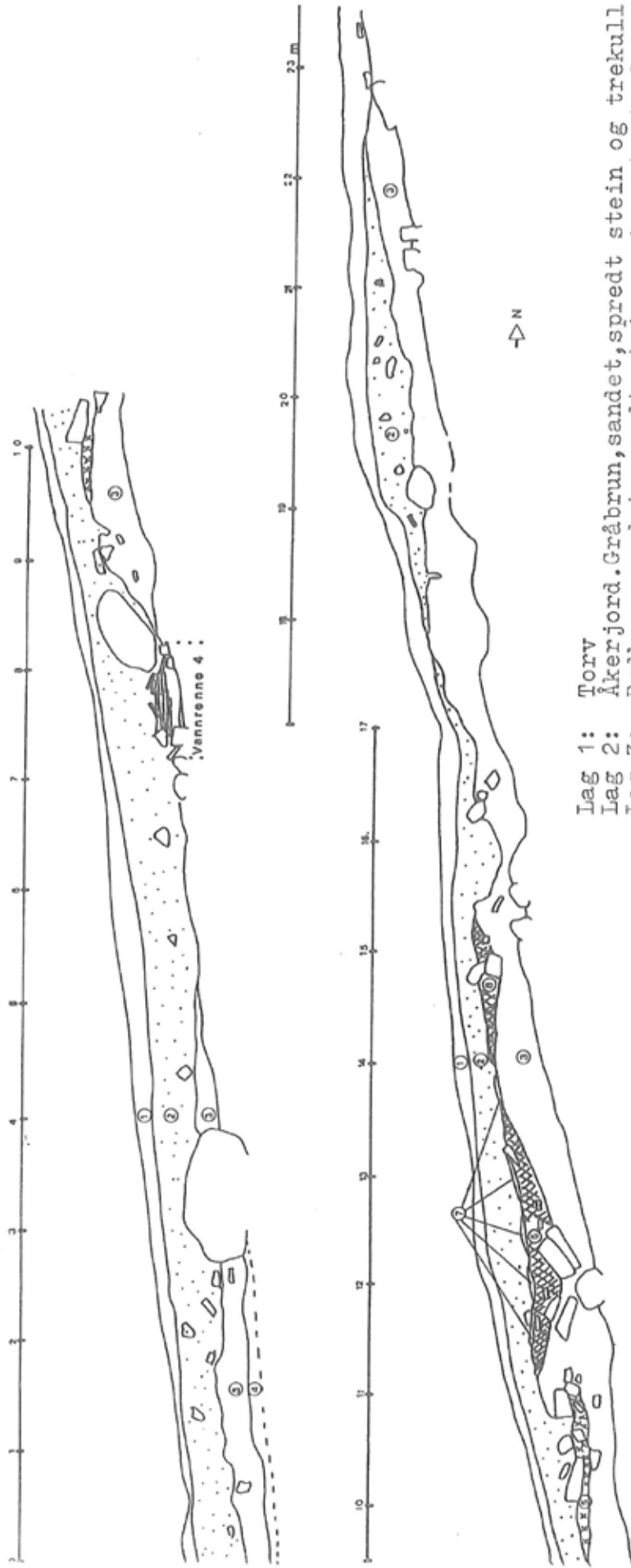
PLANSJE 6B' ÅKER VEST FOR TUFTENE PROFILGRØFTER  
Tegnforklaring plansje 6C.





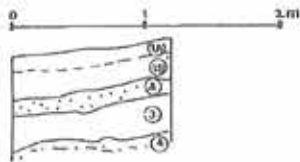
Tegnforklaring grøft 1a, 1b og 2a.

- Lag 1: Torv  
 Lag 2: Åkerjord. Gråbrun, sandet, spredte stein, spredte trekullbiter.  
 Lag 3: Rødbrun, sandet, spredte stein, antatt naturlig jordsmonn.  
 Lag 4: Grågrønn, lett leiret sand, undergrunn.  
 Lag 5: Gråsvart, sandig jord, sterkt trekullholdig.  
 Lag 6: " " "  
 Lag 7: Grålig, noe gruset lag.
- Steiner



- Torv
- Lag 1: Åkerjord. Gråbrun, sandet, spredt stein og trekull.
- Lag 2: Rødbrun, sandet, spredt stein, ant. nat. jordsmonn.
- Lag 3: Grågrønn, lett, leiret sand, undergrunn.
- Lag 4: Mørkere enn 2, mer trekullholdig.
- Lag 5: Svartgrått, svært trekullholdig.
- Lag 6: Lys grå sandholdige flekker, aske eller utvasking.
- Lag 7: Svartgrått, svært trekullholdig.
- Lag 8: Steiner.

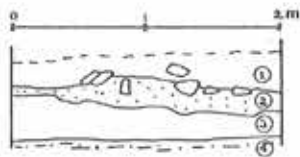
PLANSJE 7. ÅKERPROFILGRØFT 5. GJENNOM TERRASSERINGENE VEST FOR TUFTENE.



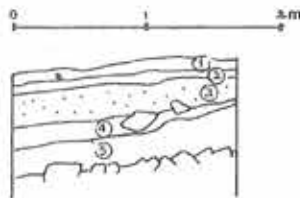
Profilutsnitt åkergrøft 3

Grøft 3 og 4

- ① Torv ② mer omsatt enn ①
- ③ Grålig sandet med små stein-Åkerlag
- ④ Rødbrun sandet
- ⑤ Grågrønn lett leiret sand
- Stein

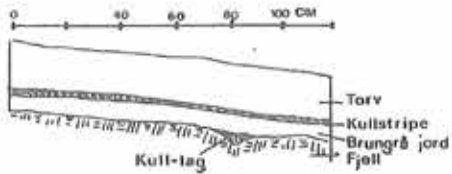


Profilutsnitt åkergrøft 4



Profilutsnitt åkergrøft 8b

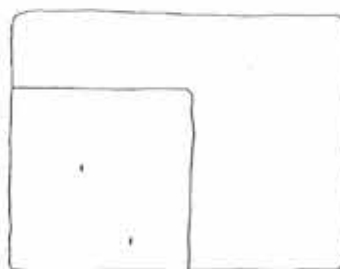
- ① Lyng-mosetorv
- ② Sandet overgang = omsatt torv
- ③ Gråbrun stein/grusig jord, Åkerlag
- ④ Åkergrøtt = gråbrunt
- ⑤ Rødbrunt, gruset
- Stein



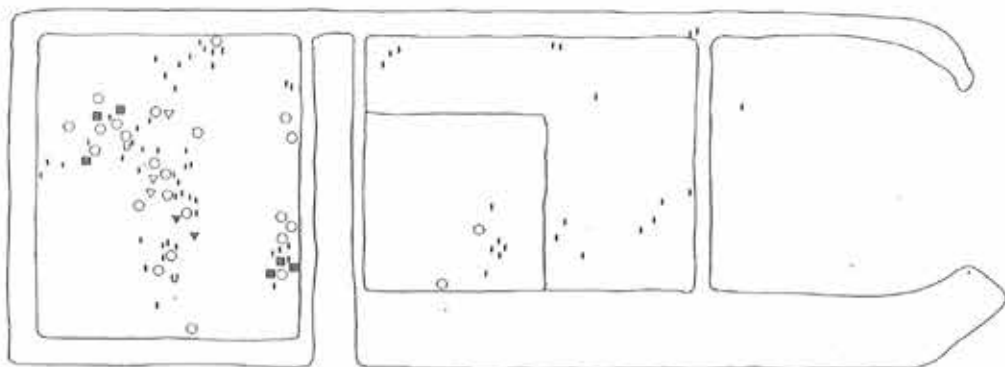
Skematisk framstilling av lagfølgen i grøft 6

PLANSJE 8. PROFILUTSNITT FRA GRØFT 3, 4, 8 og 6.

# Funnfordelingskart



II b  
under hellelegningen

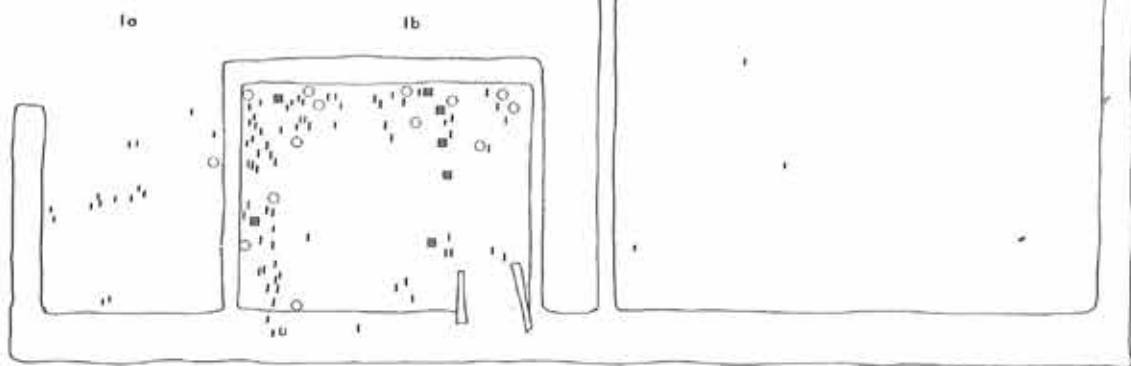


II a

II b

Skut

Ic over hellegulvet

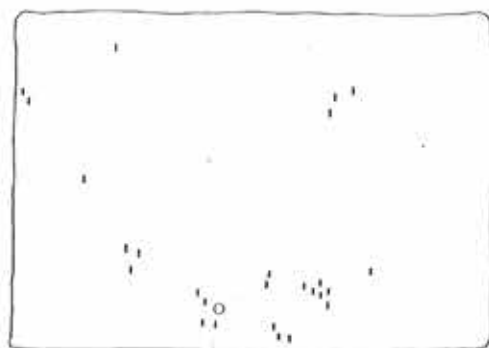


I a

I b

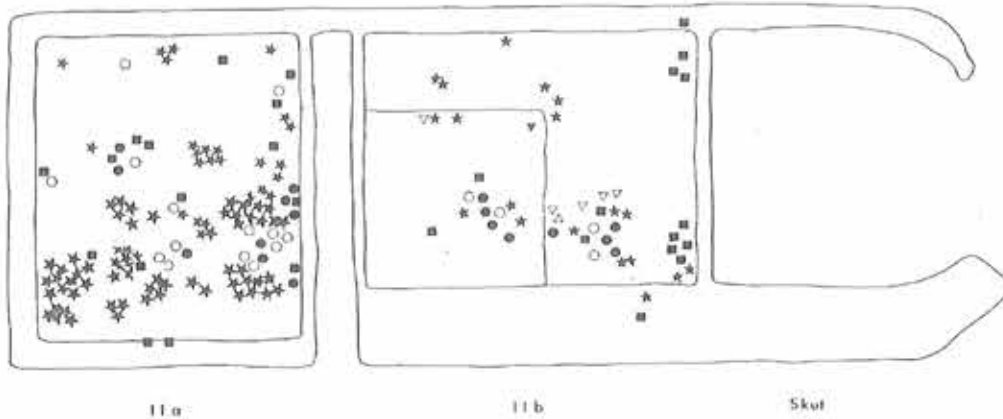
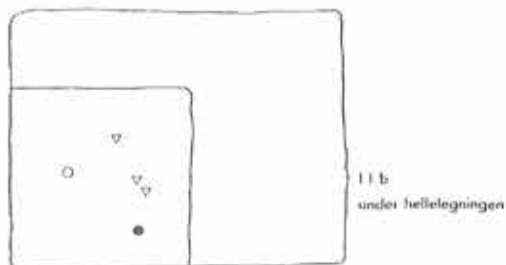
- Jernnagler
- ◊ Jernkramper
- Beslag/hengsel/oppheng
- ▼ Lås
- ▽ Nøkler
- Ubestemmelige jernfragment

PLANSJE 9 A

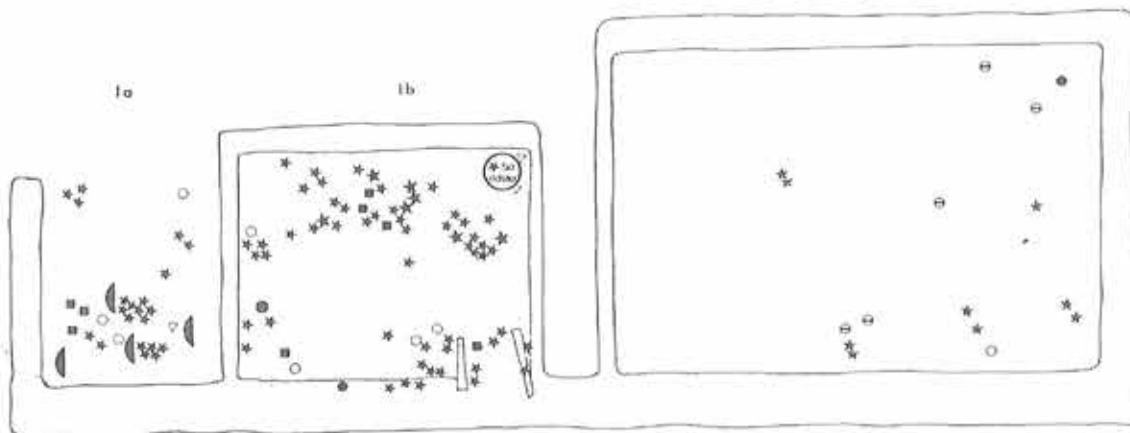


Ic under hellegulvet

# Funnfordelingskart

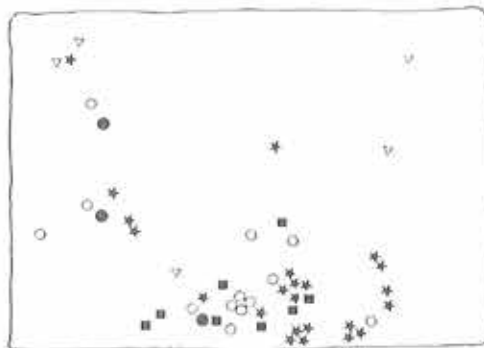


1c over hellegulvet

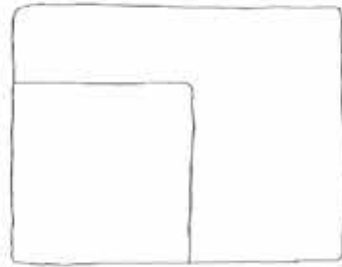


- Rødt leirgods
- Svart/grøtt leirgods
- ◐ Steingods
- Kleberknur/koler
- ★ Stekeneller
- ◑ Kvernstein
- ◒ Bein/skjell/tenner
- ▼ Rniv?

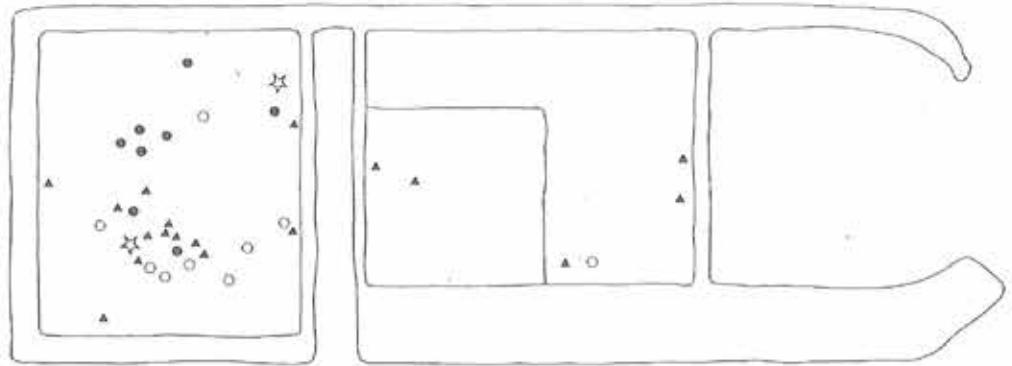
PLANSJE 9 B



# Funnfordelingskart



11 b  
under hellelegningen

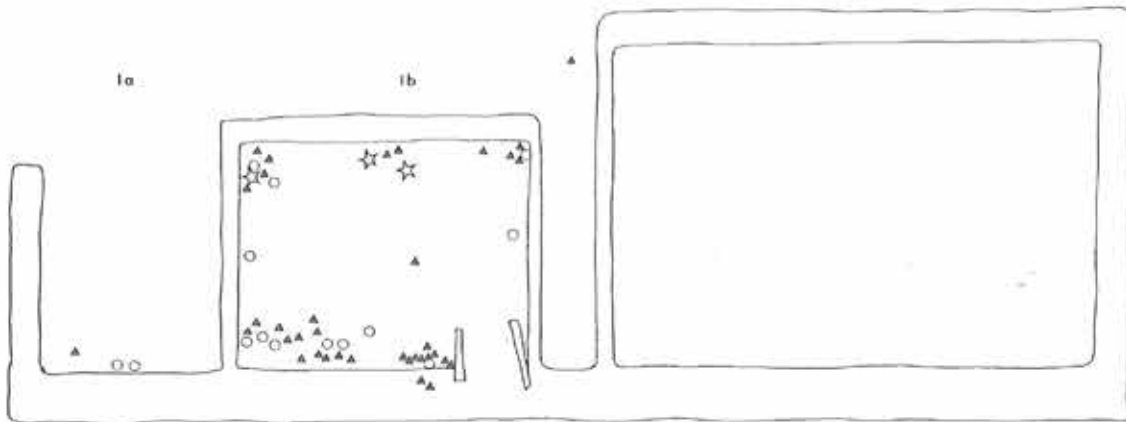


11 a

11 b

Skut

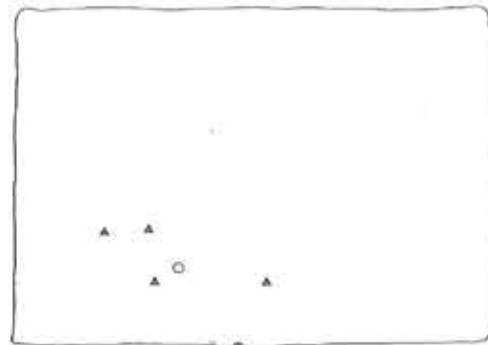
1c over hellegulvet



1a

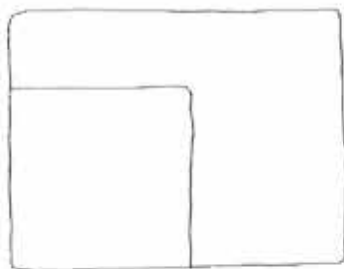
1b

- ▲ Vevlodd, avlange/pæreformete
- Vevlodd/søkker, runde
- Spinnehjul
- ✱ Saks

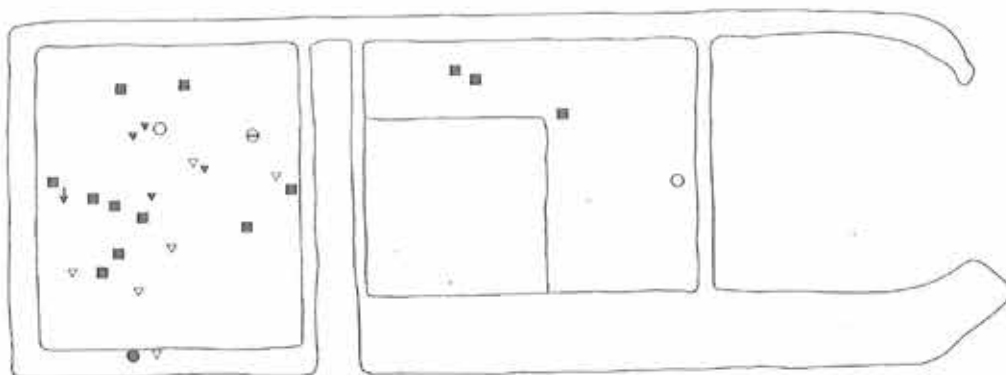


1c under hellegulvet

# Funnfordelingskart



11b  
under hellelegningen

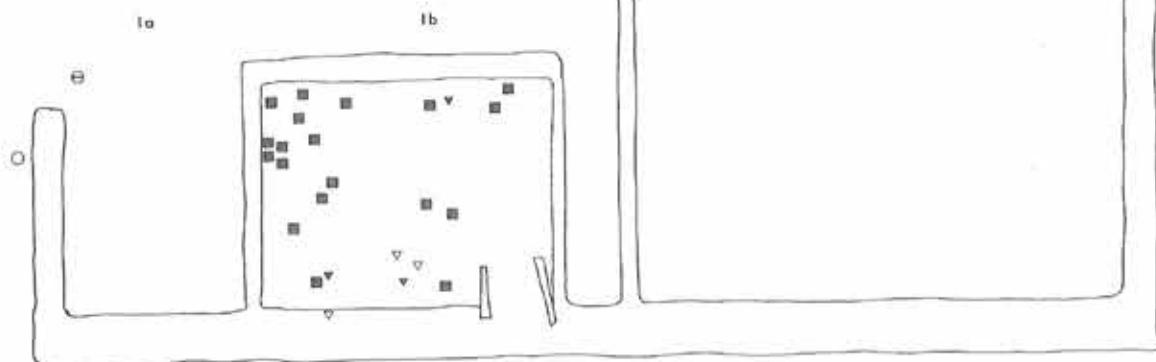


11a

11b

Skut

1c over hellegulvet



1a

1b

1c

- ▽ Fiskesekker
- ▼ Fiskekroker
- ↓ lysterspiss

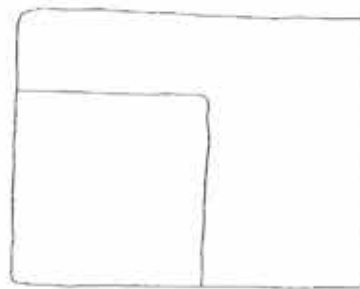
- Bryner
- Slipstein
- Pimpstein
- ⊖ Glattestein

PLANSJE 9 D

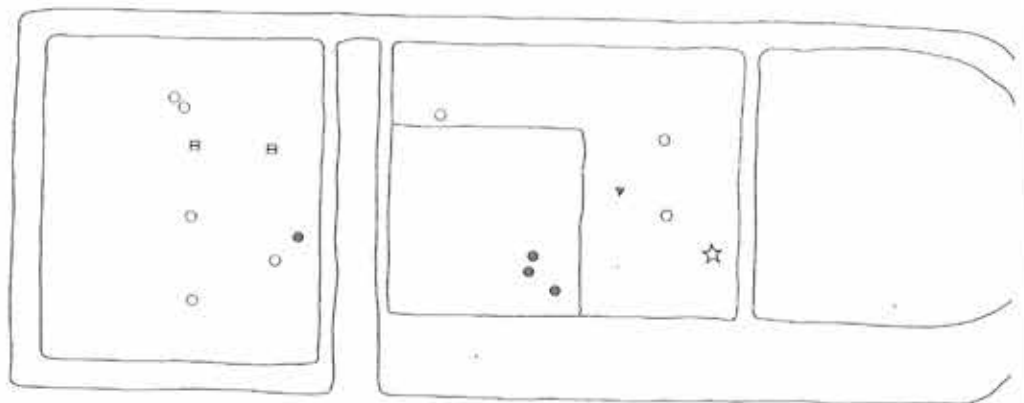


1c under hellegulvet

# Funnfordelingskart



11 b  
under hellelegningen

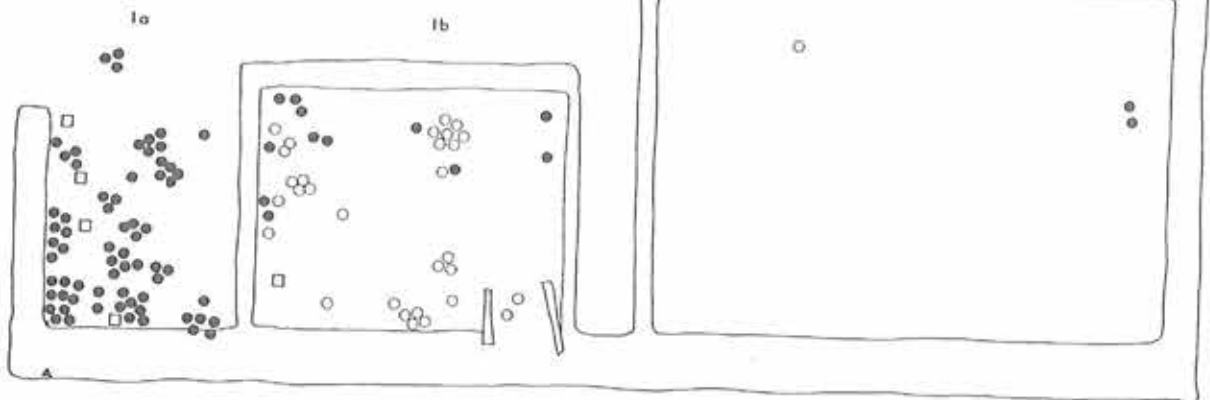


11 a

11 b

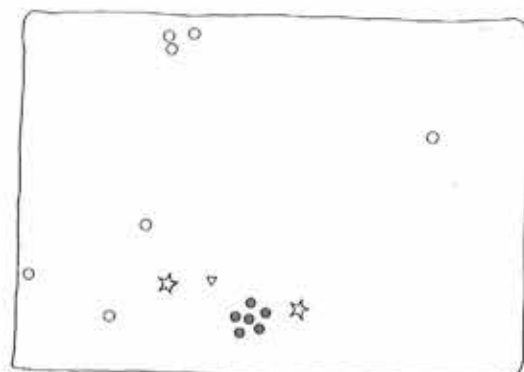
Skut

1 c over hellegulvet



- Jernslag
- Brente leirklumper
- Kleberbitar/emner
- ★ Blyklumper
- ◻ Blyplate/firkant
- ▼ Beinkam
- ▽ Lerreim med bronsereparasjon

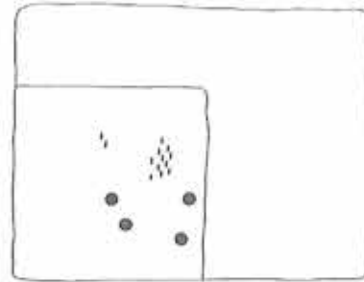
PLANSJE 9 E



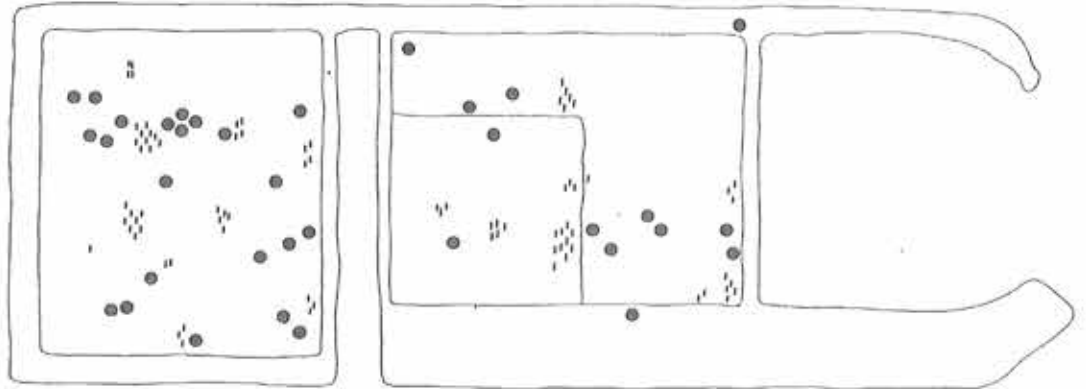
1 c under hellegulvet



# Funnfordelingskart



II b  
under hellelegningen



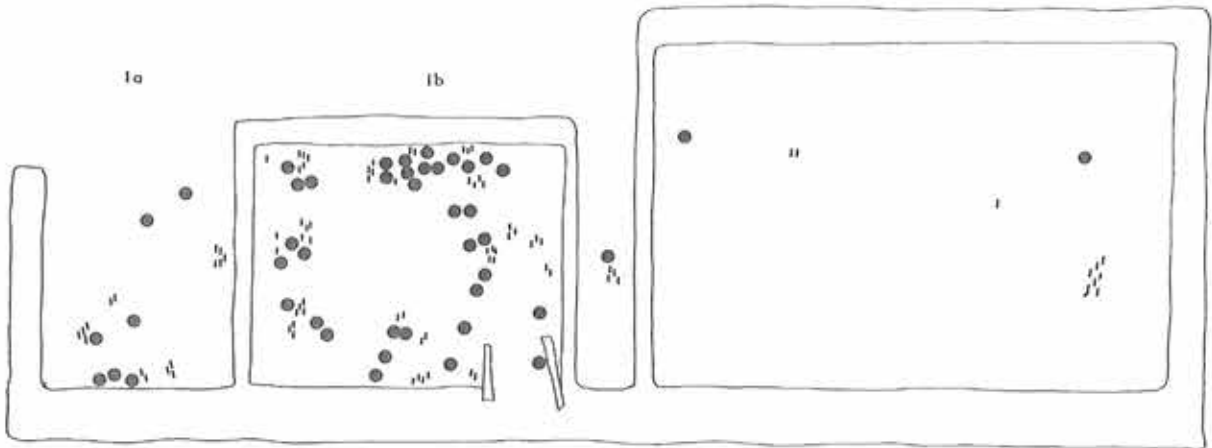
II a

II b

Skut

c

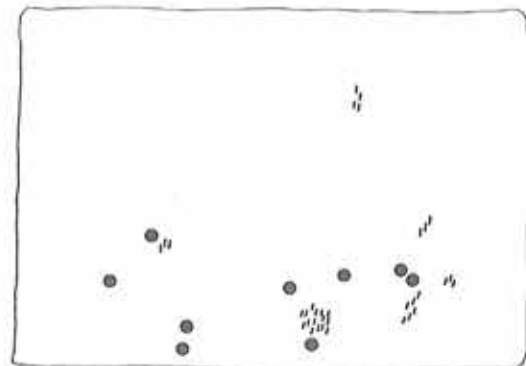
Ic over hellegulvet



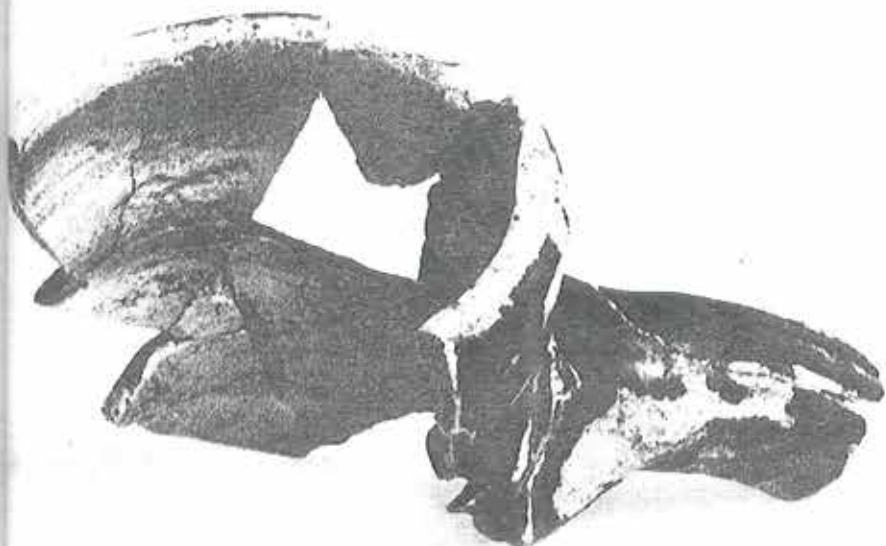
I a

I b

- Ildflint (hele/deler av)
- † Flintavslag



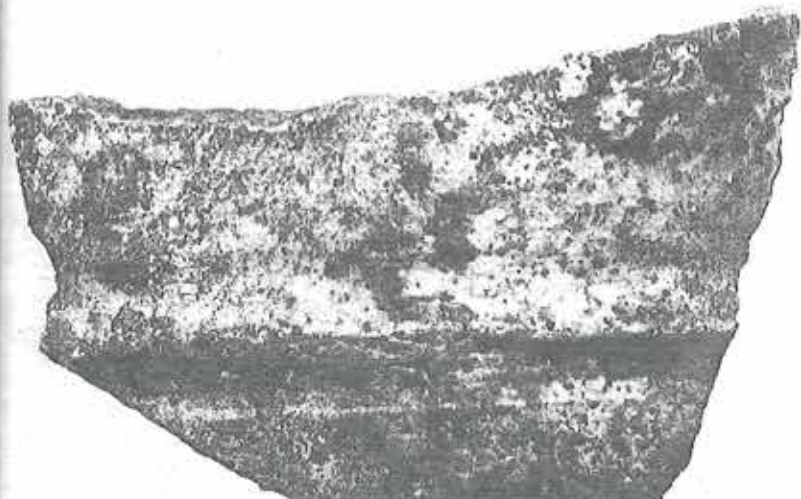
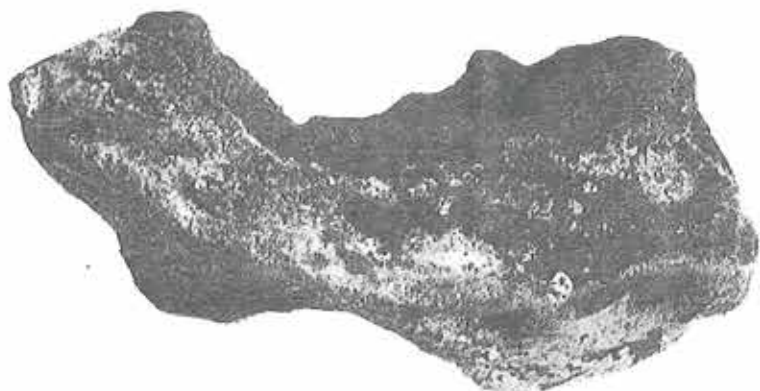
I c under hellegulvet



Scarborough-keramikk



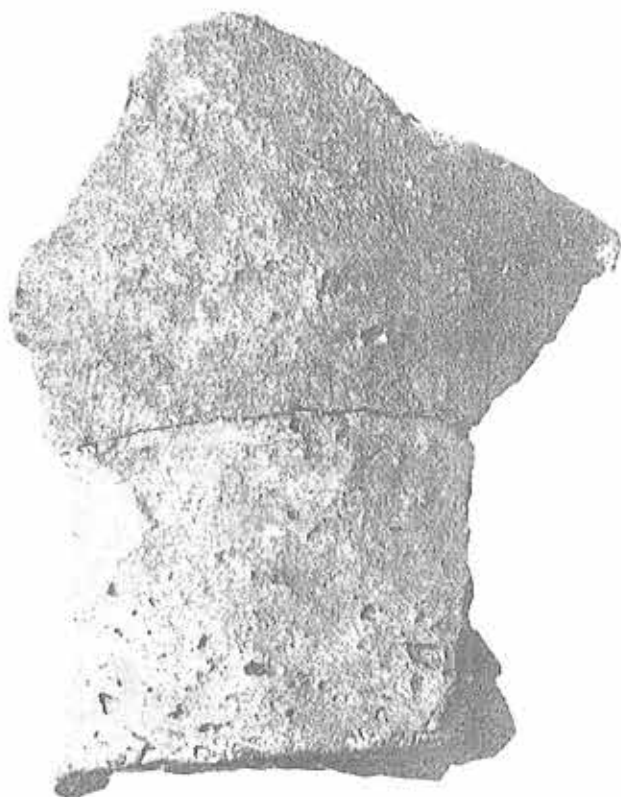
Grimston-keramikk  
øverst: hankskår  
nederst: overgang  
bunn/buk



Keramikk av Ardenburg-  
eller liknende type



t, godt brent gods

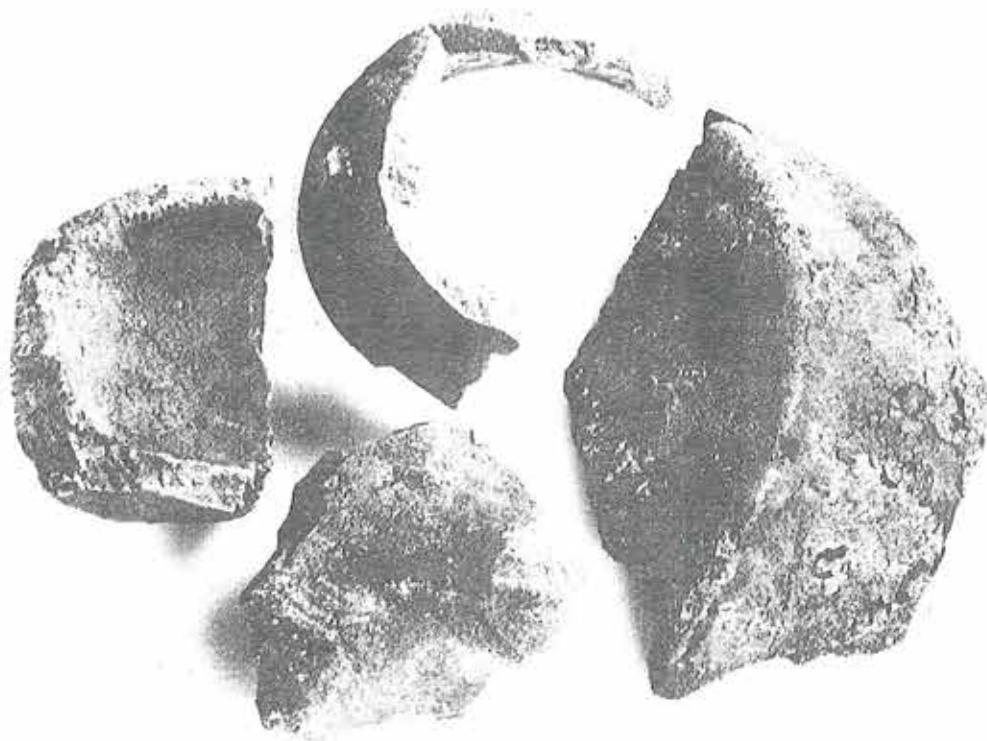


Svart, dårlig brent gods

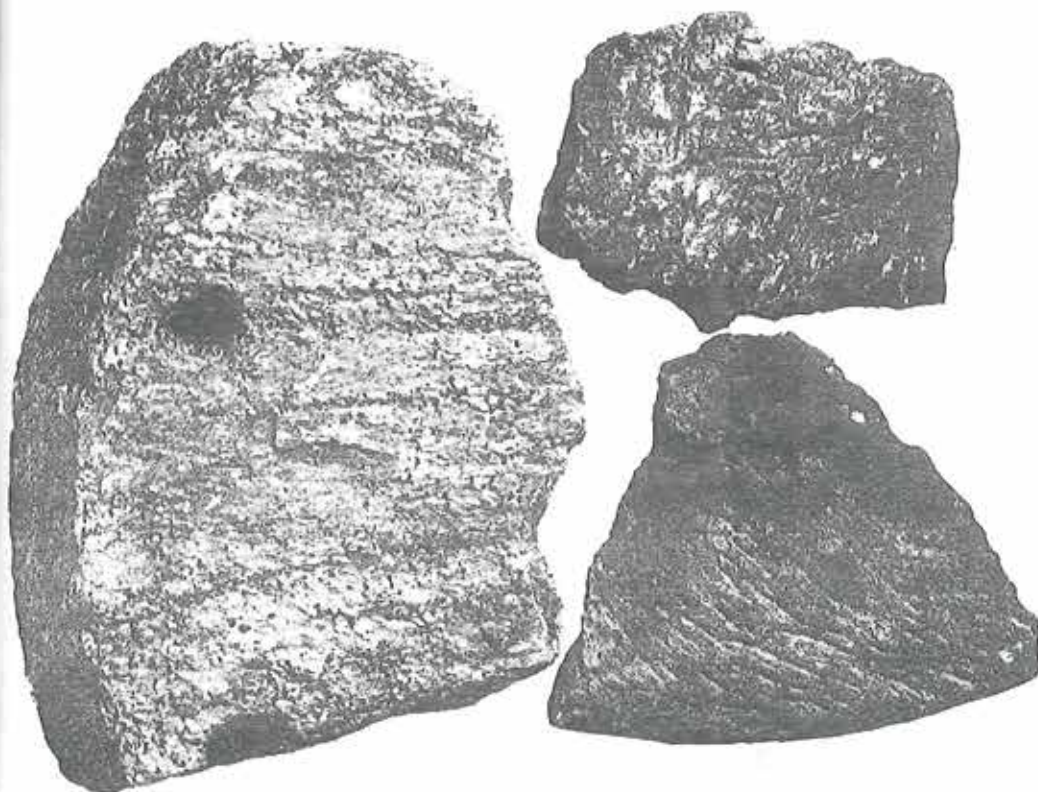


Steingods

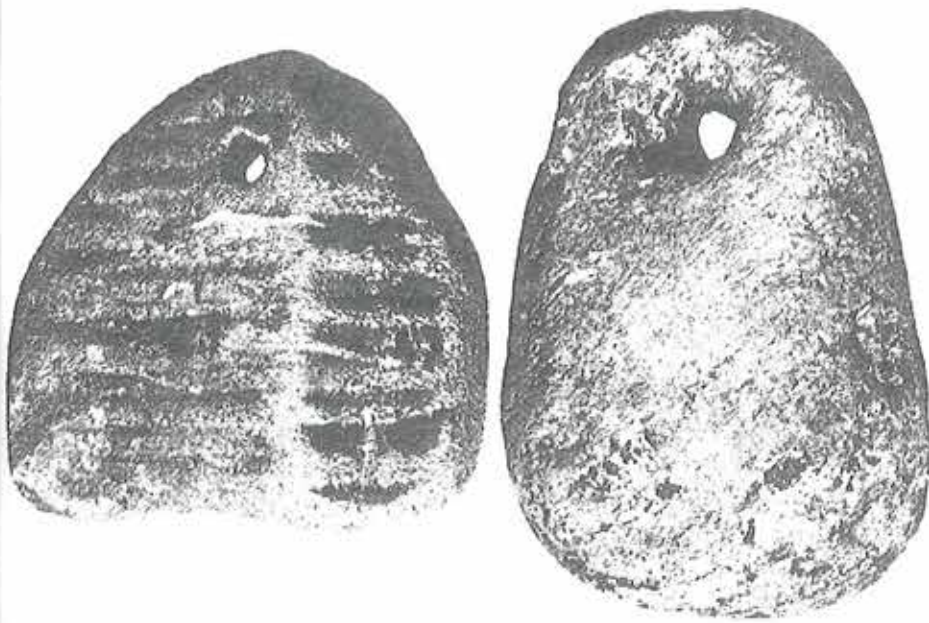




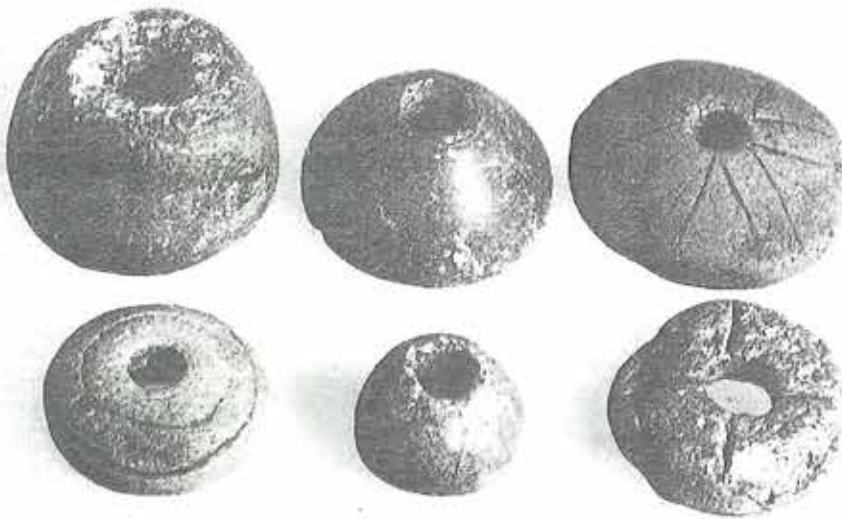
Kleberkar  
nederst: A-kar  
øverst: B-kar  
høyre: D-kar  
venstre: Kole



Del av kvernste  
(til venstre) +  
stekeheller



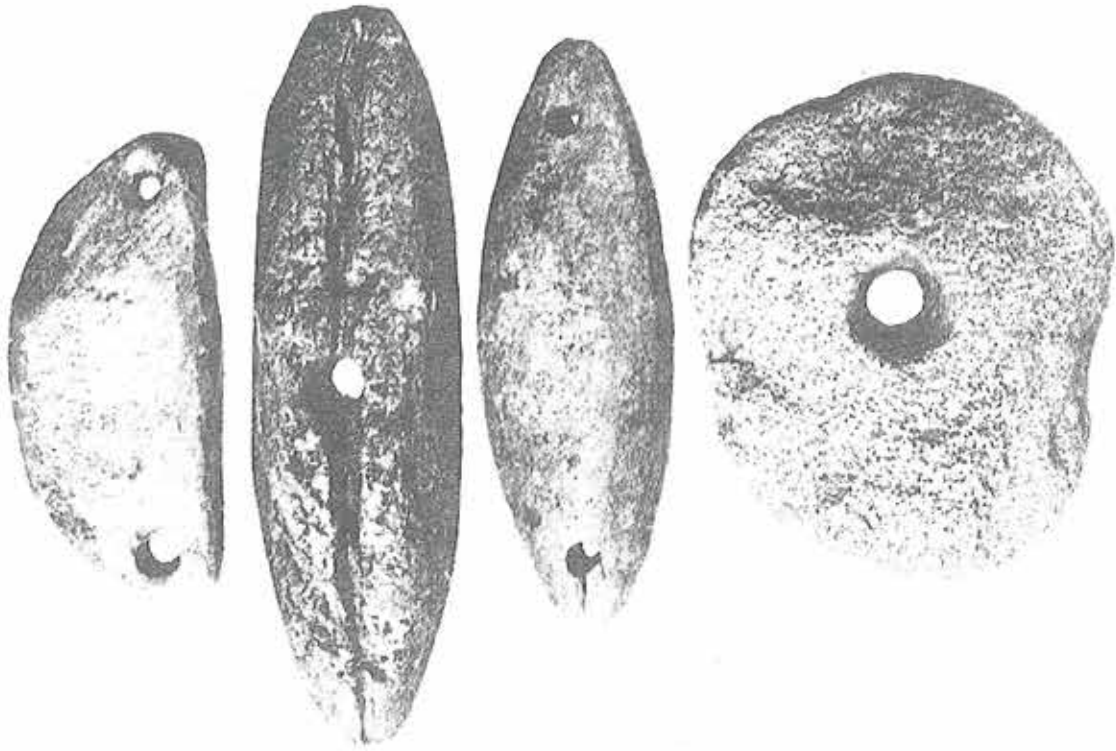
Vevlodd  
Loddet til venstre  
er laget av et A-kar



Spinnehjul  
Hjulet i midten øvers  
er av serpentin, til  
høyre øverst av sand-  
stein, resten kleber



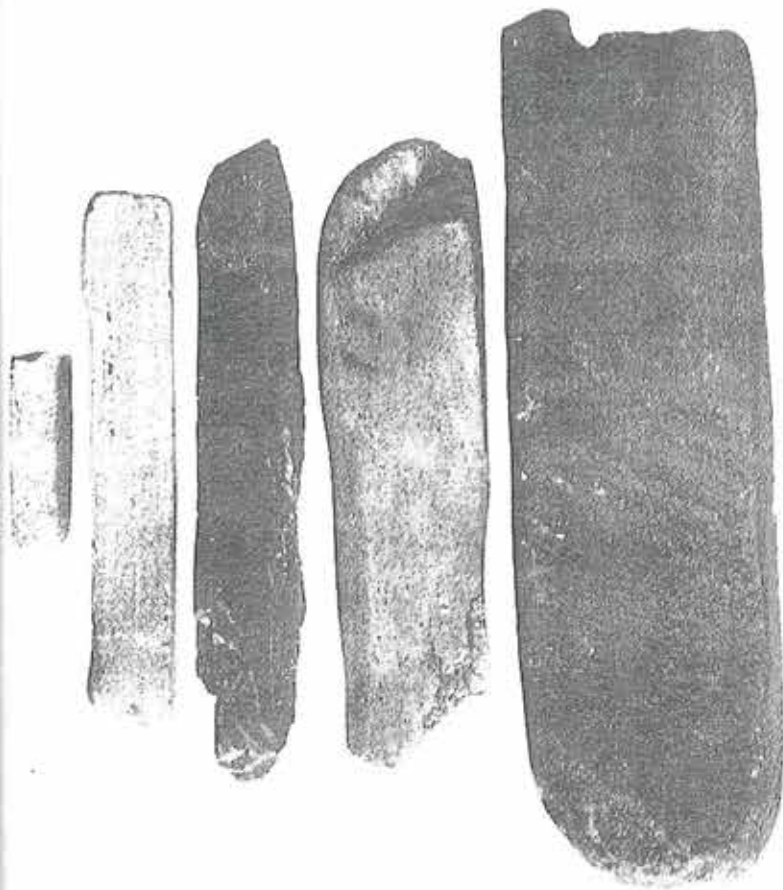
Saks



Fiskesøkker og antatt garnsøkke



Fiskekrok

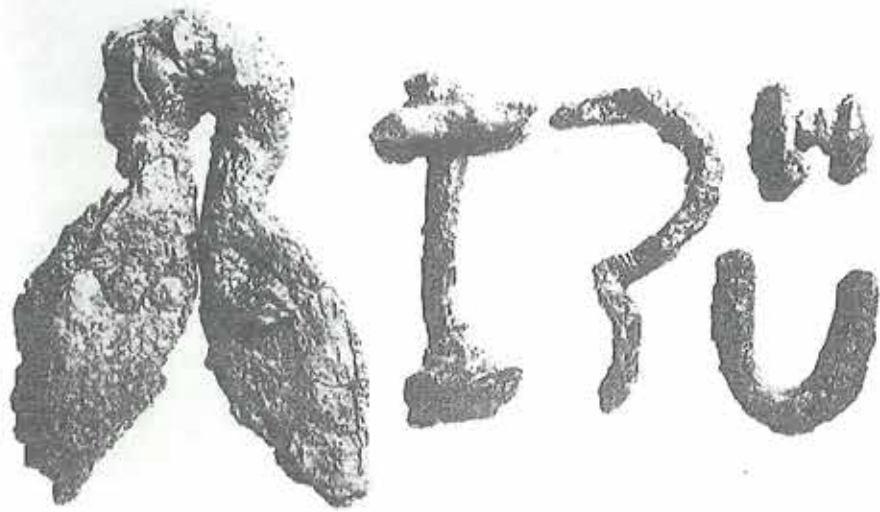


### Bryner

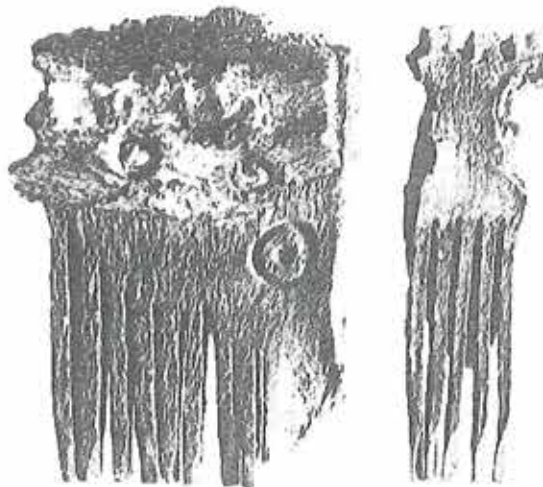
Brynet til høyre er av bergart, det i midten av blålig skifer, resten av lys, "Eidsborgliknende" materiale



Roterende slipestein



Fra venstre: Oppheng/beslag, nagle, krok, nagle og krampe



Beinkam